



TURAN
UNIVERSITY

**Ministry of Science and Higher Education
of the Republic of Kazakhstan**

**EURASIAN SCIENTIFIC
JOURNAL OF LAW**

Scientific and practical journal



**No. 1(2)
2023
Almaty**

Certificate KZ81VPY00058517 dated 07.11.2022
Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan
Committee for Information

Owner: Establishment
Turan University

Released in December 2022.
once in quarter

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

Suleymanov Akif Firrudinovich – d.l.s., professor, Turan University

Deputy editor-in-chief

Aldabergenova Nonna Aldabergenovna – c.l.s., associate professor, head of the department of jurisprudence and international law, Turan University

Responsible editor

Dzhumabayeva Karlygash Asilkhannovna – PhD, associate professor, deputy head of the department of jurisprudence and international law, Turan University

Editor

Zhappar Karlygash Zinilabidinovna – c.ph.s., associate professor, Turan University

Scientific editors of sections

1. State law and management – Zhanuzakova Leila Telmanovna, d.l.s., professor, Turan University
2. Civil law, civil process – Sarina Salima Abdykadyrovna, c.l.s., associate professor, Turan University
3. Criminal Law, criminal process – Akimzhanov Talgat Kurmanovich, d.l.s., professor, Turan University
4. International and comparative Law – Lucik Victoria Vladimirovna, c.l.s., associate professor, Turan University

Members of the editorial board

1. Akhpanov Arstan Nokeshevich, d.l.s., professor, L.N. Gumilyov ENU
2. Abdrakhmanov Boris Amirzhanovich, d.l.s., professor, D. Kunaev Eurasian Law Academy
3. Aliyev Bakhtiyar Abdurakhmanovich, c.l.s., professor, Republic of Azerbaijan
4. Arabaev Avtandil Anisovich, d.l.s., professor, Kyrgyz Republic
5. Rehson Svetlana Nikolaevna, c.l.s., associate professor, Turan University
6. Balgintayev Aset Oralgazievich, PhD, L.N. Gumilyov ENU, member of the Public Council of the Ministry of Information and social development of the Republic of Kazakhstan
7. Baimakhanova Dina Muratovna, d.l.s., professor of the al-Farabi KazNU
8. Dilbarkhanova Zhanat Rakhimzhanovna, d.l.s., professor, Almaty Academy of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan
9. Zhusipova Bakyt Akylbaevna, c.l.s., docent, L.N. Gumilyov ENU
10. Zhadauova Zhanara Abdylbaevna, c.l.s., leading researcher of the Department of analysis of the effectiveness of legislation, Institute of legislation and legal information of the Republic of Kazakhstan
11. Isaeva Clara Asangazyevna, d.l.s., professor, Kyrgyz Republic
12. Nysanbekova Lyazzat Begimzhanovna, PhD, associate professor, al-Farabi KazNU
13. Alayeva Gulnaz Tursunovna, c.l.s., professor, Turan University
14. Rysmendeev Baktybek Jenishbekovich, d.l.s., professor, Kyrgyz Republic
15. Saktaganova Indira Sovetovna, c.l.s., associate professor, L.N. Gumilyov ENU
16. Seliverstov Vyacheslav Ivanovich, d.l.s., professor, M. Lomonosov Moscow State University, Russian Federation
17. Skakov Aidarkhan Baydekovich, d.l.s., professor, Kostanay Academy of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan
18. Suleimenova Saule Zhusupbekovna, d.l.s., professor, Turan University
19. Syzdykova Leila Chinturganovna, d.l.s., professor, Kyrgyz Republic

Turan University owns the exclusive rights to reprint
certain materials, publish and use the journal commercially

© Turan University, 2023

Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министірілігі
Ақпарат комитетінің
07.11.2022 ж. KZ81VPY00058517 қуәлігі

**Меншіктенуші: «Тұран»
Университеті» мекемесі**

**2022 ж. Желтоқсаннан бастап
тоқсанына бір рет шығады**

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Бас редактор

Сулейманов Акиф Фиррудинович – з.ғ.д., профессор, «Тұран» университеті

Бас редактордың орынбасары

Алдабергенова Нонна Алдабергеновна – з.ғ.к., қауымдастырылған профессор, «Құқықтану және халықаралық құқық» кафедрасының меңгерушісі, «Тұран» университеті

Жауапты редактор

Джумабаева Карлыгаш Асылхановна – PhD, қауымдастырылған профессор, «Құқықтану және халықаралық құқық» кафедрасы меңгерушісінің орынбасары, «Тұран» университеті

Редактор

Жаппар Карлыгаш Зинилабидиновна – ф.ғ.к., қауымдастырылған профессор, «Тұран» университеті

Секциялардың ғылыми редакторлары

1. Мемлекеттік құқық және басқару – Жанузакова Лейла Тельмановна, з.ғ.д., профессор, «Тұран» университеті
2. Азаматтық құқық, азаматтық үрдіс – Сарина Салима Абдыкадыровна, з.ғ.к., қауымдастырылған профессор, «Тұран» университеті
3. Қылмыстық құқық, қылмыстық үрдіс – Акимжанов Талгат Курманович, з.ғ.д., профессор, «Тұран» университеті
4. Халықаралық және салыстырмалы құқық – Люцик Виктория Владимировна, з.ғ.к., қауымдастырылған профессор, «Тұран» университеті

Редакциялық алқа мүшелері

1. Ахпанов Арстан Нокешевич, з.ғ.д., профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ
2. Абдрахманов Борис Амиржанович, з.ғ.д., профессор, Д. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы
3. Алиев Бахтияр Абдурахманович, з.ғ.к., профессор, Әзірбайжан Республикасы
4. Арабаев Автандил Анинович, з.ғ.д., профессор, Қырғыз Республикасы
5. Рехсон Светлана Николаевна, з.ғ.к., қауымдастырылған профессор, «Тұран» университеті
6. Балғынтаев Асет Оралгазыевич, PhD, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрілігінің Қоғамдық кеңесінің мүшесі
7. Баймаханова Дина Муратовна, з.ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
8. Дильбарханова Жанат Рахимжановна, з.ғ.д., профессор, ҚР ИМ Алматы академиясы
9. Жусипова Бакыт Ақылбаевна, з.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ
10. Жадауова Жанара Абдылдаевна, з.ғ.к., Заңнама тиімділігін талдау бөлімінің ж.ғ.к., ҚР заңнама және құқықтық ақпарат институты
11. Исаева Клара Асангазыевна, з.ғ.д., профессор, Қырғыз Республикасы
12. Нысанбекова Ляззат Бегимжановна, PhD, доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
13. Алаева Гульназ Турсуновна, з.ғ.к., профессор, «Тұран» университеті
14. Рысмендеев Бактыбек Дженишбекович, з.ғ.д., профессор, Қырғыз Республикасы
15. Сактаганова Индира Советовна, з.ғ.к., қауымдастырылған профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ
16. Селиверстов Вячеслав Иванович, з.ғ.д., профессор, М. Ломоносов атындағы ММУ, Ресей Федерациясы
17. Скаков Айдархан Байдекович, з.ғ.д., профессор, ҚР ИМ Қостанай академиясы
18. Сулейменова Сауле Жусупбековна, з.ғ.д., профессор, «Тұран» университеті
19. Сыздыкова Лейла Чинтургановна, з.ғ.д., профессор, Қырғыз Республикасы

«Тұран» университетінің жеке материалдарды қайта басуға, журналды басып шығаруға
және коммерциялық пайдалануға айрықша құқығы бар

© «Тұран» университеті, 2023

Свидетельство № KZ81VPY00058517 от 07.11.2022 г.
Министерство информации и общественного развития Республики Казахстан
Комитет информации

Собственник: учреждение
«Университет «Туран»

Выходит с декабря 2022 г.
один раз в квартал

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор

Сулейманов Акиф Фирудинович – д.ю.н., профессор, университет «Туран»

Заместитель главного редактора

Алдабергенова Нонна Алдабергеновна – к.ю.н., ассоциированный профессор,
зам.кафедрой «Юриспруденция и международное право», университет «Туран»

Ответственный редактор

Джумабаева Карлыгаш Асылхановна – PhD, ассоциированный профессор,
зам.зам.кафедрой «Юриспруденция и международное право», университет «Туран»

Редактор

Жаппар Карлыгаш Зинилабидиновна – к.ф.н., ассоциированный профессор, университет «Туран»

Научные редакторы секций

1. Государственное право и управление – Жанузакова Лейла Тельмановна, д.ю.н., профессор, университет «Туран»
2. Гражданское право, гражданский процесс – Сарина Салима Абдыкадыровна, к.ю.н., ассоциированный профессор, университет «Туран»
3. Уголовное право, уголовный процесс – Акимжанов Талгат Курманович, д.ю.н., профессор, университет «Туран»
4. Международное и сравнительное право – Люцик Виктория Владимировна, к.ю.н., ассоциированный профессор, университет «Туран»

Члены редакционной коллегии

1. Ахпанов Арстан Нокешевич, д.ю.н., профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева
2. Абдрахманов Борис Амиржанович, д.ю.н., профессор, Евразийская юридическая академия имени Д. Кунаева
3. Алиев Бахтияр Абдурахманович, к.ю.н., профессор, Азербайджанская Республика
4. Арабаев Автандил Анисович, д.ю.н., профессор, Кыргызская Республика
5. Рехсон Светлана Николаевна, к.ю.н., ассоциированный профессор, университет «Туран»
6. Балгынтаев Асет Оралгазыевич, PhD, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, член Общественного совета Министерства информации и общественного развития РК
7. Баймаханова Дина Муратовна, д.ю.н., профессор, КазНУ им. аль-Фараби
8. Дильбарханова Жанат Рахимжановна, д.ю.н., профессор, Алматинская Академия МВД РК
9. Жусипова Бакыт Акылбаевна, к.ю.н., доцент, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева
10. Жадауова Жанара Абдылдаевна, к.ю.н., в.н.с. Отдела анализа эффективности законодательства, Институт законодательства и правовой информации РК
11. Исаева Клара Асангазыевна, д.ю.н., профессор, Кыргызская Республика
12. Нысанбекова Ляззат Бегимжановна, PhD, доцент, КазНУ им. аль-Фараби
13. Алаева Гульназ Турсуновна, к.ю.н., профессор, университет «Туран»
14. Рысмендеев Бактыбек Дженишбекович, д.ю.н., профессор, Кыргызская Республика
15. Сактаганова Индира Советовна, к.ю.н., ассоциированный профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева
16. Селиверстов Вячеслав Иванович, д.ю.н., профессор, МГУ имени М. Ломоносова, Российская Федерация
17. Скаков Айдархан Байдекович, д.ю.н., профессор, Костанайская Академия МВД РК
18. Сулейменова Сауле Жусупбековна, д.ю.н., профессор, университет «Туран»
19. Сыздыкова Лейла Чинтургановна, д.ю.н., профессор, Кыргызская Республика

Университету «Туран» принадлежат исключительные права на перепечатку
отдельных материалов, издание и коммерческое использование журнала

1 ГОСУДАРСТВЕННОЕ ПРАВО И УПРАВЛЕНИЕ

FTAPX 10.31.35

ӘОЖ 340.114.5

JEL K10

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2023-1-1-5-12>**Д.Ә. БАКИРОВ,*¹**

з.ғ.м., сениор-лектор.

*e-mail: d.bakirov@turan-edu.kz

ORCID 0000-0003-3836-1998

¹«Тұран» университеті,
Алматы, Қазақстан**ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕНТАЛИТЕТТІ ЖЕТІЛДІРУДЕГІ
ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ****Аңдатпа**

Құқықтық жүйе үшін барлық элементтердің тиімді қызмет етуі өте маңызды. Мақала қазақстандық қоғамдағы құқықтық менталитет, құқықтық мәдениет, құқықтық сана, құқықтық менталитетті қалыптастырудағы құқықтық тәрбиелеудің маңыздылығы мәселелерін зерттеуге арналған. Азаматтардың құқықтық мәдениеті, құқықтық санасының төмендігі тұтастай қоғамның құқықтық мәдениетінің әлсіреуі мен құқықтық жүйенің тұрақсыздығына әкеп соғады. Мақалада құқықтық мәдениет, құқықтық сана және құқықтық менталитет, құқықтық тәрбиелеу ұғымдары, өзара әсері, маңызды элементтері, өзара әсері зерттелді. Осы құқықтық құбылыстардың өзара әсерін зерттеудің қажеттілігі қазақстандық қоғамда құқықтық сана және құқықтық мәдениет деңгейін жаңа деңгейге көтеруге өз септігін тигізеді. Құқықтық сана, құқықтық мәдениет және құқықтық менталитет мәселелері қоғамдағы азаматтардың менталдық ерекшеліктерін, олардың ортақ қалыптасқан құндылықтар жүйесін ескере отырып, кешенді түрде қарастырылуы қажет. Бұл ұлттық құқықтық ғылымның маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Зерттеу нәтижесі ұлттық құқықтық жүйесінің қазіргі жағдайын талдау, құқықтық мәдениет, құқықтық сана және құқықтық менталитеттің бүгінгі тұрғыдан дамыту, терең түсіну бағыттары мен шараларын әзірлеу болып табылады.

Тірек сөздер: қоғам, құқықтық мәдениет, құқықтық сана, құқықтық менталитет, құқықтық тәрбиелеу.

Кіріспе

Азаматтардың менталдық және рухани жаңғыруы замануи дамыған қоғам құрудың алғышарты болып табылады. Бүгінгі таңда қазақстандық мемлекет және қоғам өзінің трансформациялануы кезеңінен өтуде. Қоғамдағы құқықтық сана сезімді көтеру мемлекет алдында тұрған аса маңызды міндеттердің бірі. Өйткені, құқықтық сана сезімі жоғары және рухани терең білімді азаматтар ғана өзінің құқықтары үшін күресуге ерікпен тиісті құқықтық білімге ие болады. Осындай азаматтар Отан және мемлекет алдында өз міндетін сезініп, құқыққа құрметпен қарайды.

Құқықтық сана барлық қоғам үшін қай кезде де маңызды функцияны атқарады. Құқықтық сананың деңгейіне қарап, тұтастай мемлекеттің құқықтық жағдайы туралы қорытынды жасауға болады. Азаматтардың құқықтық санасы құқықтық нормалардың жүзеге асуының тиімділігіне әсер етеді. Сондай-ақ, тиісті құқықтық саясат жүргізу барысында осы мемлекетте өмір сүретін азаматтардың, жалпы қоғамның менталитетінің ерекшеліктері, құндылықтары және дүниетанымы да шешуші фактор болады.

Осы уақытқа дейін қазақстандық құқықтық ғылымда құқықтық менталитет мәселесі терең зерттелген емес. Дегенмен, жүргізіліп жатқан реформалар мен қабылданып жатқан заңдардың

тиімділігін арттыру мәселесі қоғамның, азаматтардың құқықтық менталитетін кеңінен зерделеу қажеттілігін тудырады. Құқықтық менталитетті зерделеу және оны қалыптастырудың әмбебап стратегиялары мен әдіс-тәсілдерін әзірлеу, біздің ойымызша, көпұлтты қазақстандық қоғамның дәстүрі, әдет-ғұрыптары, құндылықтары және мәдениетін ескере отырып, құқықтық жүйенің тұрақты жұмыс істеуін қамтамасыз етуге, мемлекеттік басқару процестерін және іргелі даму мәселелерін оңтайлы шешуге мүмкіндік береді.

Құқықтық сана, құқықтық мәдениет және құқықтық менталитетті қалыптастыру мен қамтамасыз етудің маңызды құралы ретінде құқықтық тәрбиелеудің рөлі, атқаратын қызметі және жалпы маңызыдылығын зерттеудің теориялық және тәжірибелік мәні зор. Қызығы, құқықтық тәрбиелеу сөзін ағылшын тіліне аударғанда «құқықтық білім беру» деген мағынаны білдіреді. Осы тұрғыдан алып қарағанда, құқықтық тәрбиелеуді тұтастай қоғамның құқықтық түсінігі мен менталитетін жетілдіруші фактор және құқықтық құрал деп қарастырған жөн деп санаймыз.

Отандық құқықтық ғылымда, құқықтық менталитет термині мен феномені жаңа құбылыс. Құқықтық сана теориясында өзіндік орны мен сипаты болуына қарамастан, құқықтық менталитетті жеке дербес зерттеу мен әлеуметтік құқықтық ортадағы орны мен рөлін анықтаудың қажеттілігі анық. Сәйкесінше, отандық қоғамдық ғылымда, менталитет мәселелеріне қатысты батыл, әрі жан жақты зерттеулер жасалуы маңызды.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу тақырыбын әзірлеу кезінде жалпы ғылыми және жеке ғылыми әдістер қолданылады. Оларға нақтырақ айтсақ, құқық ғылымында орын алған абстрактіден нақтыға көшу әдісі, әлеуметтік және құқықтық құбылыстар мен процестерді танудың диалектикалық әдісі, сондай-ақ формальды-логикалық, салыстырмалы-құқықтық, жүйелілік (оның ішінде құжаттарды зерттеу, контент-талдау) жатады.

Әдебиетке шолу

Қай кезде болмасын құқықтық тәрбиелеу мәселесі өзінің өзектілігінен арылған емес. Құқықтық тәрбиелеуге байланысты ғылыми зерттеулер отандық және шетелдік ғалымдар Л.Н. Пушкарёв [2], М.Б. Смоленский [4], Г.К. Мукашева [8], В.В. Головченко [9], А.С. Саткенов [10] сияқты зерттеушілердің еңбектерінен көрініс табады.

Негізгі ережелер

Менталитет – тұлғаның немесе тұтастай халықтың мінез-құлқында, өмірінде және жүріс-тұрысында көрініс алатын және олардың мәдениетімен, тілімен, дінімен, тәрбиесімен, әлеуметтік қарым-қатынасымен шартталған сананың аз өзгеретін тұрақты құрылымы [1]. Ал, құқықтық менталитет тұлғаның немесе қоғамның құқықтық шынайылыққа қарым қатынасын көрсетеді және осы құқықтық шындықты және тәжірибені қабылдаудың, бағалаудың, түсінудің тиісті әдістерін білдіреді. «Менталитет» терминінің пайда болуын кейбіреулер латынның «mens» сөзімен және одан шыққан «mentalis» сын есіммен (mens, mentis – ақыл және animus – басқалар) байланыстырады [2, 158 б.]. Өзге ғалымдар менталитет француз тіліндегі баламасы «mentalis» сөзінен шыққан деп есептейді, олардың пікірінше, «дүниетаным» дегенді білдіреді [3, 8 б.]. XVII ғасырда ағылшын «менталитеті» сөзі пайда болды және ол ағылшын философиясының жемісі болғандықтан, философиялық термин болып қала берді [4, 126 б.]. Францияда XVIII ғасырда «менталитет» сөзі белгілі бір дәрежеде Вольтердің еңбектерінің арқасында пайда болып, XX ғасырдың басына дейін тамыр жайды, бұл сөз әлі де неологизм ретінде қабылданды. Болашақта бұл термин қарапайым сөйлеуде қолданыла бастады, ол қарым-қатынас пен мінез-құлықтың ұжымдық жүйелерін білдірді. Еуропа елдерінің көпшілігінде бұл термин ғылыми әдебиеттерде тек XIX ғасырдың ортасынан бастап белсенді түрде қолданыла бастады.

Адам және қоғамның құқықтық менталитетін қалыптастыруға қоғамдағы әр түрлі әлеуметтік нормалар, адамдардың мінез-құлқын реттейтін қағидалар, заңдардың мазмұны өз әсерін тигізеді. Құқықтық мәдениет және құқықтық сананың деңгейі сәйкесінше белгілі бір

деңгейде қоғамдағы құқықтық менталитетке әсерін тигізеді және оған тәуелді болады. Сол себептен, құқықтық мәдениетті және құқықтық сананы қалыптастыру және дамыту құқық тасымалдаушыларының менталитетін, менталдық деңгейін сапалы түрде жаңғыртпай мүмкін емес.

Осы орайда, қоғамның және адамдардың құқықтық менталитетінің ерекшеліктерін ескере отырып, құқықтық сана мен құқықтық мәдениетті жүйелі тиімді қалыптастыру, олардың деңгейін көтеру және қамтамасыз ету болып табылады. Бұл өз кезегінде, қоғамда құқықтық сана мен құқықтық мәдениетті, саяси-құқықтық идеяларды, құқыққа сай жүріс тұрысты қалыптастыруға бағытталған шаралар жүйесінің, басқаша айтқанда, тиімді құқықтық тәрбиелеудің кешенді жүйесінің болуын қажет етеді. Құқықтық тәрбиелеу тұлғаның құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін дамытуға, құқық үстемдігін, құқықтық құндылықтарға сәйкес келетін тиісті жүріс-тұрысты қамтамасыз етуге бағытталады.

Құқықтық менталитет әлеуметтік топтардың, сыныптардың, ұлттың, тұлғаның мемлекет және құқықтың қызмет етуіне, қоғам өміріндегі құқықтық және саяси шынайылыққа қатысты тұрақты дүниетанымын көрсетеді. Ол белгілі бір әлеуметтік немесе ұлттық-этникалық қоғамдылыққа неғұрлым тән тұрақты ерекше тарихи қалыптасқан мемлекеттік құқықтық шынайылықтың объектілерін бағалау және оларға әсер етудің дүниетанымдық көзқарастарының жүйесі. Құқықтық менталитет қоғамның рухани өмірінің өзге де құқықтық құбылыстарының ішінде өмір сүріп жатқан құқықтық шынайылықтың терең көрінісі, төменгі сатысы болып табылады.

Нәтижелер мен талқылау

Қоғамның құқықтық деңгейін бағалаудағы маңызды элемент – мемлекеттің құқықтық жүйесі. Кез келген құқықтық акт заңды, яғни қоғам менталдық санасында үстемдік ететін әділдік, теңдік, бостандық идеяларына сай болуы тиіс. Құқықтық мәдениеттің барлық элементтерінің өзара тығыз байланысының маңыздылығы: тиісті құқықтық көзқарастар дамымай, терең, саналы және игерілген құқықтық білімсіз құқық, мемлекет және тиісті құқықтық қатынастардың дамыған нысандарының қалыптасуы мүмкін емес.

Құқықтық сана қоғамдық сананың маңызды нысаны бола отырып, құқықтық құбылыстар мен үрдістерді ұғынуды бейнелейді. Құқықтық сана тұлғаның қоғамдағы құқықтың алатын орнын, маңызын ұғынып, бағалап, құқықтық нормаларды мойындау және оларға бағынуға бейімділігін көрсетеді. Сол себепті, құқықтық сана дегеніміз тұлғаның қолданыстағы құқық нормаларына деген көзқарастары мен сезімдерінің, оларға тиісінше баға беру мүмкіндіктерінің жиынтығы болып табылады. Құқықтық сананы адамгершілік қағидаларымен, барлық азаматтардың ізгі санасымен органикалық байланыста тәрбиелеу – қоғамның және тұлғаның құқықтық мәдениетін көтерудің үздіксіз процесі болып табылады.

Құқықтық сананы тәрбиелеу отбасында, мектепте, рухани қарым-қатынаста адамгершілік құндылықтарды, нормаларды бойына сіңіруден басталады. Құқықтық тәрбиелеуде көркем әдебиет пен бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі зор. Құқықтық тәрбиелеу тек құқықтық тәрбиемен, құқыққа деген оң көзқарасты қалыптастырумен шектелмейді, ол жеке тұлғаның құқықтық қызметінде, оның құқықтық мәдениетінде көрініс табады. Жеке тұлғаның құқықтық мәдениеті оның құқықтық білім негіздерін меңгеруден, заңды құрметтеуден, заңдылықты саналы түрде сақтаудан, құқықтық жауапкершілікті түсінуден, құқық бұзушылыққа төзбеуінен көрініс алады. Азаматтардың өз құқықтары мен бостандықтарын, сондай-ақ мемлекет пен қоғам алдындағы міндеттерін білуі құқықтық мәдениеттің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады [5, 272–274 б.].

Құқықтық сана адам, азамат, қоғам мүддесіне сәйкес келетін, олардың мүдделерін қанағаттандыратын құқықтық нормаларды ортақ игілік үшін қабылдау қажеттілігінің негізгі бастамашысы болып табылады. Құқықтық мәдениет құқық нормаларын білу, толық түсіну, оларды өз қызметінде басшылыққа ала отырып, қызмет етуді білдіреді. Құқықтық мәдениет құқықтық санамен тығыз байланысты және соған тәуелді жағдайында дамиды.

Құқықтық сана, құқықтық мәдениет және тұтастай құқықтық менталитетті қалыптастыруда құқықтық тәрбие маңызды фактор болып табылады. Ол құқықтық сана мен құқықтық мәдениетті қалыптастырудағы мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдардың іс-әрекетінің

көрінісі алады. Біздің ойымызша, құқықтық сана және құқықтық мәдениет деңгейін арттыруда мемлекет неғұрлым құқықтық тәрбиеге ерекше мән беруі тиіс. Қазіргі біздің қазақстандық қоғамдағы аса маңызды мәселелердің бірі болып отыр. Мемлекет және қоғам тарапынан кешенді түрде жүргізілетін қызмет қана құқықтық сана мен құқықтық мәдениеттің дәрежесін көтеруге және қамтамасыз ете алады.

Құқықтық тәрбиелеу қоғамда және адамдарда құқықтық мәдениетті және құқықтық құндылықтарды қалыптастыруға бағытталған кешенді жүйелі қызмет. Құқықтық тәрбиелеу жалпы азаматтық тәрбие жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі. Ол адамның мақсатты дамуы, білім алу арқылы жүзеге асырылатын қоғамның құндылықтарын дамытудың маңызды құралы ретінде анықталады. Құқықтық тәрбиелеу мемлекет тарапынан қоғам, білім беру, ата-аналар, мемлекеттік органдар және т.б. ұйымдардың тиімді қызмет етуін талап ететін кешенді бағдарламалар мен тиімді жүйенің қызмет етуін қажет етеді.

Мемлекет және қоғам үшін құқықтық тәрбиелеудің маңыздылығы әрқашан да, белгілі ойшылдар мен ғалымдардың назарында болды. Бұл бағыттағы алғашқы идеялар мен зерттеулер Аристотель, Платон, Т. Гоббс, Дж. Лок, Ж.Ж. Руссо, К. Гельвеций, А. Дистерверг, Г. Кершентштейнер, Н.М. Карамзин және тағы басқаларымен әзірленді [6, 16–27 б.].

Құқықтық тәрбиелеу сонымен бірге құқықтық менталитетті қалыптастырудың маңызды құралы, себебі, құқықтық тәрбиелеудің ақырғы мақсаты қоғам мен адамның құқықтық мәдениеті мен санасын жетілдіру, сол арқылы, олардың құқықтық шынайылыққа оң әлеуметтік қарым қатынасын қалыптастыру болып табылады. Өз кезегінде құқықтық менталитет құқықтық тәрбиелеудің ішкі рухани мазмұнын айқындайтын, және ол әсер етуге бағытталған объект болып табылады. Басқаша айтқанда, құқықтық тәрбиелеу қоғам мен адамның құқықтық менталитетіне әсер етіп, оны сапалы жаңғырта отырып, құқықтық сана мен құқықтық мәдениетті қалыптастыруды қамтамасыз ету арқылы жүзеге асырылады.

Құқықтық құндылықтар жан-жақты қамтылған және ұзақ мерзімге арналған тиісті құқықтық саясатты дәйекті түрде жүргізу арқылы қалыптастырылады. Ол заңнаманы жүйелендіру, құқықтық ақпаратты іздеудің қолжетімді жүйесін құру, халыққа құқықтық білім беруді ұйымдастыру жөніндегі жалпыұлттық іс-шараларды қамтуы тиіс.

Қазақстан Республикасының 2030 жылға арналған құқықтық саясат тұжырымдамасында Конституцияда бекітілген іргелі құндылықтарға сәйкес азаматтардың құқықтық сауаттылығын арттыру, заңды әлеуметтік белсенді мінез-құлқын қалыптастыру мақсатында құқықтық насихат пен құқықтық тәрбие беру бойынша жүйелі жұмысты жалғастыру қажет екендігі атап көрсетілген [7]. Дегенмен, тұжырымдамада құқықтық тәрбиелеудің кешенді жүйесін қалыптастыру, оны жүргізудің субъектілері мен тетіктерін ашып көрсетпейді. Осы тұрғыда, тұжырымдама мемлекет және қоғам тарапынан құқықтық тәрбиелеу бойынша жүргізілетін қызметті толық қамтуы қажет деп пайымдаймыз.

Құқықтық тәрбиелеуді жалпы тәрбие берудің маңызды құрамдас бөлігі деп қарастыратын болсақ, онда ол болашақ тұлғаның өмірге көзқарастары мен ұстанымдары, қоғамдағы болашақ мінез-құлқының негіздері қалыптаса бастайтын бала кезінен бастап жүргізілуі қисынды. Дер кезінде берілетін құқықтық тәрбие заңдар мен адамгершілік қағидаларды құрметтейтін, құқықтық мәдениеті жоғары азаматты қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бала бақша, мектеп және отбасыда бала адамгершілік, әдеп, заңды мінез-құлық, құқықтық қағидаларды үйрене бастайды, бұл қасиеттер болашақ азаматтың заңды мінез-құлқы мен құқықтық келбетін қалыптастыруға зор әсерін тигізеді.

Осы орайда, бала бақшадағы тәрбие мен оқыту бағдарламасында адамгершілік-құқықтық тәрбие беру ерекше назарды талап етеді. Бұл тәрбиенің мақсаты – баланың моралдық-құқықтық қасиеттерінің негізін, оның бастапқы құқықтық идеялар мен қағидаларды түсінуі және меңгеруі, жүріс-тұрыс ұстанымдарын қалыптастыру, ата-аналарды құқықтық тәрбиелеу болып табылады.

Баланың жас және менталдық ерекшеліктерін ескере отырып, қоғамда өзін жүзеге асыруға мүмкіндік беретін құқықтық тәрбиелеудің замануи құралдары мен тәсілдері жүйесі әзірленуі тиіс. Мысалы, бала бақшада балаға түсінікті және тез қабылдауға мүмкіндік беретін құқықтық құндылық ретінде үйрететін және алғашқы құқықтық білім беруді көздейтін оқу бағдарламалары енгізілуі керек. Ең бастысы, құқықтық тәрбиелеудің негізінде әрқашанда әдеп және моралдық

нормалары мен қағидалары тұруы тиіс. Құқықтық нормалар, құқықтық құндылықтар және қағидаларды игеру құқықтық тәрбиенің мазмұның құрайды.

Сонымен қатар, мекепке дейінгі, орта білім беру және жоғары оқу орындарында құқықтық білімді қалыптастыру мен құқықтық тәрбиелеудің байланысы мен сабақтастығын қамтамасыз ету маңызды. Құқықтық тәрбиелеу жүйесін қалыптастыруда тұтастай білім беру орындарындағы құқықтық білімнің көлемі, мазмұны мен тәжірибелік бағыты логикалық тұрғыдан ұштасып, бала мен жастарға неғұрлым түсінікті болуы керек. Алайда, қолданыстағы заңнама мен бағдарламалардың талдауы құқықтық тәрбиелеу мен құқықтық білім берудің біртұтас жүйесінің жоқтығын көрсетіп отыр. Осыған байланысты, мемлекет тарапынан осы мәселеге аса көңіл аударылғаны жөн.

Адамның санасына құқықтық құндылықтар мен идеяларды жеткізу, оның күнделікті жүріс-тұрыс нормасына айналдыру құқықтық тәрбиенің басты міндеті болып табылады. Көп жағдайда құқықтық сананың төмендігі, материалдық және рухани игіліктердің не екені туралы түсінбеушілік қоғамға жат теріс қылықтарды тудырады. Осы себептен, құқықтық тәрбиенің негізі отбасынан бастау алады. Көптеген зерттеулер отбасының әлеуметтік жағдайы, ондағы психологиялық жағдай, баланың психикасының, әдеп, моралдық және құқық нормаларын қабылдауының, тәртіпті сақтауының себебі болатындығын көрсетеді [8].

Құқықтық тәрбиелеу адамдардың құқықтық білімдерін, көзқарастарын, идеяларын саналы түрде қабылдауына негізделеді. Олар жеке құқықтық сананың құлдырауының алдын алу және оны тудыратын себептер мен жағдайларды жоюға бағытталады. Оларды пайдалану құқықтық сана деңгейін арттыру мақсатында мемлекет пен қоғам жүзеге асыратын әлеуметтік-экономикалық, әлеуметтік-саяси, құқықтық, ұйымдастырушылық және басқа да шаралар жүйесімен қатар жүргізілуі керек [9, 26 б.].

Құқықтық тәрбиенің мектептік кезеңінің басталуымен қоғамдағы адамның жүріс-тұрыс ережелерін түсінуді тереңдету және жүйелеу, бастауыш құқықтық білімдер мен дағдыларды жетілдіруді талап етеді. Ол мектеп оқушыларының жас ерекшеліктерін, қоғамдық қатынастарды, құқықтар мен міндеттерді құқықтық реттеу ерекшеліктерін, жеке тұлғаның жауапкершілігін түсіну логикасын ескере отырып, бастауыш мектепке тән адамгершілік – құқықтық тәрбиенің әртүрлі нысандарына негізделуі тиіс.

Жалпы орта білім беру мектептерінде құқықтық тәрбие мен оқыту сапалы жаңа деңгеймен сипатталады, олар құқықтық білімдерді меңгеруде, қоғамдағы адамның мінез-құлық ережелерін, құқықтық сауаттылықтың рөлін түсінуде жүйелі сипатқа ие болады. Бұл ең алдымен «Құқық негіздері» дербес курсына оқу арқылы қамтамасыз етіледі. Курс Қазақстан Республикасының Конституциясын, азаматтардың конституциялық құқықтары мен міндеттерін, заңды жауапкершілік, мемлекеттік билік органдар жүйесі, құқықтық тәртіп және адамгершілік-құқықтық қасиеттерді қалыптастыруға ықпал ететін басқа да тақырыптарды қамтиды.

Мектептен кейінгі кезеңдегі яғни ЖОО құқықтық тәрбиелеу мен білім берудің мақсаты – студенттерді кейінгі еңбекке қажетті құқықтық білімдермен және дағдылармен қаруландыру. Айта өту қажет, бұл жас тобындағы жастардың құқықтық мәртебесі заң бойынша елеулі өзгерістерге ұшырайды. 18 жастан бастап жастар сайлануға және сайлауға, өз мүлкіне толық өз бетінше билік етуге, неке қатынасына түсуге және кез келген еңбек қызметімен айналысуға және тиісті материалдық жауапкершілікте болуға құқылы. Құқықтық тәрбиелеу студенттердің құқықтық санасына әсер етудің логикалық және тұжырымды құралдары арқылы, құқық салалары мен институттарын, қалыпты, кеңінен таралған қатынастарды реттейтін құқықтық нормаларының неғұрлым нақты, тәжірибелік маңызды нұсқаулығын меңгеру арқылы қол жеткізіледі.

Кейбір авторлардың пікірінше, жоғары оқу орындарында құқықтық материалды тереңірек меңгеру және нақтылау үшін келесідей арнайы курстар қарастырылуы керек: «Мамандандырудың құқықтық мәселелері, оның өзекті мәселелері», «Ғылыми-техникалық процесті құқықтық қамтамасыз ету» және т.б. [10]. Дәрістер, тәжірибелік сабақтар компьютерлер мен бейнетехниканы пайдалана отырып, «іскерлік ойындар» түрінде, студенттермен жеке жұмыстың әртүрлі нысандарында жүзеге асырылуы керек.

Өз кезегінде «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Қазақстан Республикасы Заңы жастарды құқықтық тәрбиелеуде маңызды рөл ойнауы тиіс. Осы Заңның 3-бабында мемлекеттік жастар саясатының мақсаты жастардың рухани, мәдени, білім алып, кәсіби және дене бітімінің толыққанды дамуы, шешімдер қабылдау процесіне қатысуы, ойдағыдай әлеуметтенуі және олардың әлеуетін елді одан әрі дамытуға бағыттау үшін жағдайлар жасау деп көрсетілген [11].

Қорытынды

Біздің ойымызша, жастар саясатының мақсаты ретінде жастарды құқықтық тәрбиелеу мен оларға құқықтық білім беруде көрсетілуі керек. Осылайша құқық тәрбиелеудің үздіксіздігін және құқықтық менталитетті қалыптастырудың маңызды нысаны екенін белгіленеді. Сонымен қатар, аталған заңда мемлекеттік жастар саясатының негізгі бағыттарының бірі құқықтық мәдениет деңгейін арттыру, сыбайлас жемқорлық көріністеріне төзбеушілікке тәрбиелеу деп көрсетілген. Дегенмен, осы заңда жастарды құқықтық тәрбиелеу және құқықтық білім беру мен ынталандырудың кешенді тетіктері көзделуі маңызды деп есептейміз.

Құқықтық тәрбиелеу процесінің жалпы азаматтық құқықтық білім мен дағдыны дамыту, кәсіптік қызметпен байланысты құқықтық құралдарды әзірлеу секілді маңызды аспектілерін назардан шығармаған жөн. Адам есейген сайын оның білімі мен әлеуметтенуі, мазмұны барған сайын толығып, кез келген құқықтық жағдайды жеке негіздеу қабілетімен толығы отырып, кәсіптік қызметпен байланысты арнайы құқықтық құралдардың негізгі және идеялық бастауы болып қала береді.

Қорытындылай келе, қоғам және азаматтарда құқықтық сана мен құқықтық мәдениетті қалыптастыруда құқықтық тәрбиелеудің маңызды зор. Құқықтық тәрбиелеу өз кезегінде құқық тасымалдаушылардың менталдық деңгейіне әсер ете отырып, олардың құқықтық менталитетін қалыптастыруға бағытталады. Осы себептен, құқықтық тәрбиелеу тетіктерінің құқық менталитетті қалыптастырудағы қажеттілігі мен маңыздылығын терең ғылыми түрде зерделеу қажет, оны бастауыш, орта білім беру, арнаулы және жоғары оқу орындарында құқық пәндерін оқытудың теориялық базасы мен әдістемелік құрал-жабдықтарын жан-жақты жетілдірмей жүргізу мүмкін емес.

Азаматтарды құқықтық мәдениетке тәрбиелеудің мақсаты ең алдымен әлеуметтік деңгейде анықталуы керек. Тұлғараалық қарым-қатынас мәдениетіне балабақша, мектеп қабырғасынан баулу арқылы өмірде өзара әрекеттестіктің ізгілік қағидаларын ерікті түрде орындай және қорғай білетін құқықтық мінез-құлықты қалыптастырылады. Осының нәтижесінде өнегелік-құқықтық мәдениеті жоғары тұлғаны әлеуметтендіруге қол жеткізіледі. Осы тұста құқықтық тәрбиелеудің құқықтықтық сана мен мәдениетті, тұтастай құқықтық менталитетті қалыптастырудағы ерекше маңызды әлеуметтік құқықтық құрал ретіндегі маңызды функция атқаратыны сөзсіз.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Мурунова А.В. Правовой менталитет и правовая идеология как структурные элементы правосознания. URL: <http://www.consultant.ru/> (дата обращения: 19.12.2016)
- 2 Пушкарев Л.Н. Что такое менталитет? Историографические заметки // Отечественная история. – 1995. – № 3. – С. 158.
- 3 Смоленский М.Б. Правовая культура как элемент социокультурного пространства: дис.д-ра социол. наук. – М.: РГБ, 2003. – С. 8.
- 4 Тадевосян Я.В. Словарь-справочник по социологии и политологии. – М.: Знание, 1999. – С. 126.
- 5 Джанибекова Н.А. Место правового воспитания в формировании правосознания молодежи / Н.А. Джанибекова, Ш.А. Зарипов // Молодой ученый. – 2013. – № 7(54). – С. 272–274.
- 6 Александров В.Б. Общечеловеческие ценности: диалог культур / В.Б. Александров // Культура и ценности: сборник научных трудов. Тверь: ТГУ, 1992. – С. 17–26.
- 7 Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы. URL: <http://adilet.zan.kz>.
- 8 Мукашева Г.К. Құқықтық тәрбие – құқықтық мемлекет негізі. Еліміздің Конституциясында – Қазақстан Республикасы. (articlekz.com).

- 9 Головченко В. В. Эффективность правового воспитания. – Киев, 1985. – С. 26.
- 10 Саткенов А.С. Аспекты правового воспитания среди молодежи РК. URL: //https://infourok.ru.
- 11 «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 9 ақпандағы № 285-V Заңы. URL: <http://adilet.zan.kz>.

REFERENCES

- 1 Murunova A.V. Pravovoj mentalitet i pravovaja ideologija kak strukturnye jelementy pravosoznaniya. URL: <http://www.consultant.ru/> (data obrashhenija: 19.12.2016). (In Russian).
- 2 Pushkarev L.N. (1995) Chto takoe mentalitet? Istoriograficheskie zametki // Otechestvennaja istorija. No. 3. P. 158. (In Russian).
- 3 Smolenskij M.B. (2003) Pravovaja kul'tura kak jelement sociokul'turnogo prostranstva: dis.d-ra sociol. nauk. M.: RGB. P. 8. (In Russian).
- 4 Tadevosjan Ja.V. (1999) Slovar'-spravochnik po sociologii i politologii. M.: Znanie. P. 126. (In Russian).
- 5 Dzhanibekova N.A. (2013) Mesto pravovogo vospitaniya v formirovanii pravosoznaniya molodezhi / N.A. Dzhanibekova, Sh.A. Zaripov // Molodoj uchenyj. No. 7(54). P. 272–274. (In Russian).
- 6 Aleksandov V.B. (1992) Obshhechelovecheskie cennosti: dialog kul'tur / V.B. Aleksandrov // Kul'tura i cennosti: sbornik nauchnyh trudov. Tver': TGU. P. 17–26. (In Russian).
- 7 Qazaqstan Respublikasynyñ 2030 jylğa deingı kezeñge arnalğan qūyqytq saiasat tūjyrymdamasy. URL: <http://adilet.zan.kz>. (In Kazakh).
- 8 Mukaşeva G.K. Qūyqytq tārbie – qūyqytq memleket negızı. Elımızdñ Konstıtusiasynda – Qazaqstan Respublikasy. (articlekz.com). (In Kazakh).
- 9 Golovchenko V.V. (1985) Jefferektivnost' pravovogo vospitaniya. Kiev. P. 26. (In Russian).
- 10 Satkenov A.S. Aspekty pravovogo vospitaniya sredi molodezhi RK. URL: //https://infourok.ru. (In Russian).
- 11 «Memlekettik jastar saiasaty turaly» Qazaqstan Respublikasynyñ 2015 jylgy 9 aqpadağy No. 285-V Zañy. URL: <http://adilet.zan.kz>. (In Kazakh).

Д.А. БАКИРОВ,*¹

м.ю.н., сениор-лектор.

*e-mail: d.bakirov@turan-edu.kz,

ORCID 0000-0003-3836-1998

¹Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

ЗНАЧЕНИЕ ПРАВОВОГО ВОСПИТАНИЯ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ПРАВОВОГО МЕНТАЛИТЕТА

Аннотация

Эффективное функционирование всех элементов имеет важное значение для правовой системы. Статья посвящена изучению правового менталитета, правовой культуры, правосознания, значения правового воспитания в формировании правового менталитета в казахстанском обществе. Низкий уровень правовой культуры и правосознания граждан приводит к ослаблению правовой культуры общества в целом и нестабильности правовой системы. В статье рассмотрены вопросы правовой культуры, правосознания и правового менталитета, понятие правового воспитания, их взаимовлияние, важные элементы. Необходимость изучения взаимодействия этих правовых явлений способствует поднятию уровня правосознания и правовой культуры в казахстанском обществе на новый уровень. Вопросы правосознания, правовой культуры и правового менталитета следует рассматривать комплексно, с учетом ментальных особенностей граждан в обществе, их общей системы ценностей. Это одно из важных направлений отечественной юридической науки. Результатом исследования является анализ современного состояния национальной правовой системы, развития правовой культуры, правосознания и правового менталитета с сегодняшней точки зрения, разработка направлений и мероприятий по их углубленному осмыслению.

Ключевые слова: общество, правовая культура, правосознание, правовой менталитет, правовое воспитание.

D.A. BAKIROV,*¹

master, senior lecturer

*e-mail: d.bakirov@turan-edu.kz

ORCID 0000-0003-3836-1998

¹Turan University,

Almaty, Kazakhstan

THE IMPORTANCE OF LEGAL EDUCATION IN THE IMPROVEMENT OF LEGAL MENTALITY

Abstract

The effective functioning of all elements is essential for the legal system. The article is devoted to the study of the legal mentality, legal culture, legal awareness, the importance of legal education in the formation of the legal mentality in Kazakhstani society. The low level of legal culture and legal awareness of citizens leads to a weakening of the legal culture of society as a whole and the instability of the legal system. The article deals with the issues of legal culture, legal awareness and legal mentality, the concept of legal education, their mutual influence, important elements. The necessity to study the interaction of these legal phenomena contributes to raising the level of legal awareness and legal culture in Kazakhstani society to a new level. Issues of legal awareness, legal culture and legal mentality should be considered comprehensively, taking into account the mental characteristics of citizens in society, their common system of values. This is one of the important areas of domestic legal science. The result of the study is an analysis of the current state of the national legal system, the development of legal culture, legal awareness and legal mentality from today's point of view, the development of directions and activities for their in-depth understanding.

Key words: society, legal culture, legal consciousness, legal mentality, legal education.

IRSTI 10.53.30
UDC 349.6
JEL K32

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2023-1-1-13-19>

N. SULEIMENOVA,*¹

m.l.s., senior lecturer.

*e-mail: n.suleimenova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0009-0004-7336-6393

¹«Turan» University,
Almaty, Kazakhstan

DIGITAL ENVIRONMENTAL SECURITY IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

This article considers the issue of legal regulation of the digitalization of the environment in the Republic of Kazakhstan. The author analyses the current state of the environmental problem, digital environmental security and digital ecosystem in the development and implementation of new technologies. An analysis of international practice and the experience of the Russian Federation in the implementation of programmes for the digitalization of environmental security at the regional level is also given. Current environmental problems and the environmental crisis in various regions of our country and around the world cause the need to find new solutions using digital ecology and legality. Following the adoption of the new Environmental Code of the Republic of Kazakhstan in 2021, the country has embarked on a course of environmental reform, and this requires the adoption of smart solutions, including the use of digital ecology and legitimacy. Digital transformation affects data protection and security, information technology, technical design, liability and regulatory issues. Therefore, a comprehensive study of the legal regulation of digitalisation of the environment and its accessibility, the study of the conceptual framework, the legal mechanisms for establishing digital platforms for storing stocks of environmental information, the digitalisation and cybersecurity issues of environmental protection are much needed.

Key words: environmental law, environmental protection, environmental security, environmental information, digitalization, ecosystem.

Introduction

The stability of the development of any state depends to a large extent on the extent to which that state is able to effectively counter new challenges and threats in the modern world. Despite the importance of the impact of digital technologies on changes in the system of ecological security of public administration and its most important components – technological and natural security, many issues are not yet fully understood.

Currently, the country is in the process of creating such an organizational structure, which will enable a timely response to threats to environmental security, and the legal basis for its functioning is also being created. However, in spite of the positive effects of the accelerated introduction of digital technologies on the economy and public administration, there are a number of uncertainties in the field of environmental security.

The development of technological capabilities, combined with the social application of digital technology, is creating a new digital environment, which in turn requires training in environmental law relations. This environment plays an important and decisive role in the relationship between technology and the natural environment. Digitalization affects the security of the natural and human environment.

The relevance of the article of the legal regulation of digitalization in the field of environmental protection in the Republic of Kazakhstan is due to the fact that it has not been studied in a full legal context.

The aim of the article is a comprehensive study of the legal regulation of digitalization of the environment and ensuring its accessibility, the study of the foundations, legal mechanisms for creating

digital platforms for storing stocks of environmental information, the problems of digitalization and cybersecurity of environmental protection.

Regarding the theoretical significance of the article, it is due to the fact that its results complement the theoretical concepts of environmental law with new scientific evidence and results.

Materials and methods

The serious environmental problems and environmental crises currently occurring in our country and in some regions of the world require smart solutions, including the use of digital ecology and law. However, there are still many questions that need to be answered regarding the legal implementation of digitalization strategies. Digital transformation has implications for data protection, security, contracting, liability and regulatory issues.

As scientists note: “Sustainable development depends to a large extent on the preservation of the biosphere and natural capital, together with the technosphere and sociosphere. However, in real life, ecological aspects are often neglected. In recent years there have been changes in the formation of economies, especially in the strengthening of the environmental component” [1, p. 85].

The head of state signed a new Environmental Code in 2021. The Minister of Ecology, Geology and Natural Resources Magzum Mirzagaliyev noted that “the document is primarily aimed at reforming the state of the environment in Kazakhstan. With the adoption of the new code, the air over Kazakhstan should be cleaner, especially in industrial areas,” writes M. Mirzagaliyev [2].

The Code provides for a transition to integrated environmental permits for facilities in the first category related to the implementation of the best available technologies [3]. However, there is a proposal that such permits should be obtained for newly commissioned facilities.

“Over the next few years we will conduct an audit, we have already started with the main polluters. After that, a list of technologies will be prepared to reduce emissions of these enterprises. Reference books on best available technologies will be prepared.

After that, the first 50 largest enterprises in Kazakhstan, which account for 80 per cent of emissions, will have a transition period from 2025 to 2035. Why 10 years? It is a financially and technologically complicated process. Everything has to be designed, ordered, brought in and installed. It’s not easy, somewhere there will be a need to change the technology,” explained Magzum Mirzagaliyev [2].

Methods of research - modern knowledge of the law, the doctrine of the interaction of nature and society, the dialectical method, the main method of objective and comprehensive knowledge of reality, as well as historical and formal-logical methods, including methods of deduction and induction, analysis and synthesis. Of the special research methods, we use the logical-legal, systemic, functional, comparative-legal methodology, as well as methods of legal sociology.

Literary review

The definition below includes the term ‘ecology’, which takes into account the technical information aspect and notes that the structure and functioning of the modern social information domain is similar to natural ecosystems. Conrad Becker, for example, comments on the term as follows: “digital ecology deals with information systems that are shaped by information flows disseminated through various media. Information is widely digitized and becomes a resource that can be used, produced and transformed in the same way as material resources. The basic ecological idea is broadly concerned with preserving and enhancing the exploitable value of information and the non-commercial properties as opposed to the value of exchange” [4]. Becker believes that “digital ecology as a new tool for social relations should be concerned with finding ways to preserve and enhance cultural diversity and quality of life in the information ecosystem” [4].

In this approach, information is seen as a fundamental and decisive resource in the technological environment of modern society and becomes one of the fundamental and decisive factors in human life. The works of Manuel Castell constantly emphasize the similarity of the following processes, the social environment saturated with information and communication is comparable with the natural ecosystem [5].

The digital ecosystem defines its position in the information world as the interaction and compatibility of software agents, which is based on a computer network infrastructure. There is continuous intra- and inter-species communication and competition between species, which ensures the selection of the most preferable adapted agent. This selection drives the evolution of computer programs.

In the digital ecosystem economy, competition disappears and organizations try to form associations to achieve this goal. This means that the digital ecosystem can be seen as a complex environment in which organizations operate without rigid ties. Digital ecosystems are different in many ways from traditional systems. The business organization of the latter is based on people making management decisions [6].

In her dissertation the Kazakhstani scientist R. Yerezhepkyzy conducted a set of works on the legal analysis of access of citizens and public organizations to environmental information in Kazakhstan, carried out work on ensuring, implementation of the rights of the population to access environmental information and analyzed the legal framework for protection. The history of formation and development of legislative regulation of access of public organizations and citizens to sources of environmental information based on the norms of foreign and domestic law was studied. Of particular interest were public hearings on environmental issues and public participation in decision-making in the Republic of Kazakhstan, legal problems of resolving environmental disputes and forms of judicial protection of the legitimate rights and interests of society and citizens [7].

Г.Т. Aigarinova, D. Nurmukhanovna, and A.T. Ozenbaeva reviewed scientific developments in the field of legal regulation of digitalization of environmental information. In this regard, the issues of digitalization and implementation of automated environmental management are of great strategic importance, since in the future the results of environmental protection and rational use of natural resources will depend on the accuracy and efficiency of environmental information presentation [8].

The works of L.K. Erkinbaeva and B. Kalymbek investigate the legal basis for the digitalization of environmental information in Kazakhstan in the context of the state program “Digital Kazakhstan”, identify outstanding issues and propose ways to improve the current legislation of the country [9].

Studying scientific developments in the field of legal regulation of digitalization of environmental information, it is worth paying attention to the study by A.A. Popov “Legal Regulation of Environmental Information”, which is devoted to the theoretical issues of legal regulation of environmental information. The work analyzes the legal and organizational mechanism of access to environmental information and the order of effective presentation of environmental information, examines the content elements of the concept of the right to reliable information about environmental protection, its state and compensation for damage caused by violations of environmental legislation, developed and proposed recommendations for the improvement of legislation [10].

N.G. Zhavoronkova and Y.G. Shpakovsky’s work “Digitalization in the field of environmental security: administrative and legal aspects” discusses regulatory issues, issues of introduction of modern technologies in the process of automated management of activities in the field of environmental security. The authors believe that the implementation of comprehensive measures for the digitalization of the economy is at the initial stage, and it is premature to state a significant increase in the effectiveness of public administration in the field of environmental security in electronic automation of the main processes of environmental management [11].

Main provisions

Let us consider the normative legal acts adopted for the legal regulation of digitalization in the field of environmental protection in the Republic of Kazakhstan.

On December 12, 2017, the Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 827 “On Approval of the State Programme “Digital Kazakhstan” was adopted. The objectives of the State Programme “Digital Kazakhstan” are “accelerating the pace of development of the economy of the Republic of Kazakhstan in the medium term and improving the quality of life of the population through digital technologies, as well as creating conditions for transition of the Kazakhstan economy to a fundamentally new development trajectory, which ensures creation of a future digital economy in the long term. [12].

In this programme, the main global trend in the energy sector is the introduction of a variety of Smart technologies related to the issue of digitalization in the field of environmental protection, in order to ensure effective information exchange between all elements and participants in the network, protection against major disruptions, natural disasters, external threats and self-renewal. The field of environmental protection requires urgent, reliable and complete information: in the future, its results will depend not only on the state of the facilities and professionalism of the personnel, but also on the accuracy and urgency of all environmental information, so the issue of automation in this matter is of strategic importance.

Creation of “unified state system of monitoring of environment and natural resources” in political and legal aspect is designed to: promote implementation of the National Strategy of Sustainable Development and prevention of environmental disaster; promote implementation of publicity and democratization of society in the field of environmental protection and natural resources; create necessary conditions for access to environmental information resources for the general population; allow monitoring of public opinion on environmental and natural resources protection; and improve the quality of environmental protection. In the economic aspect - improving efficiency of natural resource use, public production; improving socio-economic conditions of the population. In the social aspect - improving health and increase life expectancy; creating conditions for the improvement of environmental culture and environmental education of the population” [12].

Digitalization took place within the framework of the state programme “Digital Kazakhstan” with an implementation period of 2018–2022. The state programme provided for the implementation of 125 activities to achieve 12 target indicators and 26 output indicators in five areas.

However, in general, during the entire period of development of the ICT industry in the Republic of Kazakhstan, it was not possible to create a progressive infrastructure of information technology, quality institutions, affecting to a certain extent the performance of created startups of technological nature and the development of human resources potential. The conditions for the favorable development of the business environment, improvement of the quality of education and introduction of innovations in the sphere of information and communication technologies are insufficiently elaborated.

The conceptual link to the term “digital ecology” is based on the idea that ecology through modern media (based on digital devices and mobile technologies) is changing the nature of science and education [13]. According to this concept, the digital ecosystem is linked to mobile technologies and services. This somewhat pragmatic approach reflects the new reality that emerges in the information age, which is the result of the rapid development of humanity’s technological sector.

Results and discussion

The international practice of digital transformation of public administration is to harness the potential of the latest “innovative” digital technologies (such as “big databases”, the Internet and artificial intelligence) as tools for public policy, legislation, monitoring and control. Digital technologies will also be used for planning, monitoring and evaluation of government activities. Digitalization is a systematic approach to the use of digital resources in government.

The Sendai Framework sets global targets to 2030, including reducing disaster mortality, reducing disaster losses and minimizing disaster impacts from 2005 to 2015, improving disaster risk analysis, assessment, management, institutional and legal arrangements at global, national and regional levels, prioritizing actions and timely responses to emergencies at global, national and regional levels, including prioritizing [14].

Using the experience of the Russian Federation we would like to mention the Digital Economy programme, which is primarily aimed at shaping the information space in the country, taking into account all the needs of the individual, society and the state.

Digitalization of environmental security at the regional level is possible within the framework of the programs “Smart City” and “Safe City”. The concept of creating and developing the “Safe City” hardware and software complex, approved by Russian Federation Government Decree No. 2446-r of December 3, 2014, envisages the need to form a complex multilevel system [15].

The concept is mainly aimed at improving the city’s administrative systems using the latest digital technology. Global experience shows that cities that implement this concept start with specific sectors

and eventually move on to the comprehensive implementation of digital services in all aspects of city life.

The purpose of this concept is not to collect large amounts of data and apply digital technologies one by one – the main task is to improve the quality of life of city residents through the application of digital technologies. To that end, big data technologies and artificial intelligence methods are usually used. However, the concept is not limited to these methods; they are simply widely used tools for creating machine-based decision-making systems.

Today, a Safe City complex is a set of functional and technical requirements for hardware and software, legal mechanisms and organizational measures to counter various threats. The development of such complexes requires the use of digitalization elements, such as formation of a communication platform at the regional level, unification of hardware and software requirements, use of a single information space for management activities and creation of a situational center to predict the development of crisis situations.

On January 2, 2021, the new Environmental Code of the Republic of Kazakhstan was adopted. Certain norms were referred to the issue of digitalization of the environment.

The Code stipulates conditions for carrying out Environmental Impact Assessments (EIAs) for large enterprises of the “first category”, the list of which is drawn up in such a way that attention is focused on truly environmentally hazardous facilities. The society is involved in all stages of the EIA (4 stages: intensification, scope of the EIA, EIA report, EIA conclusion) [3].

The purpose of the new Environmental Code of the Republic of Kazakhstan is the permanent and systematic collection, accumulation, storage, analysis and dissemination of environmental information, including the use of modern digital technologies, as well as ensuring the rights of every person. Access to environmental information, definition of basic conditions, procedures are features of use of this right [3].

In the new Environmental Code of the Republic of Kazakhstan, the principle of access to environmental information is that the state, based on the international treaties of the Republic of Kazakhstan, ensures the right of the public to access environmental information in the manner and conditions established [3].

Particular attention was paid to payments for emissions into the environment and targeted use of budgetary funds for environmental protection measures. The current legislation does not contain an obligation to use payments for environmental emissions for environmental protection measures. Only about 45% of the funds received are allocated by the local executive authorities for environmental protection.

The Code states that local executive authorities are obliged to finance 100% of environmental protection measures from the environmental fees received.

The new Code foresees a waste hierarchy aiming at staggered waste management. This is primarily due to the fact that, in order to minimize waste generation, generated waste must be recycled, reused and disposed of in landfills. The population will also be provided with information on the rational system for collecting, recycling and treatment of solid household waste and separate waste collection. Waste classification is identified with the European Waste Catalogue and includes a list of non-hazardous and hazardous waste. The new Environmental Code stipulates the mandatory installation of GPS sensors on waste trucks to systematically address the issue of illegal dumping.

Certain shortcomings of the current economic ideology lead to the conclusion that resuming the current market course is incompatible with the concept of sustainable development. An appropriate green economy policy is therefore needed to protect the social, environmental, legal and economic pillars of the Commonwealth. Digital platforms are a phenomenon that challenges traditional operators by changing the way digital products and services are consumed and delivered. While traditional businesses create value in the enterprise or supply chain, digital platforms use ecosystems of autonomous agents to co-create value.

Conclusion

It should be noted that the adoption of digital economy technologies in the field of environmental security is an irreversible process. The scale of the changes taking place around the world is driven

by the widely recognized importance of breakthrough innovation. The development and diffusion of innovation in all sectors is taking place at an unprecedented pace. In the context of development of the digital economy, it is necessary to develop and implement a concept of priority actions to improve the regulatory environment. In the field of environmental security, it is important to identify the list of existing key legal barriers to digitalization and support proposals to remove them. The key legal concepts and institutions necessary for the digitalization of environmental security should also be identified. Based on the identified list, enact legislation aimed at removing key legal constraints in specific areas of regulation that impede the development of digitalization of environmental security in the context of the digital economy. As part of the implementation of the digital economy programme, the nature and structure of administrative procedures in environmental security will change, some routine procedures will disappear and be replaced by artificial intelligence and robotics, and the advent of large volumes of information will create many cyber risks. New challenges, such as legal regulation, also need to be addressed as quickly as possible.

Our analysis of research and legislation on environmental digitalization shows that the time has come to discuss the digitalization of certain areas of government regulation. One of these is the digitalization of environmental information. Digital platforms for storing stocks of environmental information and its legal regulation have been introduced to address it. Undoubtedly, ecology and environmental protection are gaining importance on a global scale, where digitalization and cybersecurity issues are being addressed.

REFERENCES

- 1 Oralova A.T., Auelbekova A.Zh. Ecology and Sustainable Development. Fundamentals of General Ecology: textbook. Karaganda: Publishing house of Karaganda State Technical University, 2018. 100 p.
- 2 Mirzagaliyev M. Environmental Code: what will now change in Kazakhstan. URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/ekologicheskoy-kodeks-cto-teper-izmenitsya-v-kazahstane-423945/
- 3 Environmental Code of the Republic of Kazakhstan 2 January 2021. URL: <https://online.zakon.kz/>
- 4 Becker K. Dictionary of Technical Reality: Cultural Intelligentsia and Social Control. Moscow: Kultura, 2004. 224 p.
- 5 Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture. Moscow: Gu Higher School of Economics, 2000. 608 p.
- 6 Perelet R.A. Environmental aspects of the digital economy. The World of the New Economy. URL: <https://cyberleninka.ru/article/ekologicheskie-aspekty-tsifrovoy-ekonomiki>
- 7 Yezhepkzy R. Legal regulation of accessibility of public information to environmental information (comparative analysis of national and foreign legislation): D. thesis for the degree of Doctor of Philosophy (PhD). Almaty, 2018. URL: www.kaznu.kz/content/files/pages
- 8 Aigarinova G.T., Nurmukhankzy D., Ozenbaeva A.T. Scientific developments in the field of legal regulation of digitalisation of environmental information // KAU Transactions. 2020. No. 4(50). P. 6–13.
- 9 Erkinbaeva L.K., Kalymbek B. On the digitalisation of environmental information in the Republic of Kazakhstan // KAU Transactions. 2020. No. 4(50). P. 34–38.
- 10 Popov A.A. Legal Regulation of Environmental Information: PhD thesis. URL: <https://www.dissertat.com/content/pravovoe-regulirovanie-ekologicheskoi-informatsii>
- 11 Zhavoronkova N.G., Shpakovsky Y.G. Digitalisation in Environmental Security: Administrative and Legal Aspects. URL: <https://urfac.ru/?p=2371>
- 12 On Approval of the State Program «Digital Kazakhstan» // Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan. 17 May 2022. No. 311. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/>
- 13 Digital Ecology: Ecological Social Networks and Information Ecosystems. URL: <https://cyberleninka.ru/article>
- 14 Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030 // Adopted at the Third UN World Conference on Disaster Risk Reduction. URL: <http://www.consultant.ru/>
- 15 On the Concept of Building and Developing the Safe City Hardware and Software System // Decree of the Government of the Russian Federation. 3 December 2014. No 2446-r. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_172077/

Н.О. СУЛЕЙМЕНОВА,*¹

З.ғ.м., сениор-лектор.

*e-mail: n.suleimenova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0009-0004-7336-6393

¹Университет «Туран»,

г. Алматы, Қазақстан

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ
ЦИФРЛЫҚ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК****Андатпа**

Бұл мақалада Қазақстан Республикасында қоршаған ортаны цифрландыруды құқықтық реттеу туралы мәселе қаралды. Автор жаңа технологияларды дамыту және іске асыру жағдайындағы экологиялық проблеманың, цифрлық экологиялық қауіпсіздіктің және цифрлық экожүйенің қазіргі жай-күйін талдайды. Сондай-ақ, аймақтық деңгейде экологиялық қауіпсіздікті цифрландыру бағдарламаларын жүзеге асыруда Ресей Федерациясының халықаралық тәжірибесі мен тәжірибесі талданады. Қазіргі заманғы экологиялық проблемалар, еліміздің әртүрлі аймақтарындағы және бүкіл әлемдегі экологиялық дағдарыс цифрлық экология мен заңдылықты қолданатын жаңа шешімдер іздеуді қажет етеді. 2021 жылы Қазақстан Республикасының жаңа экологиялық кодексі қабылданғаннан кейін ел қоршаған ортаның жай-күйін реформалауға бағыт алды және мұнда цифрлық экология мен заңдылықты пайдалануды қоса алғанда, ақылға қонымды шешімдер қабылдау талап етіледі. Цифрлық трансформация деректерді қорғау мен қауіпсіздікке, ақпараттық технологияларға, техникалық дизайнға, жауапкершілік пен реттеу мәселелеріне әсер етеді. Сондықтан қоршаған ортаны цифрландыруды құқықтық реттеуді жан-жақты зерттеу және оның қолжетімділігін қамтамасыз ету, экологиялық ақпарат қорларын сақтаудың цифрлық платформаларын құрудың тұжырымдамалық негіздерін, құқықтық тетіктерін, цифрландыру проблемаларын және қоршаған ортаны қорғаудың киберқауіпсіздігін зерделеу өте қажет.

Тірек сөздер: экологиялық құқық, экологиялық қауіпсіздік, экологиялық ақпарат, цифрландыру, қоршаған ортаны қорғау, экожүйе.

Н.О. СУЛЕЙМЕНОВА,*¹

М.Ю.Н., сениор-лектор.

*e-mail: n.suleimenova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0009-0004-7336-6393

¹Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

**ЦИФРОВАЯ ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ
В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН****Аннотация**

В данной статье рассмотрен вопрос о правовом регулировании цифровизации окружающей среды в Республике Казахстан. Автор анализирует современное состояние экологической проблемы, цифровой экологической безопасности и цифровой экосистемы в условиях развития и реализации новых технологий. Также дается анализ международной практики и опыт Российской Федерации в реализации программ по цифровизации экологической безопасности на региональном уровне. Современные экологические проблемы, экологический кризис в различных регионах нашей страны и по всему миру вызывают необходимость поиска новых решений с использованием цифровой экологии и соблюдением законности. После принятия в 2021 г. нового Экологического кодекса Республики Казахстан страна взяла курс на реформирование состояния окружающей среды, и здесь требуется принятие разумных решений, включая использование цифровой экологии и легитимности. Цифровая трансформация влияет на защиту и безопасность данных, на информационные технологии, техническое проектирование, ответственность и вопросы регулирования. Поэтому столь необходимо всестороннее исследование правового регулирования цифровизации окружающей среды и обеспечение ее доступности, изучение концептуальных основ, правовых механизмов создания цифровых платформ хранения запасов экологической информации, проблем цифровизации и кибербезопасности охраны окружающей среды.

Ключевые слова: экологическое право, охрана окружающей среды, экологическая безопасность, экологическая информация, цифровизация, экосистема.

2 ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО, ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС

IRSTI 10.19.01

UDC 349

JEL K39

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2023-1-1-20-26>

A.A. ZHAKSYLYKBAYEVA,*¹

m.l.s., PhD student.

*e-mail: a.zhaksylykbayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0003-2646-456X

S.ZH. SULEIMENOVA,¹

m.l.s., PhD student.

d.l.s., professor.

e-mail: s.suleimenova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-6754-9555

¹Turan University,

Almaty, Kazakhstan

STABLECOINS: LEGAL ISSUES AND LEGAL FRAMEWORK

Abstract

This study is devoted to the legal regulation of one of the types of cryptocurrencies – stablecoins. The article deals with issues of legal nature, essence, as well as relatively limited judicial practice in relation to stablecoins. Stablecoins are digital assets that are designed to maintain a stable value relative to some underlying asset or basket of assets, often through the use of algorithms and market mechanisms. The regulation of stablecoins can vary depending on the jurisdiction in which they are offered and used, as well as the specific features of the stablecoin in question. In general, stablecoins that are designed to function as a medium of exchange, store of value, or unit of account may be subject to financial regulatory requirements, such as anti-money laundering (AML) and know-your-customer (KYC) requirements, as well as licensing and reporting obligations. In the United States, for example, stablecoins that are classified as securities may be subject to regulation by the Securities and Exchange Commission (SEC), while stablecoins that are considered commodities may be subject to regulation by the Commodity Futures Trading Commission (CFTC). Additionally, some stablecoins may be considered to be a type of "money service business" and subject to regulation by the Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN) [1]. In the European Union, stablecoins may be subject to regulation under the EU's revised Payment Services Directive (PSD2) and the forthcoming Digital Finance Strategy [2]. It is important to note that the regulatory landscape for stablecoins is rapidly evolving, and the specific requirements that apply to a particular stablecoin may depend on a number of factors, including the structure of the stablecoin, the specific legal jurisdiction(s) in which it is offered, and the manner in which it is used. As such, the different approach of countries in the regulation of stablecoins has created the need to study this issue from a legal point of view.

Key words: stablecoins, virtual asset, digital tenge, legal essence.

Introduction

Last time, there has been such a practice that more and more people on the planet are pouring their money into the purchase of cryptocurrencies and this process can be referred to as "personal investments". It is worth recognizing that the cryptocurrency market is developing rapidly. And often people don't care about their high volatility and associated risks. A considerable number of legal scholars have considered the risks, disadvantages and prospects of both legal and economic regulation. However, about the legal essence of the type of cryptocurrency – there are no stablecoins yet. For the most part, this problem is the interest of scientists in the economic sphere. But, it is worth recalling

that without a competent legal pool, the further development of the cryptocurrency is fraught with negative consequences.

Materials and methods

The methodology of this study consists mainly of a legal and sociological approach to the study of foreign legislation and a review of the literature in this study. Scientific articles, opinions, latest news, blog entries and other materials were also analyzed for better research. The doctrinal aspect was also considered, using the proposed regulation as a guideline for comparing opinions and expected consequences. It is worth noting that crypto assets have appeared quite recently and therefore the available academic literature is relatively limited.

Main provisions

The problem of studying this topic is the insufficient level of the legal framework for optimal and effective regulation of not only stablecoins but also other related types of cryptocurrencies. As a proposal, it was proposed to define the classification of the crypto asset market in such a way as to distinguish stablecoins from digital currencies of central banks. Introduce the concepts of "stablecoin", "digital currencies of central banks" into the legislation of countries that already directly regulate the digital asset market so that it does not cause confusion for society.

Literature review

During the analysis of the topic, many works were considered on the types of virtual assets – stablecoins and the most significant among them are the works of Lyons, Richard K.A., Kun Duan A, Andrew Urquhart, Kochergin D.A., Ivanov V.V., Nurmukhametov R.K., Yanishin K.R., Gatsenko I.O., Mast A.I. Most of these works were devoted specifically to the economic and financial essences of stablecoins. These articles explain exactly why the stablecoin is stable in relation to other types of cryptocurrencies, what are the risks and also an inalienable and inherent sign of the volatility of stablecoins. In general, these studies formed the main basis for discussing the stablecoin market from a legal point of view.

Results and discussion

Stablecoin is a special kind of cryptocurrency. In other words, a stablecoin is a stable coin (from the English word "Stablecoin"). Its stability is determined by its real binding to a fiat currency (for example, dollar, euro or yuan) or an asset. Some authors believe that stablecoins are a tool to eliminate the volatility of cryptocurrencies [3, p. 1]. One of the striking examples of stable coins or tokens is the well-known cryptocurrency USDT (Tether), which has an equivalence in the coefficient of 1:1, thus, 1 USDT is equal to 1 US dollar.

Tether (USDT) is a cryptocurrency that is pegged to the value of the US dollar. Its legal nature is a complex issue and can vary depending on the jurisdiction in which it is used.

In general, the legal status of USDT is not well-defined, and it operates in a gray area in many countries. The lack of clear regulation makes it difficult to determine the exact nature of USDT and how it should be treated under the law. Some countries have taken a more permissive approach to cryptocurrencies and have allowed USDT to be used freely, while others have placed restrictions on its use.

It's worth noting that Tether Limited, the company that issues USDT, has claimed that each unit of USDT is backed by a corresponding US dollar held in reserve. However, there has been controversy over the lack of audits and transparency of the company's reserves, and some experts have called into question the company's claims of full dollar-for-dollar backing.

In conclusion, the legal nature of USDT is still uncertain and can vary depending on the jurisdiction. It's important for individuals and businesses to be aware of the regulations in their own country and the potential risks involved with using USDT.

The acquisition of this kind of virtual currencies is explained by the fact that most people believe that this is a reliable way to save their funds in such a turbulent and unstable economic situation. This is similar to the procedure of a bank deposit, only without the intention to receive any income in the form of interest from a bank deposit. However, it is impossible to call stablecoins, as happens with Bitcoin, an investment tool. As already mentioned, it plays more the role of a reliable repository. Although the issue of reliability also remains open and debatable, because it is difficult to state whether 1 US dollar is actually stored on a Tether bank account for one unit of USDT. In order to somehow understand this issue, it is necessary to plunge into the history of the creation and development of the Tether company itself.

So it is also necessary to consider the pilot project of the National Bank "Digital Tenge". It is known that the fiat currency itself has 2 forms of expression: cash and non-cash, the latter include the so-called "electronic money". Recently, in many countries, the same third form of expression of fiat currencies has appeared, this is the "digital tenge", "digital ruble", etc. In the case of "digital tenge", only the National Bank will be the issuer. The Bank and in circulation it will equally be used as a legal tender. The difference between "digital tenge" and electronic money that are in bank accounts is that the first ones will be issued in the form of a unique digital sequence (tokens) or electronic records stored on special electronic wallets, in a word through blockchain technology or DLT, which is typical for cryptocurrencies. However, it is impossible to attribute "digital tenge" to secured digital assets, since the definition of a "digital asset" established in paragraph 55-1) of Article 1 of the Law on Informatization states that a digital asset is not a financial instrument [4]. Based on the above, we can conclude that the "digital tenge" is not a stablecoin, much less a kind of cryptocurrency. After all, the latter do not have a centralized single issuer, as happens in the case of digital tenge, the guarantee of which is provided by the National Bank of the Republic of Kazakhstan.

In general, stablecoins can be classified as either.

Commodity-backed stablecoins: these are stablecoins backed by physical assets, such as precious metals or commodities, and they may be considered as a type of security or commodity.

Fiat-collateralized stablecoins: these are stablecoins backed by fiat currencies, such as the US dollar, held in reserve by the issuer, and they may be considered as a type of electronic money or payment instrument.

Algorithmically-controlled stablecoins: these are stablecoins where the value is maintained through a combination of smart contracts and algorithms, without being backed by any physical asset. These stablecoins may be considered as a new type of asset class and their legal classification may depend on the specific design and features of the stablecoin [5, p. 73].

In some jurisdictions, stablecoins may also fall under the scope of securities or investment regulations, depending on the structure of the stablecoin and how it is marketed and sold to investors.

Let's analyze, also a relatively new abbreviation in the field of digital assets is CBDC. Central bank digital currencies (CBDCs) are a relatively new concept, and there is no globally accepted legal framework for their regulation. However, several countries have started exploring the potential for CBDCs and are in the process of developing their own regulatory frameworks.

In general, CBDCs fall under the jurisdiction of central banks, which are responsible for ensuring the stability of the monetary and financial systems. However, the specific legal framework for CBDCs can vary from country to country, depending on the government's goals and priorities.

About relatively judicial practice, for example, the People's Court of the Chaoyang District of Beijing ruled that stable coins such as USDT cannot be used to pay wages, the local Beijing Daily news agency reported on Wednesday. (Beijing's Chaoyang District People's Court has ruled that stablecoins like USDT cannot be used for salary payments, the local news agency Beijing Daily reported on Wednesday.) [6].

A Chinese court has stated that virtual currencies such as USDT cannot circulate in the market as a currency, requiring all employers to pay their employees only in the official currency, yuan (RMB).

The decision was made as part of a court case in which an employee of a local blockchain firm sued the employer for not agreeing to pay him a salary in yuan. The plaintiff claimed that instead of paying him in yuan, the firm paid him salary and bonuses in regular USDT coin.

Referring to China's total ban on cryptocurrency, which came into force in September 2021, the court pointed out that digital currencies such as USDT do not have the same legal status as a legitimate payment instrument. The court noted that the plaintiff's petition for payment of wages and bonuses in yuan fully complies with local legislation and is supported by the court.

Within the framework of the European Union, there is no harmonized approach to the regulation of crypto assets in general and stablecoins in particular. A number of researchers believe that the legal basis that can be applied to a certain type of stablecoins, namely, stablecoins backed by fiat currencies, is the regulation regime of electronic money [6]. The legal regime regarding electronic money was established by the European Parliament and the Council in the Second Electronic Money Directive (Second Electronic Money Directive — EMD 2). The Directive defines electronic money as “an electronically (including magnetically) stored monetary value represented by a claim against the issuer, which is issued upon receipt of funds by the issuer for making payments and is accepted as a means of payment by institutions other than the issuer of electronic money” [7, p. 10].

In particular, electronic money is widely regarded as a digital alternative to cash, which is why the key purpose of their issuance and use is to make current payments. It is for this purpose that they are issued as interest-free obligations of the issuer. Electronic money does not represent any tangible asset, but is the electronic equivalent of a fiat currency of the corresponding value. On the contrary, most stablecoins are provided with underlying assets, so their primary function is the function of a means of saving, while the functions of a means of exchange and/or payment are already derivative functions [8, p. 150].

We would also like to consider another so-called stablecoin, which, so to speak, does exist outside of any legal field.

Libra is a proposed digital currency and financial infrastructure created by Facebook, which was announced in June 2019. The project is governed by the Geneva-based Libra Association, which includes a consortium of companies, organizations, and academic institutions from around the world.

The legal framework for Libra is still being developed and is subject to change. However, the Libra Association has stated that it intends to comply with all applicable laws and regulations, including those related to anti-money laundering, counterterrorism financing, data protection, and consumer protection. The Association has also said that it will work with regulators to ensure that the project is in line with their expectations and to secure any necessary licenses and approvals.

It's worth noting that the development and launch of Libra have been met with significant regulatory scrutiny and pushback from governments and central banks around the world, who have raised concerns about its potential impact on financial stability, privacy, and the global monetary system. As a result, the timeline for the launch of Libra remains uncertain, and its future will depend on the outcome of ongoing discussions with regulators and other stakeholders.

Without disclosing the economic essence of stablecoins, it seems impossible to understand and disclose the legal nature. Therefore, most economists have devoted their research to the question: What makes stable coins stable?

For example, Kuan Duan and Andrew Urquhart investigated the stability of stablecoins by testing the stationarity of the differentiated series of the target stablecoin price and the \$1 mark using fractional time series analysis. But they still believe that even those most popular coins do not always hold a 1:1 ratio, and most often show clear deviations from their pegged value of 1 dollar. According to the results of their research, the authors of the most stable coins designated the DAI stablecoin, explaining that DAI maintains its value not by providing US dollars stored by the company, but by using secured debt denominated in ether (ETH), the Ethereum cryptocurrency. DAI is decentralized, which means that no centralized organization controls the supply of new DAI in circulation. The Maker protocol, using smart contracts powered by Ethereum, allows borrowers to block ETH and other crypto assets, providing them in such a way as to generate new DAI tokens in the form of loans [9, p. 3].

Lyons, Richard K.A. believe that the issuance of stablecoins, the closest analogue of central bank intervention, plays only a limited role in stabilization, pointing instead to stabilizing forces on the demand side [10, p. 131].

Conclusion

Studying the practice of foreign countries, we can safely say that the legal framework governing the stablecoin is diverse. China's position is unclear in this regard, since the country issues its CBDC "digital yuan", but categorically prohibits other types of stablecoins, so the judicial practice studied in this article proved this. Although it is possible to say that CBDC and other stablecoins are identical. Rather not, because the interests of the CBDC are lobbied directly by the state itself in the behalf of Central Banks. And stablecoins like USDT are put forward by individuals, as for example the company Tether does. The state is responsible for the volatility, issue, issue and liquidation of CBDC. Many people believe that CBDC is the same electronic money, or its kind. However, this concept is considered erroneous, it is rather a kind of symbiosis between digitized fiat currency and cryptocurrencies, since the latter is formed on the basis of blockchain technology, CBDC development is similar to the latter. And another convenience of CBDC is that they can be used as a legitimate means of payment and will be stored on the wallet, and most importantly, it will be possible to pay offline, without a connection to the global network.

REFERENCES

- 1 Keeping Up with the Compliances // AML Guide for Money Service Businesses. 2023. URL: <https://getid.com/aml-compliance-guide-for-money-service-businesses/>
- 2 ECB Occasional Paper Series. September 2020, no. 247. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecb.op247~fe3df92991.en.pdf>
- 3 Янишин К.Р., Гаценко И.О., Маст А.И. Стейблкоины как инструмент устранения волатильности криптовалют // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2020. – № 4(3). – С. 179–183. doi: 10.24411/2500-1000-2020-10421
- 4 Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет»: Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года, № 418-V «Об информатизации» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2023 г.)
- 5 Иванов В.В., Нурмухаметов Р.К. Содержание и экономическая природа стейблкоинов. Корпоративное управление и инновационное развитие экономики Севера // Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета. – 2020. – № 1. – С. 73–82.
- 6 Salary payments in USDT stablecoin ruled as illegal in the Chinese court. URL: <https://cointelegraph.com/news/salary-payments-in-usdt-stablecoin-ruled-as-illegal-in-the-chinese-court>
- 7 Directive 2009/110/EC "On the Taking up, Pursuit and Prudential Supervision of the Business of Electronic Money Institutions" // Official Journal of the European Union. 2009, 16 Sept. (267), p. 7–17.
- 8 Кочергин Д.А. Экономическая природа и классификация стейблкоинов // Финансы: теория и практика. – 2020. – № 24(6). – С. 140–160. DOI: 10.26794/2587-5671-2020-24-6-140-160
- 9 Kun Duan A, Andrew Urquhart. The instability of stablecoins // Finance Research Letters. 2023, no. 52. URL: <https://doi.org/10.1016/j.frl.2022.103573/>
- 10 Lyons Richard K.A. What keeps stablecoins stable? // Journal of International Money and Finance. 2023, no. 131. DOI: 10.1016/j.jimonfin.2022.102777

REFERENCES

- 1 Keeping Up with the Compliances // AML Guide for Money Service Businesses. 2023. URL: <https://getid.com/aml-compliance-guide-for-money-service-businesses/>. (In English).
- 2 ECB Occasional Paper Series. September 2020, no. 247. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecb.op247~fe3df92991.en.pdf>. (In English).
- 3 Janishin K.R., Gacenko I.O., Mast A.I. (2020) Stejblkoiny kak instrument ustraneniya volatil'nosti kriptovaljut // Mezhdunarodnyj zhurnal gumanitarnyh i estestvennyh nauk. No. 4(3). P. 179–183. doi: 10.24411/2500-1000-2020-10421
- 4 Informacionno-pravovaja sistema normativnyh pravovyh aktov Respubliki Kazahstan «Әділет»: Zakon Respubliki Kazahstan ot 24 nojabrja 2015 goda, No. 418-V «Ob informatizacii» (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 01.01.2023 g.)

5 Ivanov V.V., Nurmuhametov R.K. Soderzhanie i jekonomicheskaja priroda stejblkoinov. Korporativnoe upravlenie i innovacionnoe razvitie jekonomiki Severa // Vestnik Nauchno-issledovatel'skogo centra korporativnogo prava, upravlenija i venchurnogo investirovanija Syktyvkarskogo gosudarstvennogo universiteta. 2020. No. 1. P. 73–82.

6 Salary payments in USDT stablecoin ruled as illegal in the Chinese court. URL: <https://cointelegraph.com/news/salary-payments-in-usdt-stablecoin-ruled-as-illegal-in-the-chinese-court>. (In English).

7 Directive 2009/110/EC “On the Taking up, Pursuit and Prudential Supervision of the Business of Electronic Money Institutions” // Official Journal of the European Union. 2009, 16 Sept. (267), p. 7–17. (In English).

8 Kochergin D.A. (2020) Jekonomicheskaja priroda i klassifikacija stejblkoinov // Finansy: teorija i praktika. No. 24(6). P. 140–160. DOI: 10.26794/2587-5671-2020-24-6-140-160

9 Kun Duan A, Andrew Urquhart. (2023) The instability of stablecoins // Finance Research Letters, no. 52. URL: <https://doi.org/10.1016/j.frl.2022.103573/>. (In English).

10 Lyons Richard K.A. (2023) What keeps stablecoins stable? // Journal of International Money and Finance, no. 131. DOI: 10.1016/j.jimonfin.2022.102777. (In English).

А.А. ЖАКСЫЛЫКБАЕВА,*¹

М.Ю.Н., докторант.

e-mail: a.zhaksylykbayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0003-2646-456X

С.Ж. СУЛЕЙМЕНОВА,¹

Д.Ю.Н., профессор.

e-mail: s.suleimenova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-6754-9555

¹Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

СТЕЙБЛКОИНЫ: ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ И ПРАВОВАЯ БАЗА

Аннотация

Данное исследование посвящено правовому регулированию одного из видов криптовалюты – стейблкоинов. В статье рассмотрены вопросы правовой природы, сущности, также относительно ограниченной судебной практики в отношении стейблкоинов. Стейблкоины – это цифровые активы, которые предназначены для поддержания стабильной стоимости относительно некоторого базового актива или корзины активов, часто с помощью алгоритмов и рыночных механизмов. Регулирование стабильных монет может варьироваться в зависимости от юрисдикции, в которой они предлагаются и используются, а также от специфических особенностей рассматриваемой стабильной монеты. В целом, стабильные монеты, предназначенные для функционирования в качестве средства обмена, хранилища стоимости или расчетной единицы, могут подпадать под требования финансового регулирования, такие как требования по борьбе с отмыванием денег (AML) и "знай своего клиента" (KYC), а также обязательства по лицензированию и отчетности. В Соединенных Штатах, например, стабильные монеты, которые классифицируются как ценные бумаги, могут регулироваться Комиссией по ценным бумагам и биржам (SEC), в то время как стабильные монеты, которые считаются товарами, могут регулироваться Комиссией по торговле товарными фьючерсами (CFTC). Кроме того, некоторые стейблкоины могут рассматриваться как разновидность «бизнеса по обслуживанию денежных средств» и подпадать под регулирование Сети по борьбе с финансовыми преступлениями (FinCEN)[1]. В Европейском союзе стабильные монеты могут подпадать под регулирование в соответствии с пересмотренной Директивой ЕС о платежных услугах (PSD2) и предстоящей стратегией цифрового финансирования [2]. Важно отметить, что нормативно-правовая база для стабильных монет быстро развивается, и конкретные требования, которые применяются к конкретной стабильной монете, могут зависеть от ряда факторов, включая структуру стабильной монеты, конкретную правовую юрисдикцию (юрисдикции). Таким образом, разный подход стран в регулировании стейблкоинов породило необходимость изучения этого вопроса с правовой точки зрения.

Ключевые слова: стейблкоины, виртуальный актив, цифровой тенге, правовая сущность.

Ә.А. ЖАҚСЫЛЫҚБАЕВА,*¹

З.Ғ.М., докторант.

*e-mail: a.zhaksylykbayeva@turanaedu.kz

ORCID ID: 0000-0003-2646-456X

С.Ж. СУЛЕЙМЕНОВА,¹

З.Ғ.Д., профессор.

e-mail: s.suleimenova@turanaedu.kz

ORCID ID: 0000-0002-6754-9555

¹«Тұран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

СТЕЙБЛКОИНДАР: ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ БАЗА

Аңдатпа

Бұл зерттеу криптовалютаның бір түрін-стейблкоиндерді құқықтық реттеуге арналған. Мақалада құқықтық табиғат, мәні, сондай-ақ стаблкоиндерге қатысты салыстырмалы түрде шектеулі сот практикасы қарастырылады. Стейблкоиндар – бұл цифрлық активтер, олар көбінесе алгоритмдер мен нарықтық механизмдер арқылы кейбір негізгі активтерге немесе активтер қоржынына қатысты тұрақты құнды сақтауға арналған. Тұрақты монеталарды реттеу олар ұсынылатын және қолданылатын юрисдикцияға, сондай-ақ қарастырылып отырған тұрақты монетаның ерекшеліктеріне байланысты өзгеруі мүмкін. Жалпы алғанда, айырбастау құралы, құндылық сақтаушысы немесе есеп айырысу бірлігі ретінде жұмыс істеуге арналған тұрақты монеталар ақшаны жылыстатуға қарсы талаптар (AML) және «өз клиентіңізді біліңіз» (KYC) сияқты қаржылық реттеу талаптарына, сондай-ақ лицензиялау және есеп беру міндеттемелеріне сәйкес келуі мүмкін. Мысалы, Америка Құрама Штаттарында бағалы қағаздар ретінде жіктелген тұрақты монеталарды бағалы қағаздар және биржалар жөніндегі комиссия (SEC) реттей алады, ал тауарлар болып саналатын тұрақты монеталарды тауар фьючерстерінің сауда комиссиясы (CFTC) реттей алады. Сонымен қатар, кейбір стаблкоиндер «ақшалай қызмет көрсету бизнесінің» бір түрі ретінде қарастырылуы мүмкін және қаржылық қылмыс желісінің (FinCEN) реттеуіне жатады [1]. Еуропалық Одақта тұрақты монеталар ЕО-ның қайта қаралған төлем қызметтері туралы директивасына (PSD2) және алдағы цифрлық қаржыландыру стратегиясына сәйкес реттелуі мүмкін [2]. Тұрақты монеталардың нормативтік-құқықтық базасы тез дамып келе жатқанын және белгілі бір тұрақты монетаға қойылатын нақты талаптар бірқатар факторларға, соның ішінде тұрақты монетаның құрылымына, ол ұсынылатын нақты құқықтық юрисдикцияға (юрисдикцияға) және оның әдісіне байланысты болуы мүмкін екенін ескеру маңызды. Осылайша, стейблкоиндерді реттеудегі елдердің әртүрлі тәсілдері бұл мәселені құқықтық тұрғыдан зерттеу қажеттілігін тудырды.

Түйін сөздер: стейблкоиндер, виртуалды актив, цифрлық теңге, құқықтық мән.

FTAXP 10.45.01
 ЭОЖ 347.91/.95
 JEL K360, K410

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2023-1-1-27-34>

А.М. КЕРІМБЕК,*¹

магистрант.

*e-mail: 21221469@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-6708-6190

К.А. ДЖУМАБАЕВА,¹

PhD, қауымдастырылған профессор.

e-mail: k.jumabaeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-5483-3783

Н.А. АЛДАБЕРГЕНОВА,¹

з.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

e-mail: n.aldabergenova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0001-7384-3664

¹«Тұран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

МЕДИАЦИЯНЫҢ МҰРАГЕРЛІК ҚҰҚЫҚТЫҚ ДАУЛАРДЫ ШЕШУДІҢ БІР ТӘСІЛІ РЕТІНДЕГІ РӨЛІ

Андатпа

Мақалада заң негізінде танылған немесе болашақта танылуы мүмкін болатын мұрагерлер арасында мұраны бөлініске салуға қатысты даулар сараланды. Сонымен қатар, мұра қалдырушының өсиеті негізінде туындайтын және ықтималды түрде келешекте пайда болу мүмкіншілігі бар өзге де мұрагерлік құқықтық даулар қарастырылды. Сонымен қатар, заңмен айқындалған мұраны бөлу шарттары мен тәртібіне байланысты құқықтық қатынастардың жеке дара түсініктері мен ерекшеліктері зерттелді. Онымен қоса, олардың теориялық және практикалық кешеніндегі құқықтық, ұйымдастырушылық реттелуінде қолданылатын құқықтық механизмдер жүйесінің кешені зерделенді. Мұраны бөліске салған сәтте осы құқықтық қатынасқа тараптармен қатар нотариаттық қызметті көрсетуге заңмен бекітілген нотариаттардың құқықтық мүмкіншілігі мен олардың дау мәселесіндегі орны мен рөлі қарастырылды. Мұрагерлік құқықтық даулардың тараптарын ымыраға келтіруде сот жүйесіне баламалы мемлекеттің араласуынсыз өтетін татуластыру тәсілдерінің ішінде медиация рәсімінің әдіс-тәсілдер жүйесін қолдану шарттарының құқықтық мүмкіншілігі, медиация рәсімі негізінде жасалған тараптардың медиативтік келісімінің құқықтық жазықтықтағы танылу дәрежесі мен деңгейі сараланып талданды. Сондай-ақ, мұрагерлік дауларға қатысты тараптардың құқықтық мәртебесі, олардың заңды мүдделері мен құқықтық талаптарының келіспеушіліктерін оңтайландыру үшін медиация рәсімін қолдануында кездесетін практикалық кемшіліктер, рәсімге қатысты салалық заңдағы кемшіліктерді анықтауға мүмкіндіктер беретін ресми статистика және салааралық заңнамадағы анықталынған олқылықты тұстар зерделенді.

Тірек сөздер: мұра, мұрагер, мұрагерлік құқық, құқықтық даулар, татуластыру рәсімі, медиация, нотариат.

Кіріспе

Даулы құқықтық қатынастарды шешудің қалыпты түрдегі сот өндірісінен бөлек, жанжалды шешіп беруге мүмкіндігі бар баламалы тәсілдерді мейлінше басты назарда ұстау арқылы оны зерделеу, қоғам мен мемлекеттің саяси және құқықтық реформалауының басты әрі бағдарлы бағытының бірі. 2021 ж. 15 қазанда мемлекетіміздің басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевпен бекітілген Қазақстан Республикасының (ары қарай ҚР-ның) 2030 жылға дейінгі «Құқықтық саясат тұжырымдамасында»: азаматтардың дауларын реттеу бойынша баламалы тәсілдерді дамыту оның ішінде медиация институтын өркендетудің сілтемелі бағыттары көрсетілген. Ашып айтатын болсақ, медиация институтын реттейтін ұлттық заңнаманы халықаралық заңнама нормаларына жақындату жолдарын ілгерлету, медиация процедурасының қолдану аясын шеген-

деу, медиация тәртібімен дауды реттеу үшін алынатын сыйақының шекті көлемін бекіту және ең өзектісі медиациялық келісімнің нотариуспен куәландыруына орай атқару құжатының құқықтық мәртебесіне ие болу жолының нұсқасы көзделген [1]. Осыған орай жанжалды ортақ тараптардың даулы мәселесінің шешімін табудағы дәстүрлі сот өндірісімен қатар, баламалы медиация, партисипативтік тәсіл, бітімгершілік келісімдердің орны ерекше екендігі расталады. Дау-шарларды реттеудің альтернативті тәсілінің ішінде еліміздің қоғамдық санасына жат болып саналмайтын орта ғасырдағы билер кеңесінің жаңғыртылған формасы медиацияның маңызы жоғары екендігін ескеретін болсақ, өзге баламалы тәсілдер ішінде медиацияның кедергілік мән-жайларының шешімін табуды өзекті мәселе тізіміне жатқызсақ болады.

Материалдар мен әдістер

Қарастырылған мәселені зерттеу барысында осы мәселені реттейтін әрі қамтитын ұлттық құқықтық жүйедегі заңнамалар мен статистикалық деректер, осы мәселе бойынша тұжырым жасаған заңтанушы ғалымдардың еңбектері зерделенді.

Зерделеу барысында ғылыми танымның жалпы және жеке әдістері, логикалық әдіс, салыстырмалы әдіс, жүйелілік әдістері қолданылды.

Әдебиетке шолу

Мұрагерлік құқықтық дауларды медиация көмегімен оңтайландыру мәселелері бойынша келесідей ғалымдардың еңбектері сараланды: И.И. Марков, Т.С. Таранова, Е.Н. Шибаева, А.В. Скоробогатов, Г.Ю. Носаненко, А.В. Краснов, А.Г. Диденко, О. Кривеншев, У.А. Сулейменова, К.К. Сабиров, А.Т. Бекен, Ұ.Е. Кудиярова, П.В. Крашенинников, Е.В. Чичина, С.И. Калашникова, Л.А. Козыревская, А.С. Архипкинан, В.С. Каменков, И.А. Бельская, А.Г. Диденко.

Негізгі ережелер

«Уақыт талабына сай, құқықтық дауларды шешіп берудің бір түрі ретіндегі баламалы тәсілдер институтының мәні мен маңыздылығына бағытталған зерттеу бағдарын, баламалы тәсілдерді қолдану арқылы дауларды реттеуге мүмкін болатын қоғамдық өмірдің аяларын аңықтауға бағыттау маңызды», – деп Л.А. Козыревская айтып өткендей [2, 180 б.] және оған толық түрде келісе отырып, баламалы тәсілдің бір түріне жататын медиацияны мұрагерлік құқықтан туындайтын даулардың оңтайлы шешімін табудағы орны мен ұтымдылығын зерделеу маңызды деп санаймыз. Оған себеп болатыны сот жүйесінің өндірісіне келіп түсетін мұрагерлік істердің сандық және пайыздық көлемдегі көрсеткіштерінің артуымен қатар, осы істердің медиация тәртібімен шешімін табуындағы көрсеткіштің мейлінше аз деңгейлі сандық көрсеткіште болуы. Мысалы, 2018 ж. бірінші инстанциядағы жалпы сот өндірісіне 6257 мұрагерлік дау бойынша талап келіп түскен, оның 5756 өтініші негізінде іс қозғалған, оның ішінде тек 28 іс қана медиация тәртібімен оң шешімін тапқан болса, ал 2019 ж. жалпы сот өндірісіне дәл сол дау бойынша 6982 өтініш келіп түскен, оның 6165 өтініші негізінде іс қозғалған, оның ішінде тек 28 іс қана медиация тәртібімен оң шешімін тапқан. Аталған сандық көрсеткіштерді пайыздық үлеске айналдыратын болсақ, 2018 ж. мұрагерлік даулардың 0,49 пайызы медиация процедурасымен шешілсе, 2019 ж. жалпы мұрагерлік даушардың 0,40 пайызы ғана медиаторлық келісіммен аяқталған. Осыдан шығатын қорытынды жалпы сот өндірісіндегі мұрагерлік дауларға байланысты медиацияның қолдануына әсер беретін заңнамалық және де практикалық кедергілердің бар екендігін айғақтасақ болады [3].

Жалпы алғанда мұрагерлік құқық азаматтық құқықтың бір құрамдас бөлігі болып есептеліп, өзінің бастауын рим құқығынан алады. Рим құқығындағы мұрагерлік құқық әмбебап құқықтық мирасқорлықты білдірді. Анықтап өтетін болсақ, мұрагер мұраны қалдырушыға тиесілі барлық құқықтарды алған болатын, бұл қатарға мұра қалдырушының жеке басымен тығыз байланысты құқықтар мен міндеттер жатпаған. Мұра қалдырушының құқықтары мен мүліктік

массасы құқықтық мирасқорына біржақты актімен беріліп отырған [4, 545 б.]. Дегенмен, бұл біржақты актінің белгілі бір дәрежеде мұра қалдырушының құқықтық мирасқорының құқықтық жағдайына әсер етпеген [5, 39–48 б.].

Мұрагерлік құқықтарды табыстау не мұраны қалдыру жөніндегі мәселелер легі оның басшылыққа алатын қағидаларымен шешіліп отырған. Дәстүрлі түрдегі қағидаттарға мұраны қалдыру еркіндігі немесе мұраны иелену еріктігі, мұраның көлемі мен нысаны тәуелсіздік, заңға сәйкес мұра қалдырушылық, мұраны қалдыру процессіне мемлекеттің араласуының мейлінше аздығы [6, 50–150 б.]. Қазіргі ғалымдардың пікіріне сүйенсек бұл қағидалар тізіміне мұраны бөлудегі әділеттілік пен парасаттылықты қосу ұсынылып отыр. Аталған қағидалардың кең ауқымды түрдегі қолданылуынан туындайтын жекелеген мұрагерлер араларындағы келіспеушіліктер кездесіп отыр [7, 99–104 б.]. Дауларды реттеудің баламалы тәсілі медиация институтының кешенің зерттеуге бағытталған заң ғылымында көптеген тұжырымдамалар мен еңбектерде медиацияны отбасылық дауларда оның ішінде мұрагерлік құқықтық дауларды шешіп беруге тиімділігі жөнінде деректер кездеседі. А.С. Архипкин: «Медиация – болашақта жақсы қарым-қатынасты сақтауды көздейтін дауы ортақ тараптардың жанжалын оңтайландыруда баламасы жоқ тәсіл», – деп баға берген болатын [8, 285 б.]. Осындай қарым-қатынастар қатарына мұрагерлік құқықтық даулардан туындайтын қатынастарды жатқызсақ болады. Ал кейбір заңгер ғалымдардың пікірінше медиацияны заңдық тұрғыдан мұраны бөлуден пайда болатын мүдделердің қақтығысында қолдануын міндеттеу керек ұстанымды қолдаған. Атап айтатын болсақ, И.И. Марков: «Соттан тыс болатын медиация түрін мұрагерлік құқықтан туындаған барлық дау түріне заңнамамен міндеттеу», – көзқарасын ұсынған болатын [9, 51–59 б.]. Теориялық негізде келтірілген пікірлердің орындылығын саралау мақсатында заңдық тұрғыдан талдауды жүргізген орынды. Императивті түрде бекітілген нормалық талаптарды келтіре отырып, мұраны бөлу кезінде туындайтын немесе туындауы мүмкін болатын даулы құқықтық қарым-қатынастарды бірнеше топтарға бөліп, олардың құрылымын айғақтаған жөн. Мұра ашылған сәттен бастап туындайтын қатынастар аясындағы жанжалды қарым-қатынастарды келесідей топтарға бөлеміз: Ең алғашқы топтық бөліністі мұраға қалған мұраны немесе мұралық мүліктік игілікті бөлуге байланысты туындайтын мұрагерлер арасындағы дау. ҚР-ның Азаматтық Кодексіне (ары қарай ҚР-ның АК) сәйкес мұраны мұра қалдырушы мұрагерлерге екі негіз бойынша: өсиетхат негізінде немесе заң бойынша қалдыруы мүмкін. Бұл ретте ескеретін нормалық бөліністің мәнісі заң бойынша мұраны қалдыру ең алдымен мұраға байланысты өсиетхаттың болмауы немесе қалдырылған өсиетхаттың мұраны толық қамтылмаған бөлігі бар болған кезде жүргізіледі және ҚР-ның АК-гі бекітілген ережелерді ескерген жөн. Бұл топтағы құқықтық даулар мысалына мұраға қалдырушының неке қатынасында ортақса жинақтаған мүлкін мұрагерлер арасында бөлу кезінде пайда болуы мүмкін. Өйткені ҚР-ның АК-тің 1041-бабына сәйкес ортақ меншіктегі мұраны бөлу кезінде ортақса жинаған мүлікті неке қатынасындағы тараптың біреуі ортақ мүліктің өзіне тиесілі үлесінде ғана мұраға мүлікті заң бойынша қалдыра алатыны және өсиетхат негізінде қалдыра алатындығы айқындалған [10]. Және де егерде ортақ меншіктегі мүлікті заттай бөлу мүмкіндігі болмаса, олардың нарықтық құны бойынша бөлу жүзеге асырылады. Осы орайда туындайтын мәселе өсиетхат негізінде қалдырылған мұраға қатысты мұраны қалдырушының жұбайы мұрагерлерден елу пайыздық үлесте тиесілігі жөнінде талаппен сотқа жүгінуге құқылы. Екінші мұрагерлік даулар қатарына өсиетхаттың жарамсыздығы жөніндегі жанжалдар жатады. ҚР-ның АК-нің 1056-бабына сәйкес өсиетхат оның заңдық тиісті нысанын сақтамаған ретте, сондай-ақ өсиетті қалдырудың заңмен бекітілген тәртіптемесі сақталмаған кезде жарамсыз болып есептеледі. Келесі мұрагерлік құқықтық даулар түріне ҚР-ның АК-нің 1069-бабында көрсетілген міндетті үлеске ие тұлғаларға тиесілі үлесті беру бойынша құқықтық дау туындауы мүмкін. Заңмен бекітілген міндетті үлеске ие тұлғалар тізімін мұра қалдырушының қарауындағы еңбек қабілеттілігін жоғалтқан ата-анасы мен зайыбы, кәмелеттік жасқа толмаған балалары мен еңбекке қабілетті еместігі сотпен танылған балалары құрайды. Аталып өткен тұлғалар заң негізінде қалдырылған мұраға елу пайыздық мөлшерде иелік ете алады. Осы үлесте жоғарғыда аталған тұлғалар заң негізінде де өсиет бойынша қалдырылған мұраға байланысты үлестік мүдделерін сотта білдіре

алады. Ескеретін жайт, өсиет негізінде қалдырылған мұраға үлестік талабын міндетті үлеске ие тұлғалар өзінің күтіміне кететін шығынның көлеміне сай келмеген ретте ғана қоя алады. Ал мұрагерлік құқықтық даулардың соңғы тобын ҚР-ның АҚ-тің 1045-бабында мұрадан лайықсыз деп танылатын мұрагерлерді шеттету бойынша туындаған даулар, ҚР-ның АҚ-тің 1078-бабында мұра болып танылатын, бірақ мұрагерлер арасында бөлініске түспейтін, белгілі бір мүлікті артықшылықты құқыққа ие мұрагердің иемденуіне байланысты даулар, ҚР-ның АҚ-тің 1081-бабында мұра қалдырушының берешегі бойынша мұрагерлердің мұра шегінде үлестік жауап беруіне байланысты даулар жатады. Сондай-ақ мұрагерлер сот өндірісіне мұраны қабылдау уақытын ұзарту мәселесі бойынша және мұраны қабылдап алу фактісі анықтау мәселесі бойынша талаппен жүгінуі мүмкін.

А.Г. Диденко өз еңбектерінде мұраны қабылдау және алу жөніндегі екі түсінікті келесідей түсіндіреді: Мұраны нотариусқа арыз беру арқылы формальды қабылдау және 2) қалдырылған мұраға иелік пен басқару үшін әрекеттерді жасау шын мәнінде мұраны алу [11, 30–34 б.].

Жоғарыда аталған мұраны дауы ортақ тараптардың мүдделері мен еріктеріне сай келетіндей бөліп беруді көздейтін медиация процесіне қаралуға болатын және қаралуы мүмкін болатын мұрагерлік құқық аясындағы даулардың медиациялық икемділігін қарастыруымыз керек. Өйткені Е.В. Чичинаның пікірінше дауларды реттеу бойынша медиация рәсіміне тыйым тікелей және жанама түрде нормалармен бекітілуі мүмкін [12, 40–45 б.]. Мұндағы медиациялық икемділігінің анықтамасы ретінде медиация процедурасының басшылыққа алатын бастапқы ойларына яғни қағидаттарына сай келетін талаптарды қанағаттандыру түсініледі. Осы тұстағы тараптарға деген талаптар қатарына: «1) өздеріне ұтымды деп таныған шешімді көздей отырып, шығыстары, атап айтқанда, қаржылық және уақыттық шығындар, мейлінше аз болатын дауды реттеу жолын таңдауға екіжақтың ұмтылуы; 2) құқықтық жанжалы ортақ болатын тараптардың бірінің екіншісінің мүддесін түсінуі және екеу ара мәжбүрлеусіз келіскен келісімді тез әрі ерікті түрде орындауға ұмтылуы; 3) дауды реттеуде тараптардың өздері таңдап алған дау шешіміне қанағаттануы; 4) даудың туындауына дейінгі мезеттегі қалыпты қарым-қатынасты сақтауға дейінгі ұмытылысы кіргізілетіні», – В.С. Каменков және И.А. Бельская айтып өткен [13, 100–150 б.].

Медиациялық икемділігін анықтаған кейін мұрагерлік құқықтық дауларды медиация заңымен реттелінетін және реттелуі мүмкін жолдарын көрсететін заңдық талаптарды да қарастыруымыз керек. Анықтап айтатын болсақ, заңмен бекітілген мұрагерлік құқықтық дауларды медиация әдісімен шешу үшін императивті тыйым салынған заңи тетіктер «Медиация туралы заңындағы» 1–1 бабында медиация рәсіміне қатыспайтын үшінші тұлғалардың және сот әрекетке қабілетсіз не әрекетке қабілеті шектеулі деп таныған адамдардың мүдделерін қозғаса немесе қозғауы мүмкін болса және Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген өзге де жағдайларда, медиация рәсімі қолданылмайды деген нормада бекітілген болатын [14]. Анықталған нормаға сәйкес келесідей мұрагерлік дау-жанжалдар медиация рәсімімен шешілуге жатпайды: мұрадағы міндетті үлесті бөлу бойынша дау, өсиетті жарамсыз деп тану туралы дау, заң бойынша мұрагерлер мен мұраны қалдырушының қарауындағы еңбекке қабілеттігі жоқ тұлғалар арасындағы дау, мұраға қалдырушының заң алдындағы берешегін мұрагерлер арасында бөлу және өтеу туралы даулар.

Нәтижелер мен талқылау

Келтірілген деректерді саралап және медиацияның дауды тараптардың біреуінің пайдасына шешіп беру емес, оларды келісілген консессусқа жеткізу-бастапқы идеясын ескере отырып, медиация процедурасы басым түрде шешуге болатын мұрагерлік даулардың ішінде мұраға қалдырылған мүліктің белгіленген бір түріне байланысты мұрагерлік дауларды жатқызсақ болады. Осы орайда мұрагерлік даулардың медиацияға икемділігін көздейтін және олардың медиация тәртіптемесімен шешуге болатын шегін заңмен бекітілген нормалық шектеу арқылы бөліп жекелеп қарастыру осы салада арнайы білім мен психологиялық негіздердің болуын қажет етеді. Соңғы уақыт ағымына сәйкес мұрагерлік даулардың медиация тәртіптемесі көмегімен

оң шешімін тауып беру медиаторлармен қатар, өзге заң қызметін көрсететін нотариаттық ұйымдарға мүмкіндік берілгендігін заңнаманы зерделеу нәтижесінде анықтасақ болады. Осы нормалық өзгерістің бастауы нотариаттық қызметті көрсететін нотариустардың өз қызметін жүзеге асыруда басшылыққа алатын бейтараптылығы мен құпиялылығы, тәуелсіздігі мен заңдылығы қағидаттарында жатыр [15]. Және де нотариустардың нотариаттық қызмет қатарына татуластыру рәсімдерін жүргізу мүмкіндігі «Нотариат туралы заңның» 17–8-тармақшасында көзделген. Атап өтетін жайт, нотариустардың жоғарғы заңдық білімін бар екендігін ескеріп олардың мұрагерлік дауларындағы тараптарды медиация рәсімінің психологиялық әдіс-тәсілдерін игеру арқылы татуластыру жүргізу нотариустардың өз еріктерінде болатындығын баяндасақ болады. Нотариаттық қызметті көрсетуші нотариустар жанжалдасушы тараптарға медиаторлық қызмет жөнінде ақпараттық кеңес беріп қоймай, тегін түрде жүргізе алатын ақпараттық медиациялық кездесуді жүргізе алады. Дегенменде осы саланы зерделей келе практикалық тұрғыдан медиацияның кеңіне қолдануына өз ықпалын тигізетін ұтымды тетіктермен қатар, өзгертуге мүмкін болатын кедергілік механизмдердің де бар екендігін аңғаруымыз қажет. Кедергілік механизмдердің қатарына, нотариустардың татуластыру рәсімдерін жүргізгендігі үшін бекітілген қаржылық тарифтік сомма 22054 тг құрайды. Бұл ретте сот тәртібімен осындай дауды шешу үшін жүгініп, татуластыру рәсімін жасауға келіскен ретте, төленген мемлекеттік баж қайтарылып беріледі. Осыдан байқайтымыз, азаматтар үшін сотқа дейін өз дауын шешімін табудан гөрі, баламалы тәсіл медиацияға сот тәртібімен жүгіну артықшылықты жағдай туындатады. Сондықтан заңнама негізінде бекітілген дауларды оның ішінде заңдық талаптары қатаң мұрагерлік дауларды шешіп берудегі нотариаттық іс-әрекетті жасауға құқылы уәкілетті адамдардың медиаторлық пен нотариаттықты әрі қарай жетілдіру жолында нотариустарға бекітіліп берген татуластыру рәсімі үшін сомманы төмендету ұсынылады. Бұл ұсыныс жаңадан енгізілген ерекше дауды реттеудің нотариус-медиаторлардың көрсететін қызметін көлемін арттыруға, соттарға мұрагерлік даулар бойынша істердің көлемін төмендеуіне алып келетін еді. Бұл өз кезегінде, дау нотариус-медиатордың көмегімен реттелген жағдайда тараптардың келісімі бір мезетте нотариаттық нысандағы атқару парағы құқықтық мәртебесіне ие болып, даудың сотқа дейін әрі тараптар үшін аз уақыттық шығынды қамтитын дауды реттеу жолы болар еді. Сонымен қатар, сотқа дейінгі мұрагерлік даулар бойынша медиаторлық келісімдердің орындалмауының салдарынан туындайтын қайтадан сотқа өндірісіне жүгінудің алдын алу мақсатында, тараптардың еріктеріне сүйене отырып жасалған мұрагерлік даулар бойынша медиаторлық келісімдерге атқару парағының күшін беру көзделуі қажет. Бұл өзгеріс медиаторлық келісімнің атқару өндірісіндегі көрсеткішінің артуына ықпал ететін еді.

Қорытынды

Қорытындылай келе мұрагерлік құқықтық даулардың өзіндік ерекшелігі ол дауы ортақ болып табылатын тараптардың мүдделерінің қарсылықты жағдайларының бар екендігіне қарамастан, өздерінің арасындағы дауын реттегеннен кейін жақсы-қарым-қатынасты сақтау болып табылады. Жанжалдасушы тараптар өз еріктеріне және талаптарына сай келетіндей етіп дауды реттеуді көздейді және де дауы бойынша келесі қарама-қарсы тараппен қарым-қатынастың дауға дейінгі жағдайын сақтап қалуды мақсат ететін мұрагерлік даулар өзге даулардың ерекшеленеді. Осындай ерекшелікті даулы қатынастырдың шешімін табуда медиаторлық келісім арқылы айшықталынатын медиация процедурасы соттан тыс дауды реттеу тәсілі деп танимыз. Осыған байланысты мұрагерлердің арасында жасалған келісімнің орындалуын арттыру мақсатында және де ұсынылып отырған мұрагерлердің ерікті орындалмаған медиативтік келісімді мәжбүрлі орындату арқылы рәсімге қатысушылардың құқықтарының сақталуы мен қорғалуына кепілдік болар еді. Бұл жаңашылдықтардың жүзеге асуы сотқа дейінгі мұрагерлік дауларды реттеудегі медиаторлық процедураның тиімділігін арттыратыны сөзсіз.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы // Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674>
- 2 Таранова Т.С. Перспективное развитие института медиации в праве Республики Беларусь // Минск: РИВШ. – 2017. – С. 180.
- 3 Тіркелген азаматтық істер санына шығарылған шешімдердің арақатынасы туралы статистикалық деректер. URL: <https://sud.gov.kz/rus/content/statisticheskie-dannye-o-sootnoshenii-vynesennyh-resheniy-k-chislu-zaregistrirovannyh/> (өтініш берілген күн: 4.03.2022)
- 4 Скоробогатов А.В., Носаненко Г.Ю., Краснов А.В. История государства и права зарубежных стран. Учебник. Казань: Познание. – 2015. – С. 668.
- 5 Кривеншев О. Принятие наследства // Адвокат. – 2000. – № 6. – С. 39–48.
- 6 Крашенинников П.В. Наследственное право (включая наследственные фонды, наследственные договоры и совместные завещания) // Москва: Статут. – 2019. – С. 302.
- 7 Шибаева Е.Н. Реализация принципа добросовестности наследниками при осуществлении наследственных прав // Современный юрист. – 2020. – № 1. – С. 99–104.
- 8 Архипкина А.С. Медиация как способ защиты прав и свобод человека и гражданина // Вестник Бурят.гос.ун-та. – 2011. – № 2. – С. 285–289.
- 9 Марков И.И. Об опыте судов Липецкой области по применению медиации при отправлении правосудия // Практика медиации в России: проблемы, трудности, решения: материалы III Междунар. науч.-практ.конф. – Липецк. – 2015. – С. 51–59.
- 10 Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-ХІІІ (24.05.2021 берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // Егемен Қазақстан газеті. – 1999. – 17 шілде. – № 150–157. URL: <https://adilet.zan.kz>.
- 11 Диденко А.Г. Приобретение наследства // Алматы: Юрист. – 2006. – № 24. – С. 30–34.
- 12 Чичина Е.В. Правовые критерии медиальности споров по законодательству Республики Беларусь // Науч.-практ.журн. «Права.бу». – 2017. – № 2. – С. 40–45.
- 13 Калашникова С.И. Медиация в сфере гражданской юрисдикции // М.: Инфороник-Медиа. – 2011. – С. 304.
- 14 Медиация туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV Заңы (12.20.2021 берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы. – 2011. – № 2. – 27-құжат (2559). URL: <http://online.zakon.kz>.
- 15 Нотариат туралы Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 14 шілдедегі № 155 Заңы // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 1997 ж., – № 13–14 (01.01.2022 берілген өзгерістер мен толықтырулармен). URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000155_

REFERENCES

- 1 Qazaqstan Respublikasynyñ qūqyqtyq saiasatynyñ 2030 jylğa deingı tūjyrymdamasyn bekıtu turaly // Qazaqstan Respublikasy Prezidentiniñ 2021 jylğy 15 qazandağy No. 674 Jarlyğy. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674>. (In Kazakh).
- 2 Taranova T.S. (2017) Perspektivnoe razvitie instituta mediacii v prave Respubliki Belarus' // Minsk: RIVSh. P. 180. (In Russian).
- 3 Tirkelgen azamattyq ister sanyna şyğarylğan şeşimderdiñ araqatynasy turaly statistikalyq derekter. URL: <https://sud.gov.kz/rus/content/statisticheskie-dannye-o-sootnoshenii-vynesennyh-resheniy-k-chislu-zaregistrirovannyh/> (ötiñiş berilgen kün: 4.03.2022). (In Kazakh).
- 4 Skorobogatov A.V., Nosanenko G.Ju., Krasnov A.V. (2015) Istorija gosudarstva i prava zarubezhnyh stran. Uchebnik. Kazan': Poznanie. P. 668. (In Russian).
- 5 Krivenshev O. (2000) Prinjatie nasledstva // Advokat. No. 6. P. 39–48. (In Russian).
- 6 Krashennnikov P.V. (2019) Nasledstvennoe pravo (vključaja nasledstvennye fondy, nasledstvennye dogovory i sovmestnye zaveschhanija) // Moskva: Statut. P. 302. (In Russian).
- 7 Shibaeva E.N. (2020) Realizacija principa dobrosovestnosti naslednikami pri osushhestvlenii nasledstvennyh prav // Sovremennyyj jurist. No. 1. P. 99–104. (In Russian).
- 8 Arhipkina A.S. (2011) Mediacija kak sposob zashhity prav i svobod cheloveka i grazhdanina // Vestnik Burjat.gos.un-ta. No. 2. P. 285–289. (In Russian).

9 Markov I.I. (2015) Ob opyte sudov Lipeckoj oblasti po primeneniju mediacii pri otpravlenii pravosudija // Praktika mediacii v Rosii: problemy, trudnosti, resheniya: materialy III Mezhdunar. nauch.-prakt.konf. Lipeck. P. 51–59. (In Russian).

10 Qazaqstan Respublikasynyñ Azamattyq kodeksi 1994 jylǵy 27 jeltoqsandaǵy No. 268-III (24.05.2021 berilgen ózgerister men tolyqtyrularmen) // Egemen Qazaqstan gazeti. 1999. 17 shilde. No. 150–157. URL: <https://adilet.zan.kz>. (In Kazakh).

11 Didenko A.G. (2006) Priobretenie nasledstva // Almaty: Jurist. No. 24. P. 30–34. (In Russian).

12 Chichina E.V. (2017) Pravovye kriterii mediabel'nosti sporov po zakonodatel'stvu Respubliki Belarus' // Nauch.-prakt.zhurn. «Prava.by». No. 2. P. 40–45. (In Russian).

13 Kalashnikova S.I. (2011) Mediacija v sfere grazhdanskoj jurisdikcii // M.: Inforonik-Media. P. 304. (In Russian).

14 Mediasia turaly Qazaqstan Respublikasynyñ 2011 jylǵy 28 qańtardaǵy № 401-IV Zańy (12.20.2021 berilgen ózgerister men tolyqtyrularmen) // Qazaqstan Respublikasy Parlamentiniñ Jarǵysy. 2011. No. 2. 27-qūjat (2559). URL: <http://online.zakon.kz>. (In Kazakh).

15 Notariat turaly Qazaqstan Respublikasynyñ 1997 jylǵy 14 shildedegı No. 155 Zańy // Qazaqstan Respublikasy Parlamentiniñ Jarǵysy, 1997 j. No. 13–14 (01.01.2022 berilgen ózgerister men tolyqtyrularmen). URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000155_. (In Kazakh).

А.М. КЕРИМБЕК,*¹

магистрант.

*e-mail: 21221469@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-6708-6190

К.А. ДЖУМАБАЕВА,¹

PhD, ассоциированный профессор.

e-mail: k.jumabaeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-5483-3783

Н.А. АЛДАБЕРГЕНОВА,¹

к.ю.н. ассоциированный профессор.

e-mail: n.aldabergenova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0001-7384-3664

¹Университет «Туран»,

Алматы, Казахстан

РОЛЬ МЕДИАЦИИ КАК ОДНОГО ИЗ СПОСОБОВ РАЗРЕШЕНИЯ НАСЛЕДСТВЕННЫХ ПРАВОВЫХ СПОРОВ

Аннотация

В статье проанализированы споры по поводу разделения наследства между наследниками, признанными на основании закона или которые могут быть признаны в будущем. Рассмотрены иные наследственные правовые споры, возникающие на основании завещания наследодателя и имеющие возможность вероятного возникновения в будущем. Кроме того, исследованы индивидуальные понятия и особенности правоотношений, связанные с условиями и порядком распределения наследства, определенными законом. Исследован комплекс систем правовых механизмов, применяемых в их теоретическом и практическом комплексе правового, организационного регулирования. На момент разделения наследства, наряду со сторонами в данном правоотношении, рассматривались правовые возможности нотариальных услуг, закрепленные законом, их место и роль в спорном вопросе. Среди способов примирения сторон наследственных правовых споров, протекающих без вмешательства государства, эквивалентного судебной системе, проанализированы правовая возможность условий применения системы методов процедуры медиации, степень и уровень признания в правовой плоскости медиативного соглашения сторон, заключенного на основе процедуры медиации. Также были изучены практические недостатки применения процедуры медиации для оптимизации разногласий между правовым статусом сторон, их законными интересами и правовыми требованиями в отношении наследственных споров, официальная статистика, позволяющая выявить недостатки в отраслевом законодательстве в отношении процедуры, и выявленные пробелы в Межотраслевом законодательстве.

Ключевые слова: наследство, наследственное право, правовые споры, примирительная процедура, медиация, нотариат.

A.M. KERIMBEK,*¹

master's student.

*e-mail: 21221469@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-6708-6190

K.A. DZHUMABAEVA,¹

PhD, associate professor.

e-mail: k.jumabaeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-5483-3783

N.A. ALDABERGENOVA,¹

c.l.s., associate professor.

e-mail: n.aldabergenova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0001-7384-3664

¹Turan Unisersity,

Almaty, Kazakhstan

THE ROLE OF MEDIATION AS ONE OF THE WAYS TO RESOLVE HEREDITARY LEGAL DISPUTES

Abstract

The article analyzes disputes over the division of inheritance between heirs recognized by law or who may be recognized in the future. In addition, other hereditary legal disputes arising on the basis of the testator's will and having the possibility of probable occurrence in the future are considered. In addition, individual concepts and features of legal relations related to the conditions and order of inheritance distribution determined by law are investigated. At the same time, the complex of systems of legal mechanisms used in their theoretical and practical complex of legal, organizational regulation is investigated. At the time of the division of the inheritance, along with the parties in this legal relationship, the legal possibilities of notary services fixed by law, their place and role in the disputed issue were considered. Among the ways of reconciliation of the parties to hereditary legal disputes proceeding without the intervention of the state equivalent to the judicial system, the legal possibility of the conditions for the application of the system of methods of mediation procedure, the degree and level of recognition in the legal plane of the mediation agreement of the parties concluded on the basis of the mediation procedure are analyzed. The practical disadvantages of using mediation procedures to optimize disagreements between the legal status of the parties, their legitimate interests and legal requirements in relation to inheritance disputes, official statistics that identify shortcomings in industry legislation in relation to the procedure, and identified gaps in Intersectoral legislation were also studied.

Key words: inheritance, heir, inheritance law, legal disputes, conciliation procedure, mediation, notary.

3 УГОЛОВНОЕ ПРАВО, УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

МРНТИ 10.31.35

УДК 347.91/.95

JEL K41

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2023-1-1-35-42>
Г.Т. АЛАЕВА,*¹

к.ю.н., профессор.

*e-mail: g.alayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-1644-3709

С.Н. РЕХСОН,¹

к.ю.н., ассоциированный профессор.

e-mail: s.rekhson@turan-edu.kz

ORCID ID: 0009- 0009-4710-0387

¹Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ УЧАСТИЯ СПЕЦИАЛИСТА В СУДОПРОИЗВОДСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

Использование специальных научных знаний имеет большое значение для должной защиты прав и свобод граждан. Судья, прокурор, адвокат представляют в судебном процессе правовые знания, и возникающие в правовом поле коллизии они решают и оценивают с позиции своих профессиональных знаний. В то же время при возникновении потребности в специальных знаний в определенной отрасли науки, техники искусства или ремесла необходимы познания именно сведущих лиц. В связи со значимостью для доказательственной оценки их действий важно понимание их правового статуса и возможностей участия специалиста в судебном процессе. В связи с чем целью научного исследования является изучение современного состояния применения специальных знаний в форме участия специалиста в процессе доказывания, особенности правового регулирования организационных и методических основ его деятельности. Авторы указывают на процесс сближения двух форм применения специальных знаний (эксперта и специалиста) по правовому статусу, функциям, что создает проблемные ситуации в практике их применения. Авторами в процессе исследования применены методы научного моделирования, сравнительного анализа и формальной логики. В результате авторы сформировали свой взгляд на различие двух форм применения специальных знаний, предложили оптимизацию судебно-экспертной деятельности в соответствии с запросами юридической практики. Ценность исследования заключается в том, что авторы предложили самостоятельные пути решения преодоления проблем, связанных с участием специалиста в судебном процессе, осветили актуальные вопросы его участия в судопроизводстве РК.

Ключевые слова: специальные знания, специалист, исследования, эксперт, экспертная методика.

Введение

В современной юридической практике отмечается потребность привлекать специалиста для оказания содействия для проведения аналитических специализированных исследований качества применения специальных знаний (заключений экспертов и специалистов) на стадии досудебного производства. В основу анализа качества применения специальных знаний положены следующие критерии оценки для установления соответствия (несоответствия):

1) методическим основам (внедренным и апробированным методикам экспертного исследования в рамках поставленных задач);

- 3) правовым основам (основным требованиям закона с последующим признанием правоприменительными органами в качестве допустимых и достоверных источников доказательств);
- 4) организационным основам (организации экспертного исследования, компетенции эксперта и специалиста в отношении поставленных перед ними задач: профессиональной подготовленности, стажа работы).

Однако на практике имеется много проблем, связанных с недопониманием роли специалиста в судебном производстве, различием его правового статуса и правового статуса судебного эксперта.

В то время как между этими двумя участниками процесса имеются существенные отличия, не до конца проработана оценка роли их участия в доказывании.

Целью настоящей работы является изучение роли специалиста в судебном процессе и изучение его возможности для защиты прав участников процесса.

На практике информационно-методических возможностей у специалиста оказывается значительно больше, чем у судебных экспертов, причина такого положения послужила основанием обращения авторов к данной теме.

Материалы и методы

При изучении данной проблемы были исследованы нормативно-правовые акты, регулирующие применение двух форм специальных знаний в уголовном судопроизводстве, а также труды ученых-юристов по рассматриваемому вопросу.

В ходе исследования использовались общие и частные методы научного познания: формально-логический, системный, структурно-функциональный, сравнительно-правовой

Обзор литературы

Правовые, теоретические и организационно-методические вопросы участия специалиста в уголовном судопроизводстве исследованы многими отечественными и зарубежными учеными и практиками. Так, проблемам соотношения специальных и специальных научных знаний, роли специалиста в процессе доказывания посвящены труды казахстанских ученых Аубакирова А.Ф., Алаевой Г.Т., Виноцкого, В.И., Исаева А.А., Бишманова Б.М., Бычковой С.Ф., Лопушного Е.Я., Калимовой А.С., Царевой Л.А., Кузнецова О.Г., Рехсон С.Н., Нам А.Г., Сагидан А., Халикова К.Х., Халмухаммедовой Б.А. Среди зарубежных ученых следует отметить советских и российских авторов: Белкина Р.С., Колдина В.Я., Аверьянову Т.В., Майлис Н.П., Россинскую Е.Ф., Орлову В.Ф., Усова А.И., Сорокотягина И.И., Трапезникову С.А., Шейфера И., Соколовского З.М., Заблоцкого В.Г., Гришину Е.П., Еремина С.Н., Константинова А.В., Кудрявцеву А.В., Радионову М.А., Тетюева С.В., Трапезникову И.И., Шапиро Л.Г. и др.; дальнего зарубежья: Б. Марфи (B. Murphy), А. Моррисона (A. Morrisson), Р. Моррисона (R. Morrison), П. Вилшайр (P. Wiltshire), С. Мадж (S. Mudge) и др. Авторы поднимают вопросы о роли специалиста в судебном процессе, проводится сравнительный анализ ролей специалиста и эксперта. Ведется острая дискуссия по вопросам о значимости и главенствовании судебного эксперта, специалиста при их участии в доказательственном процессе.

Так, Комиссарова Я.В. считает, что «не следует преувеличивать доказательственную значимость заключения специалиста» [1, с. 184].

В Постановлении Пленума Верховного суда Российской Федерации от 21 декабря 2010 г. № 28 «О судебной экспертизе по уголовным делам», наоборот, подчеркивается, что «п. 20 ... заключение и показания специалиста даются на основе специальных знаний и так же, как и заключения и показания эксперта, являются доказательствами по делу» [2].

Бишманов Б.М. отмечал значимую роль специалиста в процессе доказывания, особенно отмечая деятельность специалистов экспертно-криминалистических подразделений МВД [3, с. 84].

Россинская Е.Р. отмечает, что специалист может привлекаться для оказания помощи в оценке заключения эксперта. Специалист «...дает разъяснения на основании имеющихся у него специальных знаний. Эти объяснения могут быть облечены в форму показаний или заключения» [4, с. 294].

Эти и другие ученые сходятся в том, что знания специалиста имеют важную роль при доказывании, однако в имеющихся публикациях нет указания на то, что специалист по своим возможностям обладает более широкими возможностями, чем эксперт, в силу того, что только эксперт связан при выдаче заключения обязанностью использовать валидованные научные судебно-экспертные методики, обязательно включенные в Государственный реестр судебно-экспертных методик Республики Казахстан [5].

Основные положения

Концепцией правовой политики Республики Казахстан, принятой в 2021 г., были определены основные направления развития правовой системы Республики Казахстан до 2030 г. [6]. За прошедшие годы принят ряд важнейших законодательных актов, способствующих прогрессивному развитию государственных и общественных институтов, обеспечивающих не только устойчивое социально-экономическое развитие страны, но и усиление борьбы с преступностью. Главными итогами реализации Концепции правовой политики стало существенное обновление основных отраслей национального законодательства: конституционного, административного, гражданского, банковского, налогового, финансового, таможенного, экологического, уголовно-уголовно-процессуального, уголовно-исполнительного.

Однако фундаментальные изменения, происходящие в мировой экономике и политике, особенности процесса глобализации, а также внутренняя динамика развития страны указывают на опережение запросов юридической практики существующей правовой базы, теоретико-методических основ и организации юридической деятельности. Поэтому современные проблемы, по существу, связаны с отсутствием оперативного реагирования законодательных органов на современные тенденции практики. Такое состояние характерно и для сферы борьбы с преступностью, в которой одними из ведущих направлений являются:

- 1) совершенствование правовой базы, своевременно закрепляющей в процесс доказывания современных достижений науки и техники;
- 2) совершенствование методико-правовых основ, способствующих расширению сферы участия в доказательственном процессе правовой фигуры специалиста, компетентного в решении задач уголовного судопроизводства.

Современное состояние борьбы с преступностью указывает на повышение спроса следственных и судебных органов, органов адвокатуры на использование специальных знаний при расследовании и судебном рассмотрении уголовных дел различных категорий. Специальные знания представляют собой важный процессуальный институт, влияющий на качество процесса доказывания: собирание, исследование и оценку доказательств.

Результаты и обсуждение

Уголовным и гражданским законодательством Республики Казахстан предусмотрены две формы применения специальных знаний: эксперта и специалиста. Сфера использования специалиста в условиях рыночных отношений, в которых ликвидирована монополия государственного экспертного органа, непрерывно расширяется.

Специалисты приглашаются в судопроизводство лицом, ведущим расследование, адвокатами (на основании адвокатских запросов), сторонами гражданского процесса, судьей. Однако в действующем законодательстве отсутствует до сих пор их четкое понимание и отличие от эксперта, деятельность которого четко изложена в нормативно-правовых актах различного уровня. Правовой статус и функции эксперта настолько приближены к статусу и функциям специалиста, что порождает многочисленные вопросы и сложно решаемые практические ситуации. В ст.ст. 79,80, 116,117, ст. 125 УПК РК практически приравнены правовой статус эксперта и специалиста, их участие в собирании, исследовании и оценке доказательств [7]. И если в советском процессуальном законодательстве специалист выполнял функции консультационно-технического помощника следователя, прокурора, судьи, то современный специалист несет

уголовную ответственность за дачу ложного заключения в рамках уголовного процесса и гражданско-правовую ответственность в рамках гражданского процесса.

В ст. 77 Гражданско-процессуального кодекса РК отмечается, что «для участия в судебном заседании или процессуальных действиях в целях оказания содействия в собирании, исследовании и оценке доказательств путем дачи консультаций (пояснений) и помощи в применении научно-технических средств судом в качестве специалиста может быть привлечено не заинтересованное в исходе дела совершеннолетнее лицо, обладающее специальными знаниями» [8].

Заключения специалиста могут быть выполнены в произвольной письменной форме, в законодательстве нет обязательных предписаний по обязательному использованию им в своем заключении ссылок на судебно-экспертные методики.

Не отличаются специалист и эксперт также по компетенции, чему способствовала возможность получения нескольких высших образований, одним из которых является юридическое. В ст. 1 Закона РК «О судебно-экспертной деятельности» законодатель указывает, что эксперт обладает специальными знаниями, содержание которых составляют научные знания, реализованные в методиках судебно-экспертных исследований [9].

Судебная экспертиза представлена в законодательстве как научное исследование материалов дела. Не представляется спорным утверждение о том, что специалист также обладает научными знаниями, однако в своих сферах неюридической деятельности (строительстве, логистике, биологии, медицине и т.д.), в своих исследованиях применяет те методики, которые являются научными в этих сферах. Специалисты имеют и научные степени, звания.

Авторы настоящей работы имеют большой опыт экспертной деятельности и «прошли» период развития экспертизы, когда методики из различных сфер деятельности были заимствованы (экстраполированы) из различных сфер науки и техники, адаптированы для целей судебного доказывания.

Подробно следует остановиться и на понятии «научные экспертные исследования». Научные исследования понимают как процесс получения новых, ранее неизвестных фактов для конкретного юридического дела и используемых в процессе доказывания. Однако и специалист проводит научные исследования и получает необходимые для судебного процесса доказательственные факты. Так, биолог, специалист в области ботанической таксономии, устанавливает принадлежность частей растений к ядовитому семейству, чем устанавливает факт токсического воздействия на организм человека. Считаем, что все экспертизы, связанные с оценочной деятельностью, не являются таковыми и относятся к специализированным исследованиям специалиста.

На основании вышеизложенного констатируем, что в настоящее время в рамках текущего законодательства эксперт отличается от специалиста наличием экспертной лицензии, указывающей на овладение методиками, представленными в Реестре экспертных методик МЮ РК, а также отсутствием права содействовать в собирании доказательств. Согласно ст. 273 УК РК специалист может быть привлечен в качестве эксперта в одноразовом порядке. Таким образом, эксперты решают задачи, которые компетентны решать специалисты, которые «засоряют» судебно-экспертную деятельность и не способствуют ее оптимизации.

К таким задачам относятся диагностические (установление природы объектов), классификационные (принадлежность объектов к определенным классификационным системам и их характеристики и т.д.). Экспертными являются криминалистические задачи по идентификации объектов, механизму слеодообразования и т.д., однако при условии, что диагностические и классификационные задачи не являются необходимыми этапами решения криминалистических задач. Считаем, что целесообразно пересмотреть перечень вопросов, решаемых экспертами, на предмет возможности их решения специалистами.

Особого внимания заслуживает отсутствие достаточной для практики правовой регламентации организационных основ деятельности специалиста в гражданском и уголовном судопроизводстве. Этот вопрос регламентирован частично в ведомственном нормативно-правовом акте МЮ РК: Правилах организации и производства судебных экспертиз и исследований в органах судебной экспертизы, утвержденных приказом министра юстиции Республики Казахстан от 27 апреля 2017 г. № 484. Нормативные указания предназначены для специалистов, привлекае-

мых Центром судебных экспертиз для проведения специализированных исследований [10]. В п.п. 29 Ц. 35 данных Правил содержатся правовые нормы, регламентирующие:

- ♦ договорную форму привлечения специалистов в рамках гражданского судопроизводства;
- ♦ форму оформления результатов специализированного исследования (в письменном виде и оформляются в форме заключения специалиста);
- ♦ структуру заключения специалиста, аналогичную заключению эксперта (вводная, исследовательская части и выводы.);
- ♦ аналогично заключению эксперта заключение специалиста составляется в двух экземплярах. Первый экземпляр направляется заявителю, второй хранится в архиве центра.

Отдельного нормативно-правового акта об организации деятельности специалистов не имеется. Юридическая практика требует урегулирования организационных основ привлечения и деятельности специалистов. Необходимо введение в нормативно-правовую базу регулирующую применение специальных знаний в Республике Казахстан инструкцию по организации деятельности специалистов в Республике Казахстан, что весьма своевременно и актуально. Нами предлагается ее структура и в следующем порядке:

I. Общие положения, в которых определяются цели и условия действия нормативного материала, перечень организаций, организующих участие специалистов в уголовном процессе.

II. Организация деятельности специалистов в уголовном, гражданском, административном судопроизводстве:

- ♦ основание привлечения специалиста для оказания научно-технической и справочно-консультационной помощи адвокату, следователю, истцу, ответчику, суду;
- ♦ оформление договора по оказанию справочно-консультационной помощи;

III. Деятельность руководителя по обеспечению условий работы специалиста: поручение конкретному специалисту производства, обеспечение его информационно-поисковыми системами, необходимым оборудованием, регулирование сроков оказания услуг.

IV. Порядок производства специализированных исследований:

- ♦ стадии проведения специализированного исследования: подготовительная, аналитическая, заключительная.

V. Заключение. Структура заключения: вводная, аналитическая, оценочная части, выводы.

Законодателем в ст. 80 УПК РК прямо указаны функции специалиста как лица, обладающего специальными знаниями, необходимыми для оказания содействия в собирании, исследовании и оценке доказательств путем разъяснения участникам уголовного процесса вопросов, входящих в его специальную компетенцию, а также применения научно-технических средств. В прямом толковании «оказание содействия» следует понимать как участие специалиста:

1) в собирании доказательств (обнаружении, фиксации, изъятии) в форме оказания консультационно-технической помощи. Участие специалиста прямо предусмотрено законодателем при проведении следующих следственных действий:

- ♦ «Общие правила производства» (ст. 220 УПК РК);
- ♦ «Освидетельствование» (ст. 223 УПК РК);
- ♦ «Порядок производства обыска и выемки» (ст. 254 УПК РК);
- ♦ «Проверка и уточнение показаний на месте» (ст. 257 УПК РК);
- ♦ «Предоставление предметов и документов по требованию лица, осуществляющего досудебное производство» (ст. 260 УПК РК);
- ♦ «Лица и органы, имеющие право получать образцы для сравнительного исследования» (ст. 263 УПК РК);

2) в исследовании доказательств (заключение специалиста);

3) в оценке доказательств (специализированное исследование источников доказательств и доказательств на их доброкачественность т.е. допустимость и достоверность) [7].

Участие специалиста в оценке доказательственной базы по гражданским и уголовным делам является новым запросом юридической практики. Такой запрос поступает от адвокатов и выполняет две основные функции:

- ♦ оказание консультационной помощи для коррекции выбора тактики защиты (правовой, организационной, методической оценки заключений экспертов и специалистов; соблюдения тактики назначения экспертиз и специализированных исследований; соблюдения правовых и тактических приемов следственных действий);

♦ заключение специалиста как одно из самостоятельных положений тактики защиты (представление суду заключения специалиста).

В юридической практике оказание помощи в оценке источников доказательств и доказательств осуществляется специалистами, имеющими большой опыт экспертной, научно-педагогической работы (ходатайство о введении специалиста в судебный процесс как самостоятельного участника и представление заключения специалиста как источника доказательственной информации).

Заключение

Таким образом, современное состояние юридической практики требует правового, организационного и методического урегулирования применения двух форм специальных знаний: специалиста и эксперта.

Применение судебных экспертиз обусловлено обязательным использованием судебно-экспертных методик, включенных в Государственный реестр судебно-экспертных методик, что существенно сужает круг использования специальных научных знаний. В то время как использование специальных знаний специалистов не ограничивается законодательно обязательным применением судебно-экспертных методик и способствует более широкому вовлечению специальных знаний, которое лицо имеет на основании своего жизненного профессионального опыта. Тем самым там, где не смогла быть удовлетворена правовая потребность в производстве судебной экспертизы, может быть использовано заключение специалиста, которое совместно с другими доказательствами по делу может сыграть значимую роль в процессе судебного до- казывания.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Комиссарова Я.В. О доказательственном значении заключения эксперта и специалиста // Материалы Международной научно-практической конференции «Восток-Запад: партнерство в судебной экспертизе. Актуальные вопросы теории и практики судебной экспертизы», г. Алматы, 6 ноября 2014 г. – Астана, 2014. – 332 с.
- 2 Постановление Пленума Верховного суда Российской Федерации от 21 декабря 2010 года № 28 «О судебной экспертизе по уголовным делам». URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_108437/
- 3 Бишманов Б.М. Эксперт и специалист в уголовном судопроизводстве. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2003. – 224 с.
- 4 Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2009. – 688 с.
- 5 Государственный реестр судебно-экспертных методик Республики Казахстан МЮ РК, 2017. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31190279
- 6 Указ Президента Республики Казахстан «Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года» от 15 октября 2021 года № 674 // Информационно-правовая система нормативных правовых актов РК «Әділет». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674/info>.
- 7 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗРК // «Казахстанская правда» от 10.07.2014 № 133(27754).
- 8 Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V ЗРК // «Казахстанская правда» от 03.11.2015 г., № 210(28086).
- 9 О судебно-экспертной деятельности в Республике Казахстан Закон Республики Казахстан февраля 2017 года № 44-VI ЗРК // «Казахстанская правда» от 14.02.2017 г., № 31(28410).
- 10 Об утверждении Правил организации и производства судебных экспертиз и исследований в органах судебной экспертизы Приказ Министра юстиции Республики Казахстан от 27 апреля 2017 года № 484. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 26 мая 2017 года № 15180 // Эталонный контрольный банк НПА РК в электронном виде от 07.06.2017.

REFERENCES

- 1 Komissarova Ja.V. (2014) O dokazatel'stvennom znachenii zakljuchenija jeksperta i specialista // Materialy Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Vostok-Zapad: partnerstvo v sudebnoj jekspertize. Aktual'nye voprosy teorii i praktiki sudebnoj jekspertizy», g. Almaty, 6 nojabrja 2014 g. Astana, 332 p. (In Russian).
- 2 Postanovlenie Plenuma Verhovnogo suda Rossijskoj Federacii ot 21 dekabrja 2010 goda № 28 «O sudebnoj jekspertize po ugovnym delam». URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_108437/. (In Russian).
- 3 Bishmanov B.M. (2003) Jekspert i specialist v ugovnom sudoproizvodstve. – M.: Moskovskij psihologo-social'nyj institut, 224 p. (In Russian).
- 4 Rossinskaja E.R. (2009) Sudebnaja jekspertiza v grazhdanskom, arbitrazhnom, administrativnom i ugovnom processe. 2-e izd., pererab. i dop. M.: Norma, 688 p. (In Russian).
- 5 Gosudarstvennyj reestr sudebno-jekspertnyh metodik Respubliki Kazahstan MJu RK, 2017. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31190279. (In Russian).
- 6 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan «Ob utverzhdenii Konceptii pravovoj politiki Respubliki Kazahstan do 2030 goda» ot 15 oktjabrja 2021 goda No. 674 // Informacionno-pravovaja sistema normativnyh pravovyh aktov RK «Adilet». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674/info>. (In Russian).
- 7 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 4 ijulja 2014 goda No. 231-V ZRK // «Kazahstanskaja pravda» ot 10.07.2014 № 133(27754). (In Russian).
- 8 Grazhdanskij processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 31 oktjabrja 2015 goda No. 377-V ZRK // «Kazahstanskaja pravda» ot 03.11.2015 g., No. 210(28086). (In Russian).
- 9 O sudebno-jekspertnoj dejatel'nosti v Respublike Kazahstan Zakon Respubliki Kazahstan fevralja 2017 goda No 44-VI ZRK // «Kazahstanskaja pravda» ot 14.02.2017 g., No. 31(28410). (In Russian).
- 10 Ob utverzhdenii Pravil organizacii i proizvodstva sudebnyh jekspertiz i issledovanij v organah sudebnoj jekspertizy Prikaz Ministra justicii Respubliki Kazahstan ot 27 aprelja 2017 goda No. 484. Zaregistrovan v Ministerstve justicii Respubliki Kazahstan 26 maja 2017 goda No. 15180 // Jetalonnyj kontrol'nyj bank NPA RK v jelektronnom vide ot 07.06.2017. (In Russian).

Г.Т. АЛАЕВА,*¹

з.ғ.к., профессор.

*e-mail: g.alayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-1644-3709

С.Н. РЕХСОН,¹

з.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

e-mail: s.rekhson@turan-edu.kz

ORCID ID: 0009- 0009-4710-0387

¹«Тұран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

МАМАННЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СОТ ӨНДІРІСІНЕ ҚАТЫСУ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН БОЛАШАҒЫ

Аңдатпа

Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын дұрыс қорғау үшін арнайы ғылыми білімді пайдаланудың маңызы зор. Судья, прокурор, адвокат сот процесінде құқықтық білімдерін білдіреді, ал құқықтық салада туындаған қайшылықтарды өздерінің кәсіби білімдері тұрғысынан шешеді және бағалайды. Сонымен бірге ғылымның, техниканың, өнердің немесе колөнердің белгілі бір саласында арнайы білім қажет болса, білімді адамдардың білімі қажет. Олардың іс-әрекеттерін дәлелдемелік бағалаудың маңыздылығына байланысты олардың құқықтық мәртебесін және маманның сот талқылауына қатысу мүмкіндіктерін түсіну маңызды. Осыған байланысты ғылыми зерттеудің мақсаты маманның дәлелдеу процесіне қатысу түріндегі арнайы білімді қолданудың қазіргі жағдайын, оның қызметінің ұйымдық-әдістемелік негіздерін құқықтық реттеу ерекшеліктерін зерттеу болып табылады. Авторлар арнайы білімді қолданудың екі формасының (сарапшы және маман) құқықтық мәртебесі, функциялары бойынша «конвергенция» процесін көрсетеді, бұл оларды қолдану тәжірибесінде проблемалық жағдайларды тудырады. Авторлар зерттеу процесінде ғылыми модельдеу, салыстырмалы талдау және формальды логика әдістерін қолданды. Нәтижесінде авторлар арнайы білімді қолданудың екі формасының айырмашылығы туралы өзіндік көзқарасын қалыптастырды, заң тәжірибесінің

талаптарына сәйкес сот-сараптама қызметін оңтайландыруды ұсынды. Зерттеудің құндылығы авторлардың маманның сот талқылауына қатысуына байланысты проблемаларды шешудің дербес жолдарын ұсынғанында, оның Қазақстан Республикасының іс жүргізуіне қатысуының өзекті мәселелерін атап көрсеткенінде.

Тірек сөздер: арнайы білім, маман, зерттеу, сарапшы, сараптамалық әдістеме.

G.T. ALAEVA,*¹

c.l.s., professor.

*e-mail: g.alayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-1644-3709

C.N. REHSON,¹

c.l.s., associate professor.

e-mail: s.rekhson@turan-edu.kz

ORCID ID: 0009- 0009-4710-0387

¹Turan University,

Almaty, Kazakhstan

PROBLEMS AND PROSPECTS PARTICIPATION OF A SPECIALIST IN LEGAL PROCEEDINGS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The use of special scientific knowledge is of great importance for the proper protection of the rights and freedoms of citizens. The judge, the prosecutor, the lawyer represent legal knowledge in the judicial process, and in the legal field they resolve and evaluate the emerging conflicts from the standpoint of their professional knowledge. At the same time, if there is a need for special knowledge in a particular branch of science, technology, art or craft, knowledge of knowledgeable persons is necessary. In connection with the importance for the evidentiary assessment of their actions, it is important to understand their legal status and the possibilities for a specialist to participate in the trial. In this connection, the purpose of scientific research is to study the current state of the application of special knowledge in the form of participation of a specialist in the process of proving, the features of legal regulation of the organizational and methodological foundations of his activities. The authors point to the process of «convergence» of two forms of application of special knowledge (expert and specialist) in terms of legal status, functions, which creates problem situations in the practice of their application. The authors in the process of research applied the methods of scientific modeling, comparative analysis and formal logic. As a result, the authors formed their own view on the difference between the two forms of application of special knowledge, proposed the optimization of forensic activities in accordance with the demands of legal practice. The value of the study lies in the fact that the authors proposed independent ways to overcome the problems associated with the participation of a specialist in the trial, highlighted the topical issues of his participation in the proceedings of the Republic of Kazakhstan.

Key words: special knowledge, specialist, research, expert, expert methodology.

МРНТИ 10.31.35
УДК 347.91/.95
JEL K41

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2023-1-1-43-52>

М.М. АСКАРОВА,*¹

м.ю.н., сениор-лектор.

*e-mail: m.askarova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-1644-3709

¹Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ ДОПРОСА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ И КРИМИНАЛИСТИКЕ

Аннотация

За прошедшие несколько лет со времени вступления в силу и применения в уголовном судопроизводстве УПК Республики Казахстан в него внесены многочисленные дополнения и изменения, способствующие совершенствованию судопроизводства. В то же время образовался значительный эмпирический массив, являющийся богатым источником для научных исследований и дальнейшего совершенствования уголовно-процессуальной деятельности. Практика свидетельствует, что в процессе расследования преступлений допрос является самым распространенным следственным действием. Ежегодно в среднем в стране регистрируется 150 тысяч преступлений. По каждому уголовному делу допрашиваются десятки, а порой и сотни граждан: потерпевших и свидетелей, подозреваемых и обвиняемых. Несмотря на успехи в исследовании вещественных доказательств с применением специальных научных знаний, показания граждан, полученные при допросе, по-прежнему остаются основным источником доказательств о расследуемом событии, его участниках и обстоятельствах, способствовавших совершению преступления. В статье приводится понятие и классификация допроса, как одного из самых распространенных и в то же время сложных видов следственного действия. Его эффективность складывается из целого ряда объективных и субъективных факторов, которые могут быть сведены к двум компонентам единого целого: строгому соблюдению законности и профессиональному мастерству следователя, включая его тактико-криминалистические знания и умения.

Ключевые слова: допрос, следственное действие, следователь, подозреваемый, свидетель, потерпевший.

Введение

Общеизвестно, что в уголовном процессе допрос является не только эффективным и самым распространенным, но и необходимым следственным действием на предварительной стадии расследования. Допрос – это процесс получения показаний от лица, обладающего сведениями, имеющими значение для расследуемого дела.

Любой следователь приведет множество примеров из своей практики, когда в результате умело проведенного допроса были получены важнейшие сведения, ставшие затем неопровержимыми доказательствами. Рассматривая допрос таких видов, как допрос обвиняемого (подозреваемого) и потерпевшего (свидетеля), можно отметить, что оба эти вида допроса направлены на получение сведений, имеющих значение по делу. Информация, полученная в ходе допроса подозреваемого или обвиняемого, не всегда соответствует действительности.

Однако не все так гладко, как кажется на самом деле. Дело в том, что и потерпевший, и свидетель, это прежде всего человек. Человек, который может забыть некоторые факты нужной для следователя информации, может исказить некоторую информацию.

Допрос – это всегда стресс для потерпевшего, потому что приходится вспоминать неприятные (иногда трагические) события своей жизни. Также бывают случаи, когда свидетель или потерпевший, будучи предупрежденным об ответственности за отказ от дачи показаний и за дачу заведомо ложных показаний, давали заведомо ложные показания, чтобы подозреваемый или обвиняемый либо понесли заслуженную ответственность, либо освободились от уголовной ответственности. Предупреждение об уголовной ответственности за отказ от дачи показаний и за дачу заведомо ложных показаний – это необходимая мера, однако это вызывает страх, а при

помощи страха, на наш взгляд, невозможно добиться максимального продуктивного сотрудничества со следствием.

Таким образом, задача следователя – при помощи допроса выявить и получить наиболее полную, полезную информацию, которая поможет установлению истины по делу. Чтобы эту задачу выполнить, необходимо умело применять тактические приемы и учитывать при этом психологические и социальные свойства личности допрашиваемого.

Актуальность исследуемой темы заключается в том, что получение правдивых показаний от допрашиваемых лиц в качестве свидетелей и потерпевших является одной из важных проблем по расследуемым уголовным делам. Следователь в ходе допроса устанавливает контакт и выбирает правильную тактику ведения допроса для каждого допрашиваемого в отдельности. От правильно установленного контакта с потерпевшим или свидетелем зависит полнота и правдивость полученных следователем данных в ходе допроса и дальнейшее применение их в ходе расследования.

Материалы и методы

Методологическую основу исследования формируют методы факторного и сравнительного анализа и обобщения. На теоретическом уровне исследования были использованы методы анализа, синтеза, дедукции.

В данной работе будет применен такой подход, который заключается прежде всего в получении более глубокого знания о том, как лучше, юридически грамотнее и продуктивнее организовать и провести такое сложное следственное действие, как допрос, используя при его проведении технико-криминалистические и психологические приемы.

Основные положения

Цель допроса – получение правдивых показаний. Допрос является тем следственным действием, с помощью которого следователь и суд чаще всего устанавливают мотивы и цели преступления, условия, которые ему способствовали. Он имеет процессуальный, криминалистический, организационный, психологический и этический аспекты. Говоря о значении допроса как следственного действия, необходимо учитывать, что для следователя показания – источник доказательств, а содержащиеся в них фактические данные – доказательства. Для подозреваемого и обвиняемого показания – средства защиты от возникшего против них подозрения или предъявленного обвинения. Для проведения допроса, позволяющего получить показания, содержащие наиболее полную и достоверную информацию о событии преступления или связанных с ним лицах, событиях, необходимо умелое, построенное на научных основах применение тактико-криминалистических приемов и рекомендаций.

Анализ научной литературы и уголовно-процессуального законодательства показывает, что допрос на предварительном следствии и в суде различается: по процессуальному положению допрашиваемого: допрос свидетеля, допрос потерпевшего, допрос подозреваемого, допрос обвиняемого; по возрасту допрашиваемого: допрос взрослого, допрос несовершеннолетнего, допрос малолетнего; по составу участников: без участия третьих лиц, с участием защитника, эксперта, специалиста, родителей или законных представителей несовершеннолетнего, педагога, переводчика; по очередности допроса лица: первоначальный (первичный), повторный; по объему: основной, дополнительный; по месту проведения допроса: в кабинете следователя, в зале судебного заседания, в ином месте; по характеру следственной ситуации: конфликтная, бесконфликтная.

Чтобы получить полную и объективную информацию о тех или иных фактах, необходимо провести допрос различных категорий лиц – подозреваемых, обвиняемых, свидетелей и т.п. В данном вопросе значительную помощь могут оказать передовые достижения прикладной психологии.

В ходе расследования преступления одним из важнейших направлений является криминалистическое направление изучения личности потерпевшего, потому что с учетом информации о личности и ее психологических особенностях следователь может предопределить возможную

позицию и поведение потерпевшего на следствии, т.е. установить его криминалистический тип и плодотворно использовать полученные сведения для решения криминалистических задач в ходе расследования уголовного дела. При этом для изучения личности потерпевшего на предварительном следствии необходимо использовать как методы уже относительно давно разработанные и используемые криминалистикой, так и новейшие разработки в сфере психологии.

С целью наиболее эффективного осуществления подстройки к модели мира допрашиваемого субъекта необходимо получить наиболее полную информацию о нем, чтобы затем на основе полученных данных подобрать наилучшие методы коммуникации и психологического воздействия. Психологическая диагностика является первым этапом в достижении необходимых нам целей допроса. Она должна состоять из комплекса мероприятий, позволяющих выявить наиболее важные личностные характеристики допрашиваемого, и на основе этого спрогнозировать различные варианты его поведения.

Психологическая диагностика включает в себя компоненты:

- ♦ опрос ближайшего окружения допрашиваемого, получение информации о его поведении в различных жизненных ситуациях, фактах из его биографии;
- ♦ выявление круга интересов допрашиваемого, определение его жизненных убеждений;
- ♦ изучение документальных данных о допрашиваемом (характеристики с места работы, проживания, документы об образовании, профессиональной подготовке);
- ♦ определение интеллектуального уровня.

Познавательная эффективность допроса в значительной степени зависит от используемого инструментария, создаваемого для достижения определенной цели – получения достоверной информации.

Таким образом, следователь, оперируя юридическими знаниями, получает информацию о расследуемом событии и его участниках и обеспечивает допустимость использования полученной информации в доказывании, а также оценивает ее, опираясь на информацию, содержащуюся в конкретных нормах уголовного закона. В процессе получения информации следователю необходимо применять знания различных наук. Наукой, которая объединяет эти знания, является криминалистика.

Этот инструментарий не может быть свободным от уголовно-процессуальной и уголовно-правовой нагрузки. Процессуальное законодательство жестко регламентирует форму, условия и правила осуществления расследования в целом, а также проведения конкретных следственных действий. Однако их результаты зависят в большей степени от того, какую роль добытая информация будет играть в правовой оценке события и деяний его участников. А здесь на первый план уже выступает знание уголовного права.

Литературный обзор

В правовой теории вопросы оптимизации и эффективности допроса начали разрабатываться в XIX столетии, являясь постоянным предметом глубоких и всесторонних научных исследований. Весомый вклад в изучение данной проблемы внесли ученые Г. Гросс, В.А. Линовский, В. Случевский, И.Я. Фойницкий и др.

Работы зарубежных ученых, посвященные проблемам допроса, отличаются значительной разработанностью и глубиной исследования. В их числе труды Р.С. Белкина, А.М. Смирнова, А.Б. Соловьева, М.С. Строговича, М.А. Чельцова-Бебутова, Е.Е. Центрова, И.Н. Якимова, Н.П. Яблокова, М.Л. Якуба и других.

Исследования казахстанских ученых посвящены в большей степени изучению отдельных и смежных проблем проведения допроса. Примером могут служить труды А.Ф. Аубакирова, А.Я. Гинзбурга, Е.Г. Джакишева, Г.Г. Доспулова, С.Е. Еркенова, Р.М. Жамиевой, К.Ж. Капсалямова, М.Ч. Когамова, Ю.Д. Лившица, Ш.М. Мажитова, А.И. Новикова, А.С. Нуралиевой, С.Д. Оспанова, Б.Х. Толеубековой, А.Л. Хан и др. Однако комплексного исследования по оптимизации и эффективности допроса, а также по обеспечению защиты прав и интересов допрашиваемых лиц в свете действующего уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан не проводилось.

Результаты и обсуждение

В процессуальной науке о допросе чаще всего говорят как о следственном действии, заключающемся в получении от допрашиваемого лица сведений о фактах, входящих в предмет доказывания по делу, или в получении следователем показаний по обстоятельствам, имеющим значение по делу. Встречаются и иные трактовки с уточнением либо расшифровкой тех или иных сторон этого действия. Например, А.К. Гаврилов и С.П. Ефимичев определяют допрос как действие, суть которого предстает «в получении следователем от допрашиваемого сведений о событии преступления, лицах, его совершивших, характере и размере ущерба, причинах и условиях, как побудивших к преступлению, так и способствовавших его совершению, а также о других обстоятельствах, имеющих значение для дела» [1, с. 41–42].

Ю.К. Орлов обращает внимание на то, что допрос состоит в получении не просто показаний, а устных показаний. «Допрос свидетеля, – пишет он, – является самым распространенным следственным действием. Он заключается в получении от свидетеля устных показаний о любых обстоятельствах, имеющих значение для дела».

Допрос относится к числу наиболее распространенных процессуальных средств, с его помощью получают наибольший объем доказательственной информации, устраняют противоречия в системе доказательств. Рассматриваемое следственное действие является как наиболее распространенным, так и наиболее сложным. Это связано с тем, что при его проведении зачастую имеет место соперничество интеллекта, интересов, порой ярко выраженное противостояние в поиске истины. «Сложность допроса заключается не только в том, что следователю в ряде случаев противостоит человек, не желающий говорить правду и даже вообще не желающий давать показания, но и в том, что в показаниях человека, искренне стремящегося сообщить следователю все известное ему по делу, могут быть ошибки и искажения, заблуждения и вымысел, которые при допросе надлежит своевременно обнаружить и учесть при оценке и использовании показаний».

На процесс восприятия, сохранения и передачи допрашиваемым информации влияет ряд субъективных и объективных факторов, которые должны учитываться при допросе. Объективными факторами, препятствующими восприятию расследуемого события, являются: неблагоприятные климатические условия наблюдения; отдаленность наблюдателя от места события; кратковременность этого события или самого процесса наблюдения и т.п. К числу субъективных факторов, отрицательно влияющих на процесс восприятия, относятся: пребывание человека в состоянии сильного возбуждения, страха, утомления; дефекты органов зрения, слуха; отсутствие интереса к воспринимаемому событию и т.п. Все эти факторы должны учитываться следователем в процессе подготовки и проведения рассматриваемого следственного действия [2, с. 121].

В новых условиях развития законодательства, потребностей практики и состязательного характера уголовного процесса проблема допроса далеко не исчерпана.

В данном аспекте представляется целесообразным и актуальным сформулировать определение допроса с точки зрения его сущности.

Анализ литературных источников по уголовному процессу, криминалистике и судебной психологии свидетельствует о неоднозначном определении понятия допроса, его цели и сущности, что затрудняет единообразный подход к формированию концептуальных положений допроса. Дело осложняется тем, что в уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан в статьях 208–217 отсутствует определение допроса [3].

Кроме того, стоит отметить, что законодатель в положениях Уголовно- процессуального кодекса, регламентируя следственные действия, как правило, указывает цель его проведения (осмотр ст. 219, освидетельствование ст. 223, предъявление для опознания ст. 229, обыск ст. 252, выемка ст. 253, проверка и уточнение показаний на месте ст. 257, следственный эксперимент ст. 258 и т.д.). Однако при регламентации допроса цель не указана.

В уголовном процессе понятие допроса излагается неоднозначно.

Так, например, Н.А. Громов представляет допрос свидетеля и потерпевшего как одно из наиболее распространенных следственных действий, состоящее в обязанности явиться по вызову лица, производящего дознание, или следователя и дать правдивые показания: сообщить все известное ему по делу и ответить на поставленные вопросы [4, с. 215].

По мнению Р.Х. Якупова: «допрос – это следственное действие, при производстве которого в установленном процессуальном порядке органы расследования и суд получают устные показания определенного лица об известных ему обстоятельствах, подлежащих установлению по делу и фиксируют сообщенные сведения в соответствующих протоколах» [5, с. 261].

С.А. Шейфер, исследуя допрос в системе следственных действий, утверждает, что он представляет собой «получение в соответствии с установленной законом процедурой от допрашиваемого лица сведений о существенных обстоятельствах дела путем постановки перед ним задачи на воспроизведение и передачу информации в устной форме» [6, с. 86].

С.Д. Оспанов, рассматривая допрос, пишет, что он «заключается в получении и фиксации органом, ведущим уголовный процесс, в установленной законом форме показаний от физических лиц об обстоятельствах, имеющих значение по делу» [7, с. 96].

К.Ж. Капсалямов считает, что «допрос – это следственное и судебное действие, осуществляемое в целях получения и фиксации органом расследования или судом в установленной уголовно-процессуальным законом форме показаний от допрашиваемого об известных ему фактах, входящих в предмет доказывания по уголовному делу» [8, с. 18].

В криминалистике, как и в уголовном процессе, среди ученых также нет единого мнения определения допроса.

Так, Р.С. Белкин понимает допрос как «процессуальное (следственное и судебное) действие, заключающееся в получении показаний (информации) о событии, ставшем предметом уголовного судопроизводства» [9, с. 36].

Г.А. Зорин, давая определение допросу, указывает, что он представляет собой «следственное действие, предусмотренное и регламентированное УПК, состоящее в получении уполномоченным органом показаний от лиц, располагающих сведениями об обстоятельствах, имеющих значение для дела и подлежащих доказыванию» [10, с. 9].

Н.Г. Шурухнов говорит, что: «допрос – это следственное (судебное) действие, заключающееся в получении органом расследования (или судом) в соответствии с правилами, установленными законодательством, показаний от допрашиваемого об известных ему фактах, входящих в предмет доказывания по уголовному делу» [11, с. 273].

А.А. Эскархопуло трактует допрос как «следственное действие, состоящее в получении следователем показаний обвиняемых, подозреваемых, свидетелей, потерпевших об известных им обстоятельствах события, имеющих значение для быстрого, полного, всестороннего и объективного раскрытия и расследования преступления» [12, с. 219].

В.А. Образцов, рассматривая понятие допроса, пишет, что он «представляет собой способ собирания доказательственной и ориентирующей информации, которую субъект получает от допрашиваемого лица в диалоговом режиме с помощью речевых и неречевых (жестов, мимики и т.п.) коммуникаций» [13, с. 443].

Е.Р. Россинская определяет допрос как «процесс получения показаний от лица, обладающего сведениями, имеющих значение для расследования дела» [14, с. 199].

Неоднозначно понимают цель проведения допроса и практические работники следственных подразделений.

Учитывая, что допрос является необходимым следственным действием, без которого не обходится ни одно расследование уголовного дела, отсутствие указания его целей в законе, что затрудняет единообразный подход к формированию концептуальных положений допроса и их применение на практике, на наш взгляд, целесообразно в статьях, регламентирующих допрос, указать цели его проведения.

Исходя из общих задач уголовного процесса, предусмотренных ст. 8 УПК Республики Казахстан, а также целей проведения следственных действий, целью допроса является получение и фиксация полных и объективных показаний об обстоятельствах, подлежащих доказыванию по делу [3].

Анализ показывает, что цель допроса в научной литературе рассматривается как установление истины, правды.

Однако очевидно, что человек не может дать такие показания, которые бы в полной мере объективно отражали действительность, так как воспринимает окружающую его действительность субъективно, и свои показания он будет давать согласно своей субъективной оценке, ко-

торая может частично или даже полностью расходиться с реально происходящими событиями. Мы согласны с мнением Г.К. Пралиевой, которая пишет: «Воспоминания человека всегда связаны с определенными переживаниями тех или иных событий. Одни из них выдвигаются на передний план и подавляют образы других событий, это вносит субъективные искажения в процесс воспроизведения» [15, с. 185].

Другие авторы в работах по психологии также отмечают существование различных внешних и внутренних причин, которые влияют на показания и могут привести к ошибкам.

В судебной психологии допрос понимается как регулируемое уголовно- процессуальным законом взаимодействие следователя с допрашиваемым, в процессе которого следователь получает необходимую информацию, имеющую значение для дела. Допрос рассматривается как процессуальный вид информационного взаимодействия, межличностного общения и обмена информацией двух главных действующих лиц – допрашивающего и допрашиваемого.

Рассматривая теоретическую концепцию допроса, Р.С. Белкин считает, что как криминалистическое построение допрос включает в себя научные положения, объединенные в три блока: 1) психологический, 2) правовой и нравственный, 3) тактический и организационно-технический [9, с. 159].

Аналогичного мнения придерживается в своих лекциях и А.Ф. Аубакиров.

Соглашаясь с указанными авторами концептуально в теоретическом и практическом плане, на наш взгляд, целесообразно расширить и детализировать вышеуказанную теоретическую концепцию допроса, включив в нее следующие научные положения, разбив их на шесть элементов: 1) правовой, 2) тактический, 3) психологический, 4) нравственный, 5) организационной, 6) технического обеспечения.

Это позволит более полно представить данную конструкцию применительно к практической деятельности и будет способствовать повышению эффективности допроса.

Правовой элемент представляет собой законодательную регламентацию допроса. В Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан процедура проведения допроса на предварительном следствии регламентирована ст.ст. 208–217 [3].

Тактический элемент содержит тактико-криминалистические приемы допроса. При рассмотрении тактических приемов допустимости воздействия на допрашиваемого в криминалистике рекомендуются следующие приемы: эмоционального воздействия, логического воздействия, тактические комбинации.

Дополним эту схему утверждением о том, что приоритетным в любом случае является соответствие приемов действующему уголовно- процессуальному законодательству РК. Поскольку в данной статье внимание акцентируется на процессуальных вопросах как главном факторе обеспечивающем эффективность допроса, тактические приемы подробно не рассматриваются (в том числе в связи с объемом статьи).

Психологический элемент основан на положениях общей психологии, рассматривающей такие процессы, как восприятие, память, воспроизведение, а также другие специфические процессы, складывающиеся из общения между участниками допроса.

Общепринятые нормы нравственности являются одним из основных правил общественных отношений. Нормы закона, регулирующие общественные отношения должны соответствовать принципам нравственности. В связи с этим общепринятые нормы нравственности играют важную роль в отношениях, складывающихся между участниками допроса.

Организационный элемент включает в себя положения научной организации труда следователя. Зачастую грамотное планирование и подготовка к допросу влияют на эффективность получаемых в ходе допроса показаний.

Суммируя сказанное выше о концептуальных положениях допроса, мы выделяем его следующие существенные компоненты.

Как любое следственное действие, допрос выполняет познавательную и удостоверительную функцию. Технология допроса включает в себя непосредственное восприятие следователем ответов допрашиваемого на поставленные вопросы по существу расследуемого дела.

С криминалистической точки зрения существенно и то, что допрос – средство собирания и проверки не только доказательственной, но и ориентирующей информации, которую следователь получает от допрашиваемого лица.

С психологической точки зрения допрос представляет собой своеобразное общение между его участниками, протекающее в строгих рамках процессуального закона. При этом тактико-криминалистические приемы базируются на процессуальном законе и использовании допустимых психологических методов воздействия.

С точки зрения кибернетики допрос представляет собой процесс передачи информации от источника к получателю.

В качестве ведущего приема познания при допросе выступает метод расспроса, а также используются методы описания, наблюдения, сравнения, моделирования и др.

При выборе тактических приемов необходимо учитывать интеллектуальные возможности допрашиваемого, его позицию по данным вопросам, избранную им тактику и т.п. Кроме того, при допросе необходимо учитывать позицию защитника подозреваемого (обвиняемого) либо представителя потерпевшего (свидетеля).

Заключение

На основании изложенного в целях унификации понятия допроса в теории и практике представляется целесообразным включить следующие компоненты в дефиницию допроса:

- ♦ указание на сущность допроса;
- ♦ его цели;
- ♦ правовая регламентация.

Проанализировав вышеуказанные элементы, нам представляется возможным сформулировать определение понятия допроса.

Допрос в стадии предварительного расследования – это следственное действие, регламентированное уголовно-процессуальным законом и представляющее собой процесс непосредственного получения и фиксации органом уголовного преследования от допрашиваемого лица полных и объективных показаний об известных ему обстоятельствах, имеющих значение для уголовного дела и подлежащих доказыванию.

Допрос производится в целях получения и фиксации полных и объективных показаний об обстоятельствах, подлежащих доказыванию по делу.

Основанием производства допроса является наличие достаточных данных полагать, что лицо, подлежащее допросу, располагает сведениями необходимыми для дела.

Допрос производится в отношении подозреваемого, обвиняемого, потерпевшего, свидетеля, имеющего право на защиту.

В ходе предварительного расследования допрос производится следователем (дознавателем), ведущим уголовное дело. За исключением случаев, когда допрос производится органом дознания, прокурором, руководителем следственной группы.

Участвовать и присутствовать при допросе могут только лица, прямо указанные в УПК РК. Криминалистическая наука выработала следующие виды допроса:

♦ в зависимости от процессуального положения допрашиваемого: допрос свидетеля, допрос потерпевшего, допрос подозреваемого, допрос обвиняемого, допрос эксперта, допрос специалиста;

♦ в зависимости от возраста: допрос несовершеннолетнего (малолетнего), допрос взрослого;

♦ в зависимости от очередности: первичный, повторный допрос;

♦ в зависимости от содержания: основной, дополнительный допрос;

♦ в зависимости от места проведения: допрос на месте происшествия, допрос в кабинете следователя и т.п.

Общая задача допроса заключается в получении достоверных сведений о расследуемом событии, т.е. таких сведений, которые соответствуют действительности. Достоверность сведений прежде всего зависит от психологической позиции допрашиваемого – желает он давать правдивые показания или намерен скрывать правду. Самый благоприятный вариант допроса складывается, когда лицо желает давать правдивые показания, и они сразу же оказываются

достоверными. Но нередко бывает, что при таком искреннем желании сообщенные сведения оказываются не соответствующими действительности главным образом по причинам:

- ♦ добросовестного заблуждения при восприятии события;
- ♦ неполного восприятия;
- ♦ субъективных недостатков восприятия.

Таким образом, допрос, будучи самым распространенным следственным действием, есть совокупность познавательных и удостоверительных операций, выполняемых следователем, дознавателем, руководителем следственного органа.

Целью допроса является получение информации, на основании которой следователь (дознаватель) устанавливает наличие или отсутствие обстоятельств, подлежащих доказыванию по уголовному делу. Выявляет источники, из которых могут быть получены сведения, относящиеся к расследуемому событию, а также проверяет достоверность имеющихся в деле доказательств.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Уголовный процесс: учебник / Под ред. И.Л. Петрухина. – М., 2015. – 116 с.
- 2 Порубов Н.И. Тактика допроса на предварительном следствии: учебное пособие. – М., 2014. – С. 121.
- 3 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V // «Казахстанская правда» от 10.07.2014 – № 133(27754).
- 4 Громов Н.А. Уголовный процесс России: учебник. – М.: Юрист, 1998. – 552 с.
- 5 Якупов Р.Х. Уголовный процесс: учебник для вузов / Под ред. Галузо В.Н. – М.: Изд-во «Зерцало», 1999. – 464 с.
- 6 Шейфер С.А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. – Самара: Изд-во «Самарский университет», 2004. – 191 с.
- 7 Оспанов С.Д. Досудебное производство в уголовном процессе Республики Казахстан: особенная часть. – Алматы, 2004. – 240 с.
- 8 Капсалямов К.Ж. Уголовное преследование и способы собирания доказательств: учеб. пособие. – Астана: «Фолиант», 2001. – 112 с.
- 9 Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. – Алматы: Изд-во «Казахстан», 1995. – 114 с.
- 10 Зорин Г.А. Руководство по тактике допроса: учеб.-прак. пособие. – М.: ООО издательство «Юрлитинформ», 2001. – 320 с.
- 11 Шурухнов Н.Г. Криминалистика: учеб. пособие. – М.: «Юрист», 2005. – 639 с.
- 12 Эксархопуло А.А. Криминалистика. В схемах и иллюстр. Учеб. пособие. – Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2002. – 450 с.
- 13 Криминалистика / Под ред. Образцова В.А. – Москва: Юрист, 1997. – 760 с.
- 14 Россинская Е.Р. Криминалистика. Вопросы и ответы. – М.: «Закон и право», 2000. – 275 с.
- 15 Пралиева Г.К. Юридическая психология: учеб. пособие. – Алматы: Изд-во «Жеты Жаргы», 2004. – 268 с.
- 16 Доспулов Г.Г. Психология допроса на предварительном следствии. – М., 2010. – С. 33–34.

REFERENCES

- 1 Uголовnyj process: uchebnik / Pod red. I.L. Petruhina. M., 2015, 116 p. (In Russian).
- 2 Porubov N.I. (2014) Taktika doprosa na predvaritel'nom sledstvii: uchebnoe posobie. M. P. 121. (In Russian).
- 3 Uголовno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 4 ijulja 2014 goda № 231-V // «Kazahstanskaja pravda» ot 10.07.2014. No. 133(27754). (In Russian).
- 4 Gromov N.A. (1998) Uголовnyj process Rossii: uchebnik. M.: Jurist, 552 p. (In Russian).
- 5 Jakupov R.H. (1999) Uголовnyj process: uchebnik dlja vuzov / Pod red. Galuzo V.N. M.: Izd-vo «Zercalo», 464 p. (In Russian).
- 6 Shejfer S.A. (2004) Sledstvennye dejstvija. Osnovanija, processual'nyj porjadok i dokazatel'stvennoe znachenie. Samara: Izd-vo «Samskij universitet», 191 p. (In Russian).
- 7 Ospanov S.D. (2004) Dosudebnoe proizvodstvo v uголовnom processe Respubliki Kazahstan: osobennaja chast'. Almaty, 240 p. (In Russian).

- 8 Kapsaljamov K.Zh. (2001) Ugolovnoe presledovanie i sposoby sobiraniya dokazatel'stv: ucheb. posobie. Astana: «Foliant», 112 p. (In Russian).
- 9 Belkin R.S. (1995) Kriminalisticheskaja jenciklopedija. – Almaty: Izd-vo «Kazakhstan», 114 p. (In Russian).
- 10 Zorin G.A. (2001) Rukovodstvo po taktike doprosa: ucheb.-prak. posobie. M.: OOO izdatel'stvo «Jurlitinform», 320 p. (In Russian).
- 11 Shuruhnov N.G. (2005) Kriminalistika: ucheb. posobie. – M.: «Jurist», 639 p. (In Russian).
- 12 Jeksarhopulo A.A. (2002) Kriminalistika. V shemah i illjustr. Ucheb. posobie. Sankt-Peterburg: Juridicheskij Centr Press, 450 p. (In Russian).
- 13 Kriminalistika / Pod red. Obrazcova V.A. – Moskva: Jurist#, 1997, 760 p. (In Russian).
- 14 Rossinskaja E.R. (2000) Kriminalistika. Voprosy i otvety. M.: «Zakon i pravo», 275 p. (In Russian).
- 15 Praljeva G.K. (2004) Juridicheskaja psihologija: ucheb. posobie. Almaty: Izd-vo «Zhety Zhargy», 268 p. (In Russian).
- 16 Dospulov G.G. (2010) Psihologija doprosa na predvaritel'nom sledstvii. M. P. 33–34. (In Russian).

M.M. АСКАРОВА,*¹

З.Ф.М., сениор-лектор.

*e-mail: m.askarova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-1644-3709

¹«Тұран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

ЖАУАП АЛУДЫҢ ҚЫЛЫСТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ ЖӘНЕ КРИМИНАЛИСТИКАДАҒЫ ТҮСІНІГІ МЕН МӘНІ

Андатпа

Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі заңды күшіне еніп, қылмыстық сот ісін жүргізуде қолданылғаннан бері соңғы бірнеше жыл ішінде оған көптеген толықтырулар мен өзгерістер енгізіліп, сот өндірісінің жетілдірілуіне ықпал етті. Бұл ретте ғылыми зерттеулер мен қылмыстық іс жүргізуді одан әрі жетілдіру үшін бай дереккөз болып табылатын елеулі эмпирикалық массив қалыптасты. Тәжірибе көрсеткендей, қылмыстарды тергеп-тексеру процесінде жауап алу ең көп таралған тергеу әрекеті болып табылады. Елімізде жыл сайын орта есеппен 150 мың қылмыс тіркеледі. Әрбір қылмыстық іс бойынша ондаған, кейде тіпті жүздеген азаматтар: жәбірленушілер мен куәгерлер, күдіктілер мен айыпталушылардан жауап алынады. Арнайы ғылыми білімді пайдалана отырып, заттай дәлелдемелерді зерттеудегі табыстарға қарамастан, жауап алу кезінде алынған азаматтардың айғақтары тергелетін оқиға, оған қатысушылар және қылмыс жасауға ықпал еткен мән-жайлар туралы дәлелдеудің негізгі көзі болып қала береді. Мақалада тергеу әрекетінің кең тараған, сонымен қатар күрделі түрінің бірі ретінде жауап алудың түсінігі мен жіктелуі қарастырылған. Оның тиімділігі бір бүтіннің екі құрамдас бөлігіне дейін қысқартуға болатын бірқатар объективті және субъективті факторлардан тұрады: заңды қатаң сақтау және тергеушінің кәсіби шеберлігі, оның ішінде оның тактикалық және криминалистикалық білімі мен дағдысы.

Тірек сөздер: жауап алу, тергеу әрекеті, тергеуші, күдікті, куәгер, жәбірленуші.

M.M. ASKAROVA,*¹

m.j.s., senior lecturer.

*e-mail: m.askarova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-1644-3709

¹Turan University,

Almaty, Kazakhstan

THE CONCEPT AND ESSENCE OF INTERROGATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS AND CRIMINALISTICS

Abstract

Over the past few years since the entry into force and application in criminal proceedings of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan, numerous additions and changes have been made to it, contributing to the improvement of legal proceedings. At the same time, a significant empirical array was formed, which is a rich

source for scientific research and further improvement of criminal procedure. Practice shows that in the process of investigating crimes, interrogation is the most common investigative action. Every year, on average, 150,000 crimes are registered in the country. Dozens and sometimes even hundreds of citizens are interrogated in each criminal case: victims and witnesses, suspects and accused. Despite the success in the study of material evidence using special scientific knowledge, the testimony of citizens obtained during interrogation remains the main source of evidence about the event under investigation, its participants and the circumstances that contributed to the commission of the crime. The article provides the concept and classification of interrogation as one of the most common, and at the same time, complex type of investigative action. Its effectiveness is made up of a number of objective and subjective factors that can be reduced to two components of a single whole: strict observance of the law and the professional skills of the investigator, including his tactical and forensic knowledge and skills.

Key words: interrogation, investigative action, investigator, suspect, witness, victim.

4 МЕЖДУНАРОДНОЕ И СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

МРНТИ 10.27.51
УДК УДК 343.533.6
JEL K21

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2023-1-1-53-60>

Л.Ф. ТАТАРИНОВА,*¹

К.Ю.Н., доцент.

*e-mail: lola.tatarinova@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6857-6821

¹Университет международного бизнеса им. К. Сагадиева,
г. Алматы, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРЕДЕЛОВ ДОПУСТИМОЙ СВОБОДЫ КОНКУРЕНЦИИ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И ЗАРУБЕЖНЫХ ГОСУДАРСТВ

Аннотация

Понятие соперничества известно всем народам и свойственно практически всем сферам жизнедеятельности общества. Вопросы соперничества особенно свойственны предпринимательству. Однако современной правовой доктрине и законодательству данное явление знакомо как «свобода конкуренции». Завоевание рынка является для борющихся сторон вопросом существования и процветания. Отсюда вытекает разнообразие приемов конкуренции, в том числе, к сожалению, и недобросовестных. Безусловно, законодатель не может оставаться безучастным к серьезной угрозе недобросовестной конкуренции. Но как определить тот рубеж, отделяющий дозволенное от недозволенного? Где общий критерий для признания приемов конкуренции допустимыми и запрещенными? Вот вопросы, на которые ранее и в настоящее время ищет ответы теоретическая мысль юристов и практика антимонопольных и судебных органов. Действительно, где искомая грань допустимой свободы конкуренции? Ответы на эти вопросы мы будем искать в отечественном законодательстве и законодательствах зарубежных стран в историческом разрезе развития антимонопольного правового регулирования. И для проведения полноценного сравнительно-правового анализа мы будем повсеместно применять как общенаучные, так и частно-научные методы научного познания. Принимая во внимание тему и предмет научного исследования, повсеместно будет применяться сравнительно-правовой метод исследования. Полученные выводы могут быть полезны в правоприменительной практике, при определении пределов допустимой конкуренции, что порой затруднено широким толкованием некоторых норм национального законодательства Республики Казахстан, что ведет к нарушению антимонопольного законодательства в том числе.

Ключевые слова: конкуренция, правовое регулирование, свобода конкуренции, добросовестная конкуренция, пределы допустимости, проблемы.

Введение

На сегодня мы можем с уверенностью сказать, что конкуренция представляет собой один из оптимальных и доступных механизмов для повышения эффективности бизнес-процессов, имеющих место в современной экономической системе большинства государств, и Республика Казахстан не является исключением. Большинство работ, в том числе зарубежных авторов [1], рассматривает проблемы определения пределов допустимой свободы конкуренции с экономической точки зрения, поскольку именно конкуренция призвана поддерживать тенденцию к улучшению качества товаров, работ и услуг. Однако если вернуться в правовую плоскость рассматриваемого вопроса, то законодательство содержит в себе нормы, которые способствуют расширенному толкованию и, как следствие, ведут к недопустимым проявлениям конкуренции.

Также отметим, что остроту поднимаемой проблеме придает тот факт, что действующий Предпринимательский кодекс РК [2] содержит нормы о добросовестной конкуренции (пп. 5 п. 2 ст. 3 ПК РК, ст. 8 ПК РК и др.), а также имеет механизмы экстерриториального действия, но в то же время не закрепляет пределы такой экстерриториальности, что ведет к проблемам правоприменительной практики.

В качестве предмета нашего исследования мы определили нормы национального законодательства Республики Казахстан, преимущественно нормы Предпринимательского и Гражданского кодексов, а также нормы некоторых государств, в том числе государств Европейского союза, а также нормы международных договоров, направленные на правовое регулирование вопросов, связанных с определением пределов свободы допустимой конкуренции.

Следовательно, в настоящем исследовании мы предпримем попытку на основе сравнительно-правового анализа выявить несовершенства норм действующего законодательства Казахстана в области определения пределов свободы конкуренции и на основе положительного международного опыта предложить пути совершенствования.

Материалы и методы

Проведенное нами исследование стало возможным в результате применения различного рода методов научного познания, среди которых были как общенаучные, так и специальные методы.

Среди общенаучных мы активно применяли анализ и синтез, использовали метод от абстрактного к конкретному, а также логический методы.

Что касается специальных методов, то среди них в приоритете использовался сравнительно-правовой метод (его использование обусловлено темой нашего диссертационного проекта), повсеместно применялся формально-юридический метод научного познания. Особо стоит отметить применение структурно-функционального метода, который позволил выявить особенности корпоративной деятельности в различных государствах с точки зрения системы управления и принципов.

Обзор литературы

Анализу подверглись различные доктринальные источники, а также нормы национального законодательства как Республики Казахстан, так и некоторых государств, преимущественно Европейского союза.

Что касается доктринальных источников, то нами были проанализированы труды таких исследователей вопросов конкуренции и ее свободы, как Вавилин Е.В., Емельянов В.И., Камышанский В.П., Коммонс Дж., Новиков М.В., Серль Дж., Crampton P.

Основные положения

Анализ поднимаемой проблемы считаем необходимым начать с модели правового регулирования конкуренции Франции, которая получила свое развитие в XX веке. С момента формирования этой модели французские суды создали обширную судебную практику, которая была направлена на борьбу с недобросовестной конкуренцией, учитывая недопустимость посягательства на чужую клиентуру и непозволительность применения неблагоприятных приемов конкуренции, носящих предосудительный характер. Однако общих критериев, определяющих понятие недобросовестных приемов конкуренции, французская юриспруденция дать не могла [3, с. 207].

Германское законодательство учло и подытожило французскую судебную практику и в § 1 закона о недобросовестной конкуренции от 7 июня 1909 г. закрепило общее понятие недобросовестной конкуренции как недопустимость в целях конкуренции совершать в торговом обороте действия, противные добрым нравам.

Конечно, данное определение в то время имело большое значение. Вместе с тем оставался нерешенным вопрос о предмете нарушаемого права, на который удовлетворительного ответа

германская юриспруденция дать не смогла. Да и критерий «добрые нравы» не носил ту определенность содержания, которая должна удовлетворять обязательные правила поведения.

Германская судебная практика начала XX века принимала решения, в которых присутствовал чисто хозяйственный подход к разрешению споров, возникающих в ходе взаимно сталкивающихся интересов сторон. Судами сопоставлялся размер выгоды, которую получали лица, наносящие своими действиями ущерб другим, с размером нанесенного ущерба. Ими запрещались приемы экономической борьбы, приводимые к экономическому уничтожению контрагента или не находящие достаточных оправданий в полученных положительных экономических результатах [4, с. 279].

Интересно отметить, что суды выносили решения, в которых отмечалось, что некоторые действия являлись бесчестными и не становились правомерными из-за того, что их совершение отвечает нравам определенных слоев общества, поскольку они переносят акцент в спорную область морали. Безусловно, в разных слоях общества нравы различны. Чьи же нравы должен учитывать тот, кто желает совершать определенные действия? Ответ на этот вопрос судебная практика нашла в § 226 германского Гражданского кодекса, который запрещал осуществлять право с исключительной целью причинения вреда другому («злоупотребление правом») [5, с. 67].

Французскую и германскую системы поддерживают законодательства и судебная практика главных континентальных государств, а также Англия и США.

На современном этапе, в частности в Республике Казахстан, институт допустимой свободы конкуренции до сих пор находится в процессе становления и совершенствования. Так, институт конкуренции берет свое начало в 1991 г., когда был принят первый в республике Закон «О развитии конкуренции и ограничении монополистической деятельности». В этот же период в соответствии с Указом Президента Казахской ССР от 7 июня 1991 г. создан первый антимонопольный орган Казахстана – Государственный комитет Казахской ССР по поддержке новых экономических структур и ограничению монополистической деятельности.

В дальнейшем сфера конкуренции регулировалась Законом Республики Казахстан от 9 июня 1998 г. № 232 «О недобросовестной конкуренции» [6], который в последующем утратил силу ввиду принятия нового Закона Республики Казахстан от 25 декабря 2008 г. № 112-IV «О конкуренции» [7]. Однако и этот закон не отвечал требованиям существующей реальности, что привело к разработке и принятию 29 октября 2015 г. Предпринимательского кодекса Республики Казахстан [2], содержащего норму, регулиующую вопросы добросовестной конкуренции (ст. 8 ПК РК). Что касается недобросовестной конкуренции, то данным вопросам посвящена вся 16 глава рассматриваемого кодекса, в которой законодательно закреплено не только определение недобросовестной конкуренции, но и дается перечень действий, при совершении которых можно квалифицировать конкуренцию как недобросовестную. Так, анализ диспозиции ст. 177 ПК РК позволил определить, что к недобросовестной конкуренции относится кроме всего прочего и копирование внешнего вида изделия, что является нарушением и действующего законодательства Казахстана о товарных знаках.

В этой связи интересной представляется судебная практика по разрешению споров, связанных с неправомерным использованием обозначения, схожего до степени смешения с товарным знаком, зарегистрированным на имя другого лица. Справедливости ради отметим, что подобный подход встречается и в правовой доктрине, в частности в трудах М.В. Новикова [8, с. 50].

Подобные деяния являются проявлением недобросовестной конкуренции, соответственно, защита прав владельцев товарных знаков производится способами, установленными Предпринимательским кодексом и ст. 44 Закона Республики Казахстан «О товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товаров» [9].

К примеру, АО «R» на основании международной регистрации №№ 12459, 12475, выступало владельцем такого товарного знака, как «ПИАЛА» по отношению к товарам 30-го класса (кофе, чай, какао, сахар, сироп из патоки, дрожжи, пекарные порошки, приправы, пряности, пищевой лед и т.д.). Данный товарный знак также используется и в отношении товаров, реализуемых на территории Казахстана.

АО «R» заявило требование к ТОО «Д», направленное на прекращение выпуска и распространения на территории Казахстана напитков на основе чая «Зеленый чай с лимоном «П», «Чай с лимоном «П», «Чай с персиком «П», схожих до степени смешения с товарным знаком, владельцем которого является АО «R».

Из имеющихся материалов дела следует, что «...29 марта 2012 г. между ТОО «К», которое по свидетельству № 24373 является правообладателем на товарный знак «ПИАЛА» продуктов 32-го, 33-го класса (пиво, минеральные и газированные воды и прочие безалкогольные напитки, фруктовые напитки, фруктовые соки, сиропы и прочие составы для изготовления напитков), 35-го класса (реализация товаров) МКТУ, и ТОО «Д» был заключен лицензионный договор на использование товарного знака «PIALA» («ПИАЛА»))» [10].

В этой связи судом удовлетворено возражение АО «R» и признана недействительной регистрация товарного знака «PIALA» (ПИАЛА) в 32-м классе МКТУ в части безалкогольных напитков за исключением «пива», зарегистрированного за ТОО «К».

Учитывая диспозицию ст. 1025 ГК РК [11], согласно которой «...обладатель права на товарный знак имеет исключительное право пользования и распоряжения принадлежащим ему знаком», и диспозицию ст. 1032 ГК РК [11], согласно которой «...лицо, неправомерно использующее товарный знак либо обозначение, сходное с ним до степени смешения, обязано прекратить нарушение и возместить владельцу товарного знака понесенные им убытки», суд пришел к выводу, что требования истца подлежат удовлетворению. Соответственно, положения, содержащиеся в действующем законодательстве Казахстана о пределах допустимой свободы конкуренции, находят свое подтверждение и в судебной практике.

Указанное нашло подтверждение и в работе Комитета по регулированию естественных монополий, защите конкуренции и прав потребителей МНЭ РК [12], на чем более подробно мы остановимся ниже.

Обращаясь к международному опыту, отметим, что в п. 2 ст. 10. bis Конвенции по охране промышленной собственности от 20.03.1883 актом недобросовестной конкуренции считается всякий акт конкуренции, противоречащий честным обычаям в промышленных и торговых делах [14].

Такое понимание недобросовестной конкуренции было воспринято российским законодателем и нашло отражение сначала в ст.ст. 4 и 10 Закона РСФСР «О конкуренции и ограничении монополистической деятельности на товарных рынках», а затем в п. 9 ст. 4 и ст. 14 ныне действующего Федерального закона «О защите конкуренции», трактующих недобросовестную конкуренцию как деятельность, направленную на получение преимуществ, которая может противоречить не только законодательству и обычаям (п. 1 ст. 5 ГК РФ), но и требованиям добросовестности, разумности и справедливости. Согласно правовой позиции Конституционного суда РФ данное определение расширяет область судебного усмотрения в сфере пресечения недобросовестной конкуренции и связано с многообразием форм и методов недобросовестной конкуренции, не все из которых могут прямо противоречить законодательству или обычаям делового оборота [15].

В основе системы российского антимонопольного регулирования лежит Конституция. В ст. 8 гарантируется единство экономического пространства, поддержка конкуренции, а также свобода экономической деятельности [16, с. 103].

Как было отмечено выше, российским законодателем понятие добросовестной конкуренции связано с добросовестностью, разумностью и справедливостью. Несомненно, при оценке действий субъектов гражданских правоотношений данные оценочные категории всегда имеют некую неопределенность. Не являются исключением и правила о соблюдении конкуренции на рынке товаров, работ и услуг [17, с. 18].

На современном этапе в РФ конкуренция также является осознанной необходимостью, имеющей определенные границы. Учитывая отечественный и зарубежный опыт, можно сделать вывод, что безграничная свобода одних сразу превращается в произвол по отношению к другим. Вместе с тем указанные границы постоянно меняются. Именно поэтому актуальным является дальнейшее исследование современных границ пределов осуществления и ограничения свободы конкуренции.

Результаты и обсуждение

Рассматривая вопросы свободы конкуренции и допустимости их пределов, важно отметить, что товарные знаки и знаки обслуживания имеют колоссальное значение в деле обеспечения конкурентоспособности товаров на рынке. Это обусловлено тем, что именно они призваны выступать в качестве меры недопущения недобросовестной конкуренции [8, с. 51].

Проецируя данное мнение на работу уполномоченных органов, мы можем отметить постоянную работу Комитета по регулированию естественных монополий, защите конкуренции и прав потребителей Министерства национальной экономики Республики Казахстан [12]. Немаловажным новшеством данного государственного органа стало внедрение институтов:

- ♦ уведомления о наличии в действиях субъекта рынка признаков нарушения законодательства, позволяющего субъекту рынка добровольно устранить нарушение до применения к нему карательных мер, т.е. без проведения расследования.
- ♦ предостережения, выносимого в отношении лица, публично заявившего о планируемом совершении действий, содержащих признаки нарушения.
- ♦ предварительного рассмотрения проекта соглашения субъектов рынка, что является распространенной мировой практикой. Субъекту предоставляется возможность перед осуществлением допустимых согласно ПК РК соглашений обратиться в антимонопольный орган на предварительное рассмотрение проекта соглашения [13].

Данные меры дают возможность снизить уровень нарушений законодательства в области защиты конкуренции, и у субъектов бизнеса формируется лучшее понимание норм законодательства в области защиты конкуренции.

В рамках этого же нормотворческого пакета введена дополнительная мера, направленная на создание условий для благоприятной конкурентной среды – антимонопольный орган наделен правом вносить предписания государственным органам о необходимости обеспечения (развития) конкуренции.

Внедрение данных реформ в Республике Казахстан позволило повысить эффективность работы антимонопольной службы, направить ее ограниченные ресурсы на решение системных проблем развития конкуренции, в том числе посредством повышения качества проводимой аналитической работы по выявлению наиболее крупных нарушений, а также повысить конкурентоспособность субъектов рынка в рамках Евразийского экономического союза в связи с предоставлением им возможности гибко реагировать на конъюнктуру рынка.

Заключение

В заключение считаем важным отметить, что, на наш взгляд, любые приемы конкуренции, включая недобросовестные, по сути, имеют цель не столько причинения ущерба конкуренту, сколько увеличения своей клиентуры за счет конкурента. И поэтому причиненный ему вред становится косвенным результатом примененных приемов.

Запрещенное законом «злоупотребление правом», введение в закон оценочных понятий добропорядочности, разумности и справедливости на сегодняшний день не дают достичь разрешения старой проблемы о разделении границ компетенции носителей права при осуществлении ими своих прав и, в частности, решить вопрос о пределах допустимой свободы конкуренции. В этой связи мы полагаем, что целесообразно внести дополнения в ст. 8 ПК РК, в котором будет законодательно закрепляться понятие «конкуренция», и изложить в следующей редакции: «Конкуренция представляет собой динамичное состояние субъектов предпринимательства, оказывающих рыночное воздействие на конкурентную среду в рамках действующего законодательства, что имеет своей целью получение какого-либо преимущества над конкурентами».

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Crampton P. Striking the right balance between competition and regulation: the key is learning from our mistakes. URL: <https://www.oecd.org/regreform/2503205.pdf>
- 2 Предпринимательский Кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V ЗРК. В редакции Закона РК от 06.02.2023 № 194-VII // Ведомости Парламента РК. – 2015. – № 20-III. – Ст. 112.
- 3 Серль Дж. Рациональность в действии: монография. – М.: Прогресс-Традиция, 2004. – 336 с.
- 4 Коммонс Дж. Р. Правовые основания капитализма: монография. – М.: ИД ВШЭ, 2011. – 414 с.
- 5 Емельянов В.И. Разумность, добросовестность, незлоупотребление гражданскими правами: монография. – М.: Лекс-Книга, 2002. – 160 с.
- 6 Закон Республики Казахстан от 9 июня 1998 года № 232 «О недобросовестной конкуренции». Утратил силу Законом Республики Казахстан от 25 декабря 2008 года № 112-IV // Ведомости Парламента РК. – 1998. – № 9–10. – Ст. 84.
- 7 Закон Республики Казахстан от 25 декабря 2008 года № 112-IV «О конкуренции». Утратил силу Кодексом Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V // Ведомости Парламента РК. – 2008. – № 24(2528). – Ст. 125.
- 8 Новиков М.В. Конкурентное право в системе гражданского права // Право, законодательство, личность. – Саратов: ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия». – 2016. – № 2(23). – С. 48–53.
- 9 Закон Республики Казахстан «О товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товаров» от 26 июля 1999 года № 456 // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 1999. – № 21. – Ст. 776.
- 10 Обобщение судебной практики рассмотрения дел о применении законодательства о товарных знаках / Надзорная судебная коллегия по гражданским и административным делам Верховного Суда Республики Казахстан. URL: <http://elitelegal.kz/ru/news/oboshchenie-sudebnoy-praktiki-rassmotreniya-del-o-primeneni-zakonodatelstva-o-tovarnyh-znakah>
- 11 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть) от 1 июля 1999 года № 409. В редакции Закона РК от 27.02.2017 № 49-VI // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 1999. – № 16–17. – Ст. 642.
- 12 Государственный контроль за деятельностью субъектов естественных монополий // Официальный сайт Комитета по регулированию естественных монополий, защите конкуренции и прав потребителей Министерства национальной экономики Республики Казахстан. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/krem/activities/1083?lang=ru>
- 13 Отчет о состоянии конкуренции на отдельных товарных рынках и принимаемых мерах по ограничению монополистической деятельности за 2021 год // Официальный сайт Агентства по защите и развитию конкуренции Республики Казахстан. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/zk/documents/details/323063?lang=ru>
- 14 Парижская Конвенция по охране промышленной собственности (20 марта 1883 года); (пересмотрена в Брюсселе 14 декабря 1900 г., в Вашингтоне 2 июня 1911 г., в Гааге 6 ноября 1925 г., в Лондоне 2 июня 1934 г., в Лиссабоне 31 октября 1958 г., в Стокгольме 14 июля 1967 г. и изменена 2 октября 1979 г.). На Республику Казахстан действие данной Конвенции распространяется с 16 февраля 1993 г. в соответствии со специальной декларацией Премьер-министра Республики Казахстан, направленной в ВОИС // ИПС «Параграф». URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007749
- 15 Определение Конституционного Суда РФ от 01.04.2008 №450-О-О // Вестник Конституционного Суда РФ. – № 6. – 2008.
- 16 Вавилин Е.В. Осуществление и защита гражданских прав и исполнение обязанностей: монография. – Саратов: Изд-во Саратов. гос. акад. права, 2008. – 240 с.
- 17 Камышанский В.П. Пределы свободы и ограничения прав предпринимателей в условиях конкуренции // Власть Закона. – 2016. – № 3. – С. 15–25.

REFERENCES

- 1 Crampton P. Striking the right balance between competition and regulation: the key is learning from our mistakes. URL: <https://www.oecd.org/regreform/2503205.pdf>. (In Russian).
- 2 Predprinimatel'skij Kodeks Respubliki Kazahstan ot 29 oktjabrja 2015 goda No. 375-V ZRK. V redakcii Zakona RK ot 06.02.2023 № 194-VII // Vedomosti Parlamenta RK. 2015. No. 20-III. St. 112. (In Russian).
- 3 Serl' Dzh. Racional'nost' v dejstvii: monografija. M.: Progress-Tradicija, 2004. 336 p. (In Russian).
- 4 Kommons Dzh. R. (2011) Pravovye osnovanija kapitalizma: monografija. M.: ID VShJe, 414 p. (In Russian).

- 5 Emel'janov V.I. (2002) Razumnost', dobrosovestnost', nezlopotreblenie grazhdanskimi pravami: monografiya. M.: Leks-Kniga, 160 p. (In Russian).
- 6 Zakon Respubliki Kazahstan ot 9 iyunja 1998 goda No. 232 «O nedobrosovestnoj konkurencii». Utratil silu Zakonom Respubliki Kazahstan ot 25 dekabrya 2008 goda No. 112-IV // Vedomosti Parlamenta RK. 1998. No. 9–10. St. 84. (In Russian).
- 7 Zakon Respubliki Kazahstan ot 25 dekabrya 2008 goda No. 112-IV «O konkurencii». Utratil silu Kodeksom Respubliki Kazahstan ot 29 oktjabrya 2015 goda No. 375-V // Vedomosti Parlamenta RK. 2008. No. 24(2528). – St. 125. (In Russian).
- 8 Novikov M.V. (2016) Konkurentnoe pravo v sisteme grazhdanskogo prava // Pravo, zakonodatel'stvo, lichnost'. – Saratov: FGBOU VO «Saratovskaja gosudarstvennaja juridicheskaja akademija». No. 2(23). P. 48–53. (In Russian).
- 9 Zakon Respubliki Kazahstan «O tovarnyh znakah, znakah obsluzhivaniya i naimenovanijah mest proishozhdeniya tovarov» ot 26 ijulja 1999 goda No. 456 // Vedomosti Parlamenta Respubliki Kazahstan. 1999. No. 21. St. 776. (In Russian).
- 10 Obobshchenie sudebnoj praktiki rassmotreniya del o primenenii zakonodatel'stva o tovarnyh znakah / Nadzornaja sudebnaja kollegiya po grazhdanskim i administrativnym delam Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan. URL: <http://elitelegal.kz/ru/news/oboshchenie-sudebnoy-praktiki-rassmotreniya-del-o-primenenii-zakonodatelstva-o-tovarnyh-znakah>. (In Russian).
- 11 Grazhdanskij kodeks Respubliki Kazahstan (Osobennaja chast') ot 1 ijulja 1999 goda No. 409. V redakcii Zakona RK ot 27.02.2017 № 49-VI // Vedomosti Parlamenta Respubliki Kazahstan. – 1999. – No. 16–17. – St. 642. (In Russian).
- 12 Gosudarstvennoj kontrol' za dejatel'nost'ju sub#ektov estestvennyh monopolij // Oficial'nyj sayt Komiteta po regulirovaniju estestvennyh monopolij, zashhite konkurencii i prav potrebitelej Ministerstva nacional'noj jekonomiki Respubliki Kazahstan. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/krem/activities/1083?lang=ru>. (In Russian).
- 13 Otchet o sostojanii konkurencii na otdel'nyh tovarnyh rynkah i prinimaemyh merah po ogranicheniju monopolisticheskoy dejatel'nosti za 2021 god // Oficial'nyj sayt Agentstva po zashhite i razvitiyu konkurencii Respubliki Kazahstan. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/zk/documents/details/323063?lang=ru>. (In Russian).
- 14 Parizhskaja Konvencija po ohrane promyshlennoj sobstvennosti (20 marta 1883 goda); (peresmotrena v Brjussele 14 dekabrya 1900 g., v Vashingtone 2 iyunja 1911 g., v Gaage 6 nojabrya 1925 g., v Londone 2 iyunja 1934 g., v Lissabone 31 oktjabrya 1958 g., v Stokgol'me 14 ijulja 1967 g. i izmenena 2 oktjabrya 1979 g.). Na Respubliku Kazahstan dejstvie dannoj Konvencii rasprostranjaetsja s 16 fevralja 1993 g. v sootvetstvii so special'noj deklaraciej Prem'er-ministra Respubliki Kazahstan, napravlennoj v VOIS // IPS «Paragraf». URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007749. (In Russian).
- 15 Opredelenie Konstitucionnogo Suda RF ot 01.04.2008 No. 450-O-O // Vestnik Konstitucionnogo Suda RF. No. 6. 2008. (In Russian).
- 16 Vavilin E.V. (2008) Osushhestvlenie i zashhita grazhdanskich prav i ispolnenie objazannostej: monografiya. – Saratov: Izd-vo Sarat. gos. akad. prava, 240 p. (In Russian).
- 17 Kamyshanskij V.P. (2016) Predely svobody i ogranichenija prav predprinimatelej v uslovijah konkurencii // Vlast' Zakona. No. 3. P. 15–25. (In Russian).

Л.Ф. ТАТАРИНОВА,*¹

З.Ф.К., доцент,

*e-mail: lola.tatarinova@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6857-6821

¹Қ. Сағадиев атындағы Халықаралық бизнес университеті,
Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖӘНЕ ШЕТ МЕМЛЕКЕТТЕРДІҢ ЗАҢНАМАСЫНДА БӘСЕКЕЛЕСТІКТІҢ ЖОЛ БЕРІЛЕТІН ЕРКІНДІГІНІҢ ШЕГІН АЙҚЫНДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Андатпа

Бәсекелестік ұғымы барлық халықтарға белгілі және қоғам өмірінің барлық салаларына тән. Бәсекелестік мәселелері әсіресе кәсіпкерлікке тән. Алайда, қазіргі заманғы құқықтық Доктрина мен заңнама бұл құбылысты «бәсекелестік еркіндігі»деп біледі. Нарықты жаулап алу күресуші тараптар үшін өмір сүру және өркендеу мәселесі болып табылады. Осыдан бәсекелестіктің әртүрлі әдістері, соның ішінде, өкінішке орай,

жосықсыз әдістер шығады. Әрине, заң шығарушы жосықсыз бәсекелестік қаупіне қарсы тұра алмайды. Бірақ рұқсат етілгенді рұқсат етілмегеннен бөлетін шекараны қалай анықтауға болады; бәсекелестік техникасын рұқсат етілген және тыйым салынған деп танудың жалпы критерийі қайда? Міне, заңгерлердің теориялық ойы мен монополияға қарсы және сот органдарының тәжірибесі бұрын және қазіргі уақытта жауап іздейтін сұрақтар. Шынында да, бәсекелестік еркіндігінің ізделетін шегі қайда? Осы сұрақтарға жауаптарды біз отандық заңнамада және шет елдердің заңнамаларында монополияға қарсы құқықтық реттеуді дамытудың тарихи бөлінісінде іздейтін боламыз. Толыққанды салыстырмалы-құқықтық талдау жүргізу үшін біз ғылыми танымның жалпы ғылыми және жеке ғылыми әдістерін кеңінен қолданатын боламыз. Ғылыми зерттеудің тақырыбы мен пәнін ескере отырып, зерттеудің салыстырмалы-құқықтық әдісі барлық жерде қолданылатын болады. Алынған тұжырымдар құқық қолдану практикасында, жол берілетін бәсекелестіктің шегін айқындау кезінде пайдалы болуы мүмкін, бұл кейде монополияға қарсы заңнаманы бұзуға әкеп соқтыратын Қазақстан Республикасы ұлттық заңнамасының кейбір нормаларын кеңінен түсіндірумен қиындатылады, оның ішінде.

Тірек сөздер: бәсекелестік, құқықтық реттеу, бәсекелестік еркіндігі, адал бәсекелестік, рұқсат ету шегі, проблемалар.

L.F. TATARINOVA,*¹

c.j.s., associate professor.

*e-mail: lola.tatarinova@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6857-6821

¹K. Sagadiev University of International Business,
Almaty, Kazakhstan

PROBLEMS OF DETERMINING THE LIMITS OF PERMISSIBLE FREEDOM OF COMPETITION IN THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND FOREIGN COUNTRIES

Abstract

The concept of rivalry is known to all peoples and is characteristic of almost all spheres of society. Issues of rivalry are especially characteristic of entrepreneurship. However, modern legal doctrine and legislation are familiar with this phenomenon as “freedom of competition”. The conquest of the market is a matter of existence and prosperity for the contending parties. This implies a variety of methods of competition, including, unfortunately, unfair ones. Of course, the legislator cannot remain indifferent to the serious threat of unfair competition. But how to determine the boundary separating what is permitted from what is not; where is the general criterion for recognizing acceptable methods of competition and prohibited? These are the questions that the theoretical thought of lawyers and the practice of antimonopoly and judicial authorities are currently looking for answers to. Indeed, where is the desired limit of permissible freedom of competition? We will look for answers to these questions in the domestic legislation and the legislations of foreign countries in the historical context of the development of antimonopoly legal regulation. And in order to conduct a full-fledged comparative legal analysis, we will apply both general scientific and private scientific methods of scientific cognition everywhere. Taking into account the topic and subject of scientific research, the comparative legal method of research will be applied everywhere. The conclusions obtained can be useful in law enforcement practice, in determining the limits of permissible competition, which is sometimes complicated by a broad interpretation of some norms of the national legislation of the Republic of Kazakhstan, which leads to a violation of antimonopoly legislation, including.

Key words: competition, legal regulation, freedom of competition, fair competition, limits of admissibility, problems.

МРНТИ 10
УДК 342.98
JEL K 42

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2023-1-1-61-69>

А.П. СКИБА,*¹

д.ю.н., профессор.

*e-mail: apskiba@mail.ru

ORCID: 0000-0001-7953-9743

Н.С. МАЛОЛЕТКИНА,²

к.ю.н., доцент.

e-mail: levkovka707@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-5677-568X

¹Академия Федеральной службы исполнения наказаний России,
г. Рязань, Российская Федерация

²Самарский юридический институт
Федеральной службы исполнения наказаний России,
г. Самара, Российская Федерация

ЗАКОН «О ПРОБАЦИИ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ»: ИТОГОВАЯ РЕДАКЦИЯ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО ПРАВА

Аннотация

В статье описываются некоторые аспекты обсуждения и принятия закона «О пробации в Российской Федерации». Проводится сравнительный анализ варианта законопроекта, внесенного в Государственную Думу РФ, с текстом принятого закона и выделяется ряд изменений: органам внутренних дел вменено в обязанность взаимодействовать с уголовно-исполнительными инспекциями по вопросам применения исполнительной пробации; сокращен перечень обязанностей лиц, в отношении которых применяется пенитенциарная пробация, и т.д. Выделяются некоторые вопросы, которым авторы настоящей статьи уделяли особое внимание в 2021–2022 гг. при обсуждении законопроекта: предупреждению совершения преступлений как цели применения пробации, исправлению осужденных, трем видам пробации (исполнительной, пенитенциарной и постпенитенциарной) и механизму их реализации, в том числе через перечень прав и обязанностей субъектов пробации, представителей общественности и лиц, в отношении которых она применяется, и т.п. Принятие данного закона фактически расширило предмет уголовно-исполнительного права за счет пробационных мер как новых оснований взаимодействия осужденных, учреждений и органов, исполняющих наказания, представителей общественности и других участников уголовно-исполнительных правоотношений. Отмечаются дальнейшие направления развития уголовно-исполнительного права, обусловленные наличием теоретико-прикладных проблем: отличием целей пробации от целей уголовно-исполнительного законодательства, а также неопределенностью критериев оценки их достижения; несоответствием правового положения осужденных и лиц, к которым применяется пробация; применением пробационных мер в случаях стихийного бедствия, введения чрезвычайного или военного положения и пр.

Ключевые слова: уголовно-исполнительное право, закон о пробации, виды пробации, субъекты пробации, права и обязанности, представители общественности, правовое положение.

Введение

Совсем недавно, 6 февраля 2023 г., появился на свет Федеральный закон «О пробации в Российской Федерации», который ознаменует новый этап развития теоретически-прикладных аспектов исполнения уголовных наказаний. С одной стороны, он логически вписывается в положения ч. 1 ст. 2 Уголовно-исполнительного кодекса Российской Федерации (далее – УИК РФ) о том, что уголовно-исполнительное законодательство РФ состоит из самого УИК РФ и других федеральных законов, с другой – расширяет, в сравнении с текущим законодательством, организационно-правовые основы взаимодействия учреждений и органов, исполняющих наказания, других государственных органов, осужденных, субъектов общественного воздействия и иных участников уголовно-исполнительных правоотношений.

Представляется, что актуальность его принятия определяется не столько необходимостью введения как такового института пробации, сколько с его помощью повышением эффективности достижения целей уголовно-исполнительного законодательства в виде исправления осужденных и предупреждения совершения новых преступлений. Необходимость введения института пробации в России давно отмечается в юридической литературе [1, с. 74–76; 2, с. 5–8], и проект данного закона уже рассматривался в работах исследователей [3, с. 108–123; 4, с. 220–222].

Данный законопроект разрабатывался межведомственной рабочей группой (в которую вошли, в частности, С.А. Борсученко, Н.С. Малолеткина, А.П. Скиба и др.) еще с первой половины 2021 г. в Министерстве юстиции Российской Федерации на базе Департамента нормативно-правового регулирования, анализа и контроля в сфере исполнения уголовных наказаний и судебных актов (в настоящее время – Департамент государственной политики в сфере уголовно-исполнительной системы).

Авторы настоящей статьи в ходе обсуждения на совещаниях в качестве участников рабочей группы особо обращали внимание на необходимость закрепления и урегулирования ряда вопросов, многие из которых были учтены:

- ♦ цели применения пробации в виде предупреждения совершения преступлений лиц, в отношении которых применяется пробация, и, как следствие, также их правонарушений;
- ♦ трех видов пробации – исполнительной, пенитенциарной и постпенитенциарной, а также подробного механизма их реализации, в том числе через перечень прав и обязанностей субъектов пробации и лиц, в отношении которых она применяется;
- ♦ исправления осужденных и средств его достижения при реализации института пробации;
- ♦ участия религиозных и иных общественных объединений, коммерческих и некоммерческих субъектов, медицинских организаций, также других представителей общественности путем содействия субъектам пробации, в том числе для достижения целей ее применения, организации трудового и бытового устройства лиц, в отношении которых применяется пробация, их социальной защиты, получения образования, совершенствования материально-технической базы субъектов пробации и пр.;
- ♦ целенаправленного применения пробации в отношении такой специфической категории лиц, как освобожденные от отбывания наказания в связи с тяжелой болезнью;
- ♦ взаимосвязанности правонарушающего (или, наоборот, правомерного) поведения лиц, в отношении которых применяется пробация, их индивидуальных особенностей, обстоятельств и потребностей, состояния здоровья и т.п. с объемом и размером поддержки, оказываемой им государством;
- ♦ и т.д.

Материалы и методы

При написании статьи в качестве методологической основы исследования использовались общенаучные методы познания, используемые в юридической науке и смежных отраслях права. Среди них публично правовые методы, характерные для области уголовного права, исторический, сравнительно-аналитический, нормативно-логический, синтезирующий, системно-правовой, аналитический и др., характерные для исполнительного права, исследование вопросов, составляющих предмет настоящей научной статьи. Также за основу был взят ряд действующих нормативных правовых актов и законодательных актов. При написании работы использовались следующие методы научного познания: анализ, синтез, абстрагирование, обобщение, аналогия и др.

Основные положения

Кроме того, авторы настоящей статьи также акцентировали внимание на ряде теоретико-прикладных проблем введения института пробации в Российской Федерации, имеющих концептуальное значение, которые, к сожалению, не получили своего должного разрешения (воз-

можно, это произойдет в ходе дальнейшей корректировки законодательства Российской Федерации):

- ♦ соотношение законодательства в сфере probation с уголовно-исполнительным и иным законодательством, в том числе для определения «приоритетности» правовых норм при закреплении прав и обязанностей участников соответствующих правоотношений;

- ♦ перечень междисциплинарных правовых институтов, требующих корректировки (об условно-досрочном освобождении, освобождении в связи с болезнью, правовом положении осужденных и т.п.), в том числе путем внесения изменений в уголовное, уголовно-исполнительное и иное законодательство, а также об общественном контроле и иных формах обеспечения прав лиц;

- ♦ соотношение правового положения осужденных, регулируемого преимущественно в уголовно-исполнительном законодательстве, с правовым положением лиц, в отношении которых применяется probation;

- ♦ текст проекта федерального закона «О probation в Российской Федерации», как это происходит обычно в ходе законотворческого процесса, на всех этапах его обсуждения постоянно корректировался.

Такая же ситуация проявилась и в дальнейшем, когда окончательный текст принятого закона продолжал совершенствоваться и имел некоторые отличия от того варианта законопроекта, который направлялся в Государственную Думу Российской Федерации. Остановимся на некоторых из них:

- ♦ в п. 13 ст. 5 расширено содержание информации (вполне обоснованно), размещаемой в едином реестре лиц, в отношении которых применяется probation, за счет сведений о самих лицах, об их индивидуальных программах, а также об отказах от применения probation;

- ♦ в ч. 3 ст. 7 органам внутренних дел вменено в обязанность взаимодействовать с уголовно-исполнительными инспекциями не только по вопросам применения постпенитенциарной, но и исполнительной probation (т.е. фактически установлена необходимость дополнительного сотрудничества между указанными органами и при исполнении исправительных работ, ограничения свободы и иных наказаний, не связанных с изоляцией от общества);

- ♦ в п. 6 ч. 1 ст. 11 из перечня лиц, в отношении которых применяется исполнительная probation, исключена такая специфическая категория, как «совершившие в возрасте старше восемнадцати лет преступление против половой неприкосновенности несовершеннолетнего, не достигшего четырнадцатилетнего возраста, и страдающим расстройством сексуального предпочтения (педофилией), к которым применены принудительные меры медицинского характера» и одновременно включены осужденные, которым неотбытая часть наказания заменена более мягким видом наказания (за исключением случаев замены наказания в виде лишения свободы принудительными работами);

- ♦ по п. 2 ч. 2 ст. 13 пенитенциарная probation осуществляется теперь по такому направлению, как, в частности, социальная реабилитация осужденных, отбывающих наказания (вместо «восстановления и укрепления социальных связей», которые по п. 7 ч. 1 ст. 5 входят в содержание социальной реабилитации). Аналогичные изменения внесены и в другие нормы закона, в том числе в название ст. 22;

- ♦ в ч. 3 ст. 16, ч. 13 ст. 31 и др. нормах закона наряду с местом жительства добавлено «место пребывания», что позволяет более разносторонне учитывать различные места нахождения лица, в отношении которого применяется probation. Так, в рамках пенитенциарной probation после ознакомления осужденного к наказанию в виде принудительных работ или лишения свободы с индивидуальной программой соответствующая информация направляется в уголовно-исполнительную инспекцию по избранному осужденным месту жительства (месту пребывания), а в случае изменения места жительства (места пребывания) лица, в отношении которого применяется исполнительная или постпенитенциарная probation, соответствующая информация направляется в уголовно-исполнительную инспекцию по новому месту жительства (месту пребывания) и т.д. Отличия между указанными понятиями даны в ст. 2 Закона Российской Федерации «О праве граждан Российской Федерации на свободу передвижения, выбор места пребывания и жительства в пределах Российской Федерации»: место пребывания – гостиница, санаторий, дом отдыха, пансионат, кемпинг, туристская база, медицинская организа-

ция или другое подобное учреждение, учреждение уголовно-исполнительной системы, исполняющее наказания в виде лишения свободы или принудительных работ, либо не являющееся местом жительства гражданина РФ жилое помещение, в которых он проживает временно, в то время как место жительства – это жилой дом, квартира, комната, жилое помещение специализированного жилищного фонда либо иное жилое помещение, в которых гражданин постоянно или преимущественно проживает в качестве собственника, по договору найма (поднайма), договору найма специализированного жилого помещения либо на иных основаниях, предусмотренных законодательством РФ, и в которых он зарегистрирован по месту жительства;

- ♦ в ч. 3 ст. 18 среди обязанностей лиц, в отношении которых применяется пенитенциарная пробация, исключены такие, как «соблюдать требования законодательных и иных нормативных правовых актов Российской Федерации, определяющих порядок и условия отбывания наказаний» и «выполнять законные требования работников учреждений, исполняющих наказания в виде принудительных работ или лишения свободы», и оставлена лишь обязанность «предоставлять достоверную информацию для проведения оценки индивидуальной нуждаемости в целях принятия решения об оказании содействия в ресоциализации, социальной адаптации и социальной реабилитации» (что не только сужает объем обязанностей лиц, в отношении которых применяется пробация, но и устанавливает явный перекос в сторону регламентации их прав, указанных в ч. 2 ст. 18 (запрашивать и получать информацию об условиях и о порядке применения мер пенитенциарной пробации; участвовать в мероприятиях по социальной адаптации и социальной реабилитации; запрашивать и получать информацию о порядке и об основаниях осуществления мероприятий по социальной адаптации и социальной реабилитации; давать предложения в части содержания и корректировки своих индивидуальных программ, а также порядка их выполнения; и т.д.).

- ♦ по ч. 1 ст. 25 уголовно-исполнительные инспекции оказывают содействие в получении лицами не только общего образования, среднего профессионального образования, прохождения профессионального обучения, повышении квалификации, но и в прохождении обучения по программам профессиональной переподготовки, а также это содействие осуществляется теперь и в целях их ресоциализации, что, по всей видимости, вполне обоснованно.

- ♦ согласно ч. 2 ст. 25 уголовно-исполнительными инспекциями лицам, в отношении которых применяется постпенитенциарная пробация, предоставляется информация помимо прочего дополнительно об организациях, осуществляющих образовательную деятельность;

- ♦ в п. 12 ч. 1 ст. 28 уточнено, что уголовно-исполнительные инспекции в сфере исполнительной и постпенитенциарной пробации обеспечивают содействие в получении помимо прочего медицинской книжки не во всех случаях, а только «если необходимость оформления медицинской книжки предусмотрена соответствующими нормативными правовыми актами»;

- ♦ в соответствии с ч. 7 ст. 31 решение об отказе в оказании содействия в ресоциализации, социальной адаптации и социальной реабилитации может быть обжаловано не только осужденным, но теперь также и лицом, освободившимся из учреждения, исполняющего наказание в виде принудительных работ или лишения свободы;

- ♦ в ч. 14 ст. 31 добавлено, что и в рамках исполнительной пробации (а не только постпенитенциарной) в случае оказания лицу медицинской помощи в стационарных условиях выполнение индивидуальной программы не прекращается;

- ♦ в п/п «ж» п. 4 ст. 32 уточнено, что в зависимости от индивидуальной нуждаемости лица, обратившегося с заявлением об оказании содействия в ресоциализации, социальной адаптации и социальной реабилитации, индивидуальная программа может включать в том числе оказание содействия в получении пенсионного обеспечения не во всех случаях, а только «для лиц, имеющих право на его получение»;

- ♦ и т.д. Фактически принятие федерального закона «О пробации в Российской Федерации» расширило предмет уголовно-исполнительного права (о разных вариантах реализации которого говорят многочисленные исследователи [5, с. 80-84; 6, с. 115-119; 7, с. 8-13]), за счет пробационных мер как новых оснований взаимодействия осужденных, учреждений и органов, исполняющих наказания, иных государственных органов, представителей общественности и других участников уголовно-исполнительных правоотношений.

Причем в ближайшее время очевидна необходимость не только изменения УИК РФ и в целом уголовно-исполнительного законодательства, но и издания новых нормативных правовых актов в данной сфере.

На это прямо указывают некоторые положения рассматриваемого федерального закона. Так, в соответствии с ч. 1 ст. 7 федеральный орган исполнительной власти, осуществляющий функции по выработке и реализации государственной политики и нормативно-правовому регулированию в сфере исполнения уголовных наказаний, уполномочен и в ближайшее время будет реализовывать нормативно-правовое регулирование в сфере пробации, в том числе определять порядок осуществления прав и исполнения обязанностей учреждений, исполняющих наказания в виде принудительных работ или лишения свободы, и уголовно-исполнительных инспекций в сфере пробации, а также утверждать правила организации деятельности центров пробации.

Литературный обзор

Заметный вклад в изучение теоретических проблем уголовно-исполнительного права в сфере пробации внесли такие авторы, как Уткин В.А.,

Ермасов Е.В., Дегтярева О.Л., Антипов А.Н., Строгович Ю.Н., Головастова Ю.А., Давыдова И.А., Орлов В.Н., Н.А. Стручкова, Скорик Е.Н., Тепляшин П.В., М.Ю. Воронин, Ю.А. Кашуба, Т.В. Кленова, А.А. Крымов, А.П. Скиба.

Результаты исследований названных ученых заложили научную основу приоритетного направления развития института пробации на территории Российской Федерации, в трудах ученых анализируется опыт пробации зарубежных стран и существующие проблемы. Исследуются периоды становления службы пробации в России, ее создание и развитие в соответствии с законопроектом о системе пробации – федеральным законом и Концепцией развития уголовно-исполнительной системы РФ на период до 2030 г. Автором предлагаются некоторые меры организационно-правового характера по повышению эффективности работы службы пробации.

Результаты и обсуждение

Помимо этого очевидны и дальнейшие направления развития уголовно-исполнительного права в связи с принятием федерального закона «О пробации в Российской Федерации», обусловленные наличием ряда теоретико-прикладных проблем.

Укажем некоторые из них.

Во-первых, в соответствии со ст. 4 закона целями пробации являются: 1) коррекция социального поведения, 2) ресоциализация, социальная адаптация и социальная реабилитация лиц, в отношении которых применяется пробация, а также 3) предупреждение совершения ими новых преступлений. Между тем эти цели в полной мере не соответствуют ни целям применения наказаний (ст. 43 Уголовного кодекса Российской Федерации), ни целям уголовно-исполнительного законодательства (ст. 1 УИК РФ).

Кроме того, в отличие от «общей» цели в виде предупреждения совершения новых преступлений ((не-) эффективность реализации которой в принципе ясна), непонятны критерии оценки достижения коррекции социального поведения, а также ресоциализации, социальной адаптации и социальной реабилитации лиц, в отношении которых применяется пробация. Теоретически можно было бы здесь по аналогии применять разрабатываемые в юридической литературе критерии исправления осужденных [8, с. 99–103; 9, с. 37–44], однако в этом случае возникает другой вопрос – о том, насколько указанные две цели пробации охватываются исправлением и/или ориентированы на его достижение.

Во-вторых, в ст. ст. 16, 17, 28 и др. закона предусмотрены полномочия уголовно-исполнительных инспекций, исправительных центров и исправительных учреждений в сфере пробации. В то же время это вызывает вопрос об их соотношении с сугубо уголовно-исполнительными функциями, предусмотренными в УИК РФ, Приказе Минюста России от 4 июля 2022 г. № 110 «Об утверждении Правил внутреннего распорядка следственных изоляторов уголовно-исполнительной системы, Правил внутреннего распорядка исправительных учреждений и Правил

внутреннего распорядка исправительных центров уголовно-исполнительной системы», Приказе Минюста России от 20.05.2009 № 142 «Об утверждении Инструкции по организации исполнения наказаний и мер уголовно-правового характера без изоляции от общества» и иных нормативных правовых актах. Кроме того, непонятно, какие права и обязанности сотрудников указанных учреждений обладают условным «приоритетом», насколько они ориентированы на достижение целей probation и т.д.

В-третьих, аналогично вышеуказанной возникает неопределенность с правовым положением осужденных как лиц, отбывающих соответствующее наказание, так и лиц, к которым применяется probation (ст. ст. 18, 29 и др. закона).

В-четвертых, не полностью ясен статус в рамках probation некоторых действий администраций учреждений и органов, исполняющих наказание, которые в соответствии с уголовно-исполнительным законодательством относятся к средствам исправления осужденных: проведение воспитательной работы (ст. 14 и др.), осуществление по сути общественного воздействия со стороны представителей религиозных организаций, бизнес-сообщества, образовательных и медицинских учреждений, а также иных негосударственных субъектов (например, ч. 2 ст. 6) и т.д.

Заключение

Кроме того, немаловажное значение имеет в целом деятельность общественных наблюдательных комиссий и иных субъектов общественного пенитенциарного контроля, позволяющая негосударственным субъектам во взаимодействии с учреждениями и органами УИС обеспечить соблюдение прав осужденных. Тем более что деятельность таких субъектов разнообразна: рассмотрение предложений, заявлений и жалоб осужденных; оказание воспитательного воздействия на осужденных и помощь администрации воспитательных колоний; участие в работе комиссии исправительных учреждений; содействие в совершенствовании материально-технической базы исправительных учреждений, в решении вопросов социальной защиты осужденных, организации трудового и бытового устройства освобождающихся лиц, оказании помощи в организации учебно-воспитательного процесса в воспитательных колониях и т.д. [10]:

- ♦ изменение климатических и иных условий, как в нашей стране, так и в мире, приводит к оттаиванию вечной мерзлоты, необходимости дальнейшей разведки и добыче полезных ископаемых, увеличению срока судоходства на Севере Европейской части России, в Сибири и на Дальнем Востоке, целесообразности восстановления жилищной и промышленно-хозяйственной инфраструктуры за счет средств из государственного бюджета или негосударственных инвесторов и т.п. Решение подобных задач, в том числе связанных с заселением недостаточно обжитых территорий, с их инфраструктурным и экономическим развитием, требует ориентирования на их переселение лиц после отбывания наказания в рамках постпенитенциарной probation в указанные регионы с одновременной помощью по организации места жительства и пр.

- ♦ требуется разработка новых подходов к внедрению медиативных технологий (в рамках так называемой медиации), в том числе с привлечением саморегулируемых организаций психологов, медиаторов и иных соответствующих специалистов, для оказания помощи в примирении осужденного с потерпевшим, улучшения психологического климата и снижения уровня конфликтности в среде осужденных и т.п.

- ♦ ввиду наличия многих негативных обстоятельств (ухудшения военно-политической обстановки в приграничных с Россией территориях, возникновения чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера и т.д.) как на территории России, так и соседних государств очевидна актуальность учета исполнения наказаний и реализации probation мер в случаях стихийного бедствия, введения чрезвычайного или военного положения (они нами объединяются термином «экстремальные условия») [11].

Да и в целом необходимо дальнейшее комплексное исследование уголовно-исполнительного и иного законодательства, регулирующего различные аспекты исполнения наказаний и применения probation мер.

Представляется, что недостатки указанного законодательства, с одной стороны, расширяют субъективизм в принятии соответствующих решений, когда многое остается на усмотрение

конкретного должностного лица, и с другой – делают в этой связи сотрудников учреждений и органов, исполняющих наказания, менее защищенными при постановке вопроса о привлечении к уголовной и иной ответственности.

Таким образом, принятие федерального закона «О пробации в Российской Федерации», с одной стороны, ознаменует новый этап развития теоретически-прикладных аспектов исполнения уголовных наказаний, и с другой – вызывает необходимость дальнейшего развития уголовно-исполнительного права.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Ермасов Е.В., Дегтярева О.Л. Вопросы создания службы пробации в России // Закон и право. – 2016. – № 8. – С. 74–76.
- 2 Уткин В.А. О перспективах пробации в России // Уголовно-исполнительная система: право, экономика, управление. – 2016. – № 4. – С. 5–8.
- 3 Антипов А.Н., Строгович Ю.Н. Пробации в России быть. Проект федерального закона «О пробации в Российской Федерации» // Право и образование. – 2021. – № 10. – С. 108–123.
- 4 Мельникова О.В. Служба пробации - приоритетное направление развития уголовно-исполнительной системы российского государства // Право и государство: теория и практика. – 2021. – № 11(203). – С. 220–222.
- 5 Головастова Ю.А. Тенденция расширения предмета уголовно-исполнительного права: методологические подходы // Библиотека криминалиста. Научный журнал. – 2016. – № 4(27). – С. 80–84.
- 6 Давыдова И.А. Теоретические проблемы правового регулирования исполнения уголовных наказаний в трудах Н.А. Стручкова и современное уголовно-исполнительное право // Уголовно-исполнительное право. – 2017. – Т. 12. – № 2. – С. 115–119.
- 7 Орлов В.Н. Идеи профессора Н.А. Стручкова и перспективы развития уголовно-исполнительного права // Уголовно-исполнительное право. – 2018. – Т. 13. – № 1. – С. 8–13.
- 8 Скорик Е.Н. О некоторых проблемах определения критериев оценки достижения целей наказания // Вестник Кузбасского института. – 2017. – № 2(31). – С. 99–103.
- 9 Тепляшин П.В. Многокритериальный подход при конкурсном отборе осужденных к условно-досрочному освобождению // Пролог. – 2014. – № 4(8). – С. 37–44.
- 10 Общественный контроль за обеспечением прав осужденных к лишению свободы (проблемы законодательства): монография / М.Ю. Воронин, Ю.А. Кашуба, Т.В. Кленова, А.А. Крымов и др.; под ред. А.П. Скибы. – Рязань: Академия ФСИН России, 2021.
- 11 Уголовно-исполнительное законодательство в условиях стихийного бедствия, введения чрезвычайного или военного положения: монография / И.А. Ефремова, Ю.А. Кашуба, В.Н. Орлов и др.; под общ. ред. А.А. Крымова; под науч. ред. А.П. Скибы; журнал «Российский криминологический взгляд». – 4-е изд., исправл. и доп. – М.: Криминологическая библиотека, 2022.

REFERENCES

- 1 Ermasov E.V., Degtjareva O.L. (2016) Voprosy sozdaniya sluzhby probacii v Rossii // Zakon i pravo. No. 8. P. 74–76. (In Russian).
- 2 Utkin V.A. (2016) O perspektivah probacii v Rossii // Uголовno-ispolnitel'naja sistema: pravo, jekonomika, upravlenie. No. 4. P. 5–8. (In Russian).
- 3 Antipov A.N., Strogovich Ju.N. (2021) Probacii v Rossii byt'. Proekt federal'nogo zakona «O probacii v Rossijskoj Federacii» // Pravo i obrazovanie. No. 10. P. 108–123. (In Russian).
- 4 Mel'nikova O.V. (2021) Sluzhba probacii - prioritetnoe napravlenie razvitija uголовno-ispolnitel'noj sistemy rossijskogo gosudarstva // Pravo i gosudarstvo: teorija i praktika. No. 11(203). P. 220–222. (In Russian).
- 5 Golovastova Ju.A. (2016) Tendencija rasshirenija predmeta uголовno-ispolnitel'nogo prava: metodologicheskie podhody // Biblioteka kriminalista. Nauchnyj zhurnal. No. 4(27). P. 80–84. (In Russian).
- 6 Davydova I.A. (2017) Teoreticheskie problemy pravovogo regulirovanija ispolnenija uголовnyh nakazanij v trudah N.A. Struchkova i sovremennoe uголовno-ispolnitel'noe pravo // Uголовno-ispolnitel'noe pravo. T. 12. No. 2. P. 115–119. (In Russian).
- 7 Orlov V.N. (2018) Idei professora N.A. Struchkova i perspektivy razvitija uголовno-ispolnitel'nogo prava // Uголовno-ispolnitel'noe pravo. T. 13. No. 1. P. 8–13. (In Russian).

8 Skorik E.N. (2017) O nekotoryh problemah opredelenija kriteriev ocenki dostizhenija celej nakazaniya // Vestnik Kuzbasskogo instituta. No. 2(31). P. 99–103. (In Russian).

9 Tepljashin P.V. (2014) Mnogokriterial'nyj podhod pri konkursnom otbore osuzhdenных k uslovno-dosrochnomu osvobozhdeniju // Prolog. No. 4(8). P. 37–44. (In Russian)..

10 Obshhestvennyj kontrol' za obespecheniem prav osuzhdenных k lisheniju svobody (problemy zakonodatel'stva): monografija / M.Ju. Voronin, Ju.A. Kashuba, T.V. Klenova, A.A. Krymov i dr.; pod red. A.P. Skiby. Rjazan': Akademija FSIN Rossii, 2021. (In Russian).

11 Ugolovno-ispolnitel'noe zakonodatel'stvo v uslovijah stihijnogo bedstvija, vvedenija chrezvychajного ili voennogo polozhenija: monografija / I.A. Efremova, Ju.A. Kashuba, V.N. Orlov i dr.; pod obshh. red. A.A. Krymova; pod nauch. red. A.P. Skiby; zhurnal «Rossijskij kriminologicheskij vzgljad». 4-e izd., ispravl. i dop. M.: Kriminologicheskaja biblioteka, 2022. (In Russian).

А.П. СКИБА,*¹

з.ф.д., профессор.

*e-mail: apskiba@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-7953-9743

Н.С. МАЛОЛЕТКИНА,²

з.ф.к., доцент.

e-mail: levkovka707@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-5677-568X

¹Ресей Федерациясы қылмыстық атқару қызметінің академиясы,
Рязань, Ресей Федерациясы

²Самара заң институты
Ресей Федерациясы қылмыстық атқару қызметі,
Самара, Ресей Федерациясы

«РЕСЕЙ ФЕДЕРАЦИЯСЫНДАҒЫ ПРОБАЦИЯ ТУРАЛЫ» ЗАҢНЫҢ ТҮПНҰСҚАСЫ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ҚҰҚЫҒЫН ДАМУ ТҮРЛЕРІ

Андатпа

Мақалада «Ресей Федерациясындағы пробация туралы» заңды талқылау мен қабылдаудың кейбір аспектілері сипатталған. Ресей Федерациясының Мемлекеттік Думасына ұсынылған заң жобасы мен қабылданған заңның мәтініне салыстырмалы талдау жүргізіледі және бірқатар өзгерістер атап өтілмек: ішкі істер органдарына ішкі істер органдарымен өзара іс-қимыл жасау міндеті жүктелді, атқарушылық пробацияны қолдану бойынша қылмыстық-атқару инспекциялары; пенитенциарлық пробацияға жататын адамдардың міндеттерінің тізбесі қысқартылды; және т.б. Мақала авторлары заң жобасын талқылау кезінде 2021–2022 жылдарға ерекше назар аударған кейбір мәселелер атап өтілді: пробацияның мақсаты ретінде қылмыстың алдын алу, сотталғандарды түзеу, пробацияның үш түріне (атқару, қылмыстық атқару және соттан кейінгі) пенитенциарлық) және оларды жүзеге асыру механизмі, оның ішінде пробация субъектілерінің, қоғам өкілдерінің және ол қолданылатын тұлғалардың құқықтары мен міндеттерінің тізбесі арқылы және т.б. Бұл заңның қабылдануы сотталғандардың, жазаны атқарушы мекемелер мен органдардың, қоғам өкілдерінің және қылмыстық-атқару-құқықтық қатынастардың басқа да қатысушыларының өзара іс-қимылының жаңа негіздері ретінде пробация шараларына байланысты қылмыстық-атқару құқығының пәнін іс жүзінде кеңейтті. Қылмыстық-атқару заңнамасын дамытудың одан әрі бағыттары теориялық және қолданбалы проблемалардың болуына байланысты екені атап өтіледі: пробация мақсаттары мен қылмыстық-атқару заңнамасы мақсаттарының арасындағы айырмашылық, сондай-ақ оларға қол жеткізуді бағалау критерийлерінің белгісіздігі; сотталғандар мен пробацияға жататын адамдардың құқықтық жағдайының сәйкес келмеуі; табиғи зілзалалар, төтенше немесе соғыс жағдайы енгізілген жағдайларда пробациялық бақылау шараларын қолдану; т.б.

Тірек сөздер: пробация құқығы, пробация түрлері, пробация мақсатына жетуді бағалау критерийлері, қоғам өкілдері, құқықтық жағдай.

A.P. SKIBA,*¹

d.l.s., professor.

*e-mail: apskiba@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-7953-9743

N.S. MALOLETKINA,²

PhD in Law, associate professor.

e-mail: levkovka707@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-5677-568X

¹Academy of the Federal Penitentiary Service of Russia,
Ryazan, Russian Federation

²Samara Law Institute
Federal Penitentiary Service of Russia,
Samara, Russian Federation

THE LAW “ON PROBATION IN THE RUSSIAN FEDERATION”: FINAL VERSION AND DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF PENAL ENFORCEMENT LAW

Abstract

The article describes some aspects of the discussion and adoption of the law “On Probation in the Russian Federation”. A comparative analysis of the version of the draft law submitted to the State Duma of the Russian Federation with the text of the adopted law is carried out and a number of changes are highlighted: the internal affairs bodies are charged with the obligation to interact with the penal enforcement inspections on the application of executive probation; the list of duties of persons for whom penitentiary probation is applied is reduced; etc. There are some issues that the authors of this article paid special attention to in 2021–2022 when discussing the draft law: the prevention of crimes as the purpose of probation, the correction of convicts, three types of probation (executive, penitentiary and post-penitentiary) and the mechanism of their implementation, including through the list of rights and obligations of probation subjects, members of the public and persons who in respect of which it is applied, etc. The adoption of this law has actually expanded the subject of penal enforcement law through probation measures as new grounds for interaction between convicts, institutions and bodies executing sentences, members of the public and other participants in penal enforcement relations. Further directions of the development of penal enforcement law are noted, due to the presence of theoretical and applied problems: the difference between the goals of probation from the goals of penal enforcement legislation, as well as the uncertainty of the criteria for assessing their achievement; the discrepancy between the legal status of convicts and persons to whom probation is applied; the use of probation measures in cases of natural disaster, the introduction of an emergency or martial law; etc .

Key words: probation law, types of probation, criteria for assessing the achievement of probation goals, members of the public, legal status.

IN THE ISSUE

1 STATE LAW AND MANAGEMENT

Bakirov D.A. The importance of legal education in the improvement of legal mentality	5
Suleimenova N. Digital environmental security in the Republic of Kazakhstan	13

2 CIVIL LAW, CIVIL PROCESS

Zhaksylykbayeva A.A., Suleimenova S.Zh. Stablecoins: legal issues and legal framework	20
Kerimbek A.M., Dzhumabaeva K.A., Aldabergenova N.A. The role of mediation as one of the ways to resolve hereditary legal disputes	27

3 CRIMINAL LAW, CRIMINAL PROCESS

Alaeva G.T., Rehson C.N. Problems and prospects participation of a specialist in legal proceedings of the Republic of Kazakhstan.....	35
Askarova M.M. The concept and essence of interrogation in criminal proceedings and criminalistics	43

4 INTERNATIONAL AND COMPARATIVE LAW

Tatarinova L.F. Problems of determining the limits of permissible freedom of competition in the legislation of the Republic of Kazakhstan and foreign countries.....	53
Skiba A.P., Maloletkina N.S. The law “on probation in the Russian Federation”: final version and directions of development of penal enforcement law	61

НӨМІРДЕ

1 МЕМЛЕКЕТТІК ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ БАСҚАРУ

<i>Бакиров Д.Ә.</i> Құқықтық менталитетті жетілдірудегі құқықтық тәрбиелеудің маңыздылығы	5
<i>Сүлейменова Н.О.</i> Қазақстан Республикасындағы цифрлық экологиялық қауіпсіздік.....	13

2 АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ, АЗАМАТТЫҚ ҮРДІС

<i>Жақсылықбаева Ә.А., Сулейменова С.Ж.</i> Стейблкоиндар: құқықтық мәселелер және құқықтық база	20
<i>Керімбек А.М., Джумабаева К.А., Алдабергенова М.</i> Медиацияның мұрагерлік құқықтық дауларды шешудің бір тәсілі ретіндегі рөлі.....	27

3 ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ, ҚЫЛМЫСТЫҚ ҮРДІС

<i>Алаева Г.Т., Рехсон С.Н.</i> Маманның Қазақстан Республикасының сот өндірісіне қатысу мәселелері мен болашағы	35
<i>Аскарова М.М.</i> Жауап алудың қылмыстық процестегі және криминалистикадағы түсінігі мен мәні	43

4 ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ҚҰҚЫҚ

<i>Татаринова Л.Ф.</i> Қазақстан Республикасының және шет мемлекеттердің заңнамасында бәсекелестіктің жол берілетін еркіндігінің шегін айқындау мәселелері.....	53
<i>Скиба А.П., Малолеткина А.Р.</i> «Ресей Федерациясындағы пробация туралы» заңның тұпнұсқасы және қылмыстық-атқару құқығын дамыту бағыттары	61

В НОМЕРЕ

1 ГОСУДАРСТВЕННОЕ ПРАВО И УПРАВЛЕНИЕ

<i>Д.А. Бакиров.</i> Значение правового воспитания в совершенствовании правового менталитета	5
<i>Сүлейменова Н.О.</i> Цифровая экологическая безопасность в Республике Казахстан	13

2 ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО, ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС

<i>Жаксылыкбаева А.А., Сулейменова С.Ж.</i> Стейблкоины: правовые вопросы и правовая база	20
<i>Керимбек А.М., Джумабаева К.А., Алдабергенова Н.А.</i> Роль медиации как одного из способов разрешения наследственных правовых споров	27

3 УГОЛОВНОЕ ПРАВО, УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

<i>Алаева Г.Т., Рехсон С.Н.</i> Проблемы и перспективы участия специалиста в судопроизводстве Республики Казахстан	35
<i>Аскарова М.М.</i> Понятие и сущность допроса в уголовном процессе и криминалистике	43

4 МЕЖДУНАРОДНОЕ И СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

<i>Татарина Л.Ф.</i> Проблемы определения пределов допустимой свободы конкуренции в законодательстве Республики Казахстан и зарубежных государств	53
<i>Скиба А.П., Малолеткина А.Р.</i> Закон «О пробации в Российской Федерации»: итоговая редакция и направления развития уголовно-исполнительного права	61

**EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW
(ESJL)**

**Scientific and practical journal
№ 1(2) 2023**

Computer layout: Zhuikova M.A.
Proofreader: Skuratova I.M.

Signed to the press on 24.03.2023
Offset paper No. 1,62 x 84/16. Density 80g/m².
Conditional printed sheets 9,25 Conditional publishing sheets 9,6
Circulation 500 copies
Order No. 1

Editorial Office address:
The original layout was prepared by the editorial and
publishing Department of Turan University

г. Алматы, ул. Сатпаева, 16А, университет «Туран».
Тел.: 260-40-18, 260-70-00.

ДЛЯ ЗАМЕТОК

ДЛЯ ЗАМЕТОК

ДЛЯ ЗАМЕТОК
